

**AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM**

T.C.

**MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYE’DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
SÜRYANİ DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DİONYSİOS BAR ŞALİBÎ’NİN ORÛÛTO LUQBAL
TAYOYE ADLI ESERİNİN 20-30 ARASI BÖLÜMLERİ:
ÇEVİRİ, TAHLİL, TENKİD**

**Murat BAYDEMİR
22731006**

Mardin 2025

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYE’DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
SÜRYANİ DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİONYSİOS BAR ŞALİBÎ’NİN ORÛ’ÛTO LUQBAL
TAYOYE ADLI ESERİNİN 20-30 ARASI BÖLÜMLERİ:
ÇEVİRİ, TAHLİL, TENKİD

Murat BAYDEMİR
22731006

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet Sait TOPRAK

Mardin 2025

TAAHHÜTNAME

TÜRKİYE’DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “*Dionysios Bar Şalībī’nin Orû’ûto Luqbal Tayoye Adlı Eserinin 20-30 Arası Bölümleri: Çeviri, Tahlil, Tenkid*” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin/Projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Projemin sadece Mardin Artuklu Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Projemin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

08/08/2025

Murat BAYDEMİR

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Süryani Dili ve Kültürü Anabilim Dalı Anabilim Dalı 22731006 numaralı öğrencisi Murat BAYDEMİR'in hazırladığı **“Dionysios Bar Şalıbî'nin Orûcûto Luqbal Tayoye Adlı Eserinin 20-30 Arası Bölümleri: Çeviri, Tahlil, Tenkid”** başlıklı çalışma, 08/08/2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavında oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Unvanı Adı, SOYADI	İmza
Başkan	Prof. Dr. Mehmet Sait TOPRAK	
Üye	Prof. Dr. Mehmet ÇELİK	
Üye	Doç. Dr. Ahmet GÜL	
Üye		
Üye		

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../20.. tarih ve .../... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.../.../2025

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

İmza

Tarih 08/08/2025

Murat BAYDEMİR

ÖZET

DİONYSİOS BAR ŞALİBÎ'NİN ORÛ'ÛTO LUQBAL TAYOYE ADLI ESERİNİN 20-30 ARASI BÖLÜMLERİ: ÇEVİRİ, TAHLİL, TENKİD

2025: 168 Sayfa

Bu çalışma, Süryani Ortodoks geleneğinin önde gelen ilahiyatçılarından Dionysios Bar Şalībî'nin Orû'ûto Luqbal Tayoye adlı reddiye türü eserinin 20 ila 30 arası bölümleri ve ferağ kaydını konu almaktadır. Çalışmanın temel amacı; bu önemli metnin Türkçe'ye kazandırılması ve tarihsel-teolojik açıdan incelenmesidir. Eser, Hristiyan-Müslüman ilişkilerinin Orta Çağ'da nasıl bir tartışma zemininde yürüdüğünü anlamak açısından kritik bir kaynak niteliği taşımaktadır. Tezin giriş kısmında, çalışmanın amacı ve önemi ortaya konmuş, Süryani reddiye edebiyatı içindeki yeri açıklanmıştır. Ardından Dionysios Bar Şalībî'nin hayatı ve eserleri tanıtılmış, yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve dini bağlamı değerlendirilmiştir. Bar Şalībî'nin reddiye yazma motivasyonu, Hristiyan inancının yanlış anlaşılmasını düzeltmek ve kendi teolojik pozisyonunu savunmak şeklinde olduğu söylenebilir. Çalışmada kullanılan yöntem, karşılaştırmalı dinler araştırması kritiği ve metin çözümleme yöntemleridir. Çalışmada Süryanice orijinal metnin çevirisi yapılmış, metin Kur'an, İncil ve dönemin diğer teolojik metinleriyle karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Üzerinde çalıştığımız 20–30. bölümlerinde; Hristiyanlığın temel dogmaları olan Teslis, İsa'nın tanrısallığı, kutsal kitapların güvenilirliği gibi konuların savunusu ve Kur'an'daki bazı ayetlerin eleştirisi öne çıkmıştır. Ayrıca cennet tasvirleri, kadınlarla ilgili hükümler, peygamberin çok eşliliği ve bazı İslam tarihi rivayetler hakkında getirilen eleştiriler incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Bar Şalībî'nin İslam'a dair oldukça ayrıntılı bilgi sahibi olduğunu, savunma üslubunun güçlü bir polemik karakteri taşıdığını ortaya koymuştur. Bu durum, Orta Çağ Hristiyanlarının teolojik tartışmalarda hem kendi inançlarını koruma hem de karşı inançları eleştirme eğilimini yansıtmaktadır. Bununla beraber, Kur'an, Eski Ahit ve Yeni Ahit'teki kimi hususları çarpıtarak kendi lehine bağlamsız bazı yorumlara da başvurduğu görülmektedir. Sonuç olarak, bu tez Süryani literatüründen önemli bir eseri Türkçe'ye kazandırmıştır. Çalışma, Kur'an araştırmaları, tarih, teoloji ve dinler arası ilişkiler konularında önemli bir boşluğu doldurmakta ve gelecekte yapılacak karşılaştırmalı araştırmalar için bir temel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bar Şalībî, Kur'an, İslam'a Reddiye, İsa, İslam, Hristiyanlık.

ABSTRACT

CHAPTERS BETWEEN 20-30 OF THE WORK NAMED ORŪ'ŪTO LUQBAL ṬAYOYE BY DIONYSIOS BAR ṢALĪBĪ: TRANSLATION, ANALYSIS, CRITICISM

2025: 168 Pages

This study focuses on chapters 20 to 30 and the colophon of Orū'ūto Luqbal Ṭayoye, a polemical work by Dionysios Bar Ṣalībī, one of the prominent theologians of the Syriac Orthodox tradition. The primary aim of the study is to render this significant text into Turkish and to examine it from a historical and theological perspective. The work constitutes a critical source for understanding the nature of Christian–Muslim debates in the Middle Ages. The introduction of the thesis presents the purpose and significance of the study and explains the position of this work within the Syriac polemical literary tradition. It then outlines the life and works of Dionysios Bar Ṣalībī and evaluates the political, social, and religious context of his time. Bar Ṣalībī's motivation for writing this polemic can be summarized as an attempt to correct misconceptions about the Christian faith and to defend his own theological position. The methodology applied in this research consists of comparative religious criticism and textual analysis. The original Syriac text was translated into Turkish, and its content was analyzed by comparison with the Qur'an, the Bible, and other theological texts of the period. In the chapters under study (20–30), the defense of fundamental Christian dogmas such as the Trinity, the divinity of Jesus, and the reliability of the Holy Scriptures, as well as criticism of certain Qur'anic verses, comes to the forefront. In addition, the work examines Bar Ṣalībī's criticisms concerning descriptions of paradise, regulations on women, the Prophet's polygamy, and certain Islamic historical narratives. The findings indicate that Bar Ṣalībī possessed detailed knowledge of Islam and employed a strong polemical style in defending his faith. This reflects the medieval Christian tendency both to safeguard its own beliefs and to criticize opposing religious systems. However, it was also observed that Bar Ṣalībī resorted to contextual distortions of certain passages from the Qur'an, the Old Testament, and the New Testament for the sake of his argument. In conclusion, this thesis has rendered an important work from the Syriac literary tradition into Turkish. The study fills a significant gap in Qur'anic studies, history, theology, and interreligious relations, and provides a foundation for future comparative research.

Key Words: Bar Ṣalībī, Qur'an, Apologie to Islam, Jesus, Islam, Christianity.

ÖN SÖZ

Bu çalışma, yazdığı eserlerle Süryani literatürüne ciddi katkılarda bulunmuş din bilgini Dionysios Bar Şalibi'nin İslam'a reddiye olarak hazırladığı *Luqbal Tayoye* adlı eserindeki 20-30. ve ferağ bölümlerini ve eserle ilgili açıklamaları konu edinmektedir.

Araştırmamız giriş, dört bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Girişte konun ehemmiyetine dikkat çekilerek seçilme sebebi açıklanmış, araştırmada kullanılan temel çalışma yöntemleri hakkında bilgi verilmiş ve kullanılan kaynaklar anlatılmıştır.

Birinci bölüm, erken dönem Müslüman-Hristiyan reddiye geleneği kısaca incelenmiş, yazarın ele aldığı konulara yer verilerek eserin içeriği hakkında okuyucunun zihninde kanaat oluşturulması hedeflenmiştir.

İkinci bölüm, Dionysios Bar Şalibi'nin hayatı ve kişiliği hakkında bilgi verilmiş, bir teolog olarak kaleme aldığı eserlere dikkat çekilmiştir.

Üçüncü bölüm, araştırmanın konusunu teşkil eden *Luqbal Tayoye* adlı eserin Türkçe çevirisini içermektedir. Ulaşabildiğimiz kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, bu eser daha önce bilimsel araştırmalara konu edilmiş ve İngilizceye çevrilmiştir. Ancak çalışmanın Türkçe çevirisi ilk defa bu araştırma kapsamında yapılmıştır. Tezimizde çalışmanın tercümesine de yer verilmesi, araştırmadaki birinci ve ikinci bölümde yer alan bilgilerin sağlıklı değerlendirmesinin diğer araştırmacılar tarafından da tetkike ve değerlendirmelere açık olduğunu gösterir.

Dördüncü bölümde ise, yazarın eserde en çok üzerinde durduğu, nitekim Müslüman ve Hristiyan polemik literatüründe en sık zikredilen konular seçilmiş ve iddiaların objektifliği açısından değerlendirme yapılmıştır. Bu konuların Bar Salibi tarafından nasıl ele alındığı açıklandıktan sonra, Müslüman ve Hristiyan teolojisi açısından değerlendirmeler yapılmış ve eserde öne sürülen bilgilerin doğruluğu tartışılmıştır. Böylece yazarın aktardığı bilgilerin bağlamı içinde anlam kazanması sağlanmış ve ileri sürülen iddiaların mantıksal tutarlılığı irdelenmiştir.

Böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçenleri anmak adına, öncelikle tez konumun seçiminden çalışmanın ortaya çıkmasına kadarki süreçte bana her yönüyle destek olan danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Sait Toprak'a teşekkür ederim. Ayrıca, metodoloji alanında sunduğu kıymetli bilgi ve yaklaşımlarıyla araştırma perspektifimin gelişmesine önemli katkılar sağlayan Prof. Dr. Mehmet Çelik'e teşekkürü bir borç bilirim. Süryanice ve Süryanilik hakkında bilgilerimin şekillenmesinde, Süryani dili ve edebiyatı bölümünde; lisans dönemim boyunca tüm öğrencilerine her daim kapılarını açık tutan değerli bölüm hocalarıma da burada teşekkür ederim. Çalışmalarım süresince bana desteğini esirgemeyen, İngilizce kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan kardeşim Gülbahar Baydemir'e müteşekkirim. Çalışmalarımı rahat bir şekilde sürdürmem için her zaman bana destek olan, varlıklarından güç aldığım sevgili babama, anneme, eşime ve çocuklarıma hassaten minnettarım.

Mardin; Ağustos
2025

Murat BAYDEMİR

İÇİNDEKİLER

TAAHHÜTNAME.....	i
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
KONUNUN AMACI VE ÖNEMİ:	1
ARAŞTIRMANIN METODU:	2
ARAŞTIRMADA KULLANILAN BAŞLICA KAYNAKLAR.....	3
I. ERKEN DÖNEM MÜSLÜMAN-HİRİSTİYAN REDDİYE GELENEĞİ	4
A. TARİHSEL ARKA PLAN.....	4
B. MÜSLÜMAN-HİRİSTİYAN İLİŞKİLERİNİN TEOLÖJİK TEMELLERİ	5
C. ERKEN DÖNEM MÜSLÜMAN-HİRİSTİYAN TARTIŞMALARININ YAPISI	5
i. Teolojik ve Akademik Diyaloglar.....	5
ii. Yazılı Polemikler ve Yazışmalar	6
iii. Hristiyan ve Müslüman Reddiyeleri	6
D. HİRİSTİYAN POLEMİK YAZARLARI VE DIONYSİOS BAR ŞALİBİ’NİN İSLAM’A YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ	7
i. Hristiyan Polemik Yazarlarının İslam’a Yönelik Eleştirileri	7
ii. Dionysios Bar Şalibi’nin İslam’a Yönelik Eleştirileri	7
E. MÜSLÜMAN POLEMİK YAZARLARI VE HİRİSTİYANLIK ELEŞTİRİLERİ	8
i. Teslis ve Enkarnasyon Üzerine Teolojik Tartışmalar	9
ii. İncil’in Tahrifi Tartışması.....	9
II. DIONYSİOS BAR ŞALİBİ’NİN HAYATI VE ÇALIŞMALARI	10
A. DIONYSİOS BAR ŞALİBİ’NİN HAYATI.....	10
B. BAR ŞALİBİ’NİN ÇALIŞMALARI	12
C. BAR ŞALİBİ’NİN ARAPLARA (MÜSLÜMANLARA) REDDİYE ESERİ: <i>LUQBAL TAYOYE</i>	14
i. Eserin metin tarihi ve günümüze intikali	15
ii. Eserin içeriği.....	17

III. ESERİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ	31
BÖLÜM 20	31
BÖLÜM 21	34
BÖLÜM 22	40
BÖLÜM 23	44
BÖLÜM 24	48
BÖLÜM 25	54
BÖLÜM 26	60
BÖLÜM 27	62
BÖLÜM 28	65
BÖLÜM 29	69
KUR'AN.....	69
BÖLÜM 30	73
FERAĞ	85
IV. DEĞERLENDİRME	87
V. SONUÇ.....	90
INDEX	92
KAYNAKÇA.....	97
EKLER.....	100
EK -1 SÜRYANİCE METİN (BÖLÜM 20 : 78-84).....	100
EK-2 SÜRYANİCE METİN (BÖLÜM 21:85-90).....	103
EK-3 SÜRYANİCE METİN (BÖLÜM 22:91-95).....	109
EK-4 SÜRYANİCE METİN (BÖLÜM 23:96-100).....	114
EK 5- SÜRYANİCE METİN (BÖLÜM 24: 101-107).....	119
EK-6 SÜRYANİCE METİN (BÖLÜM 25: 108-113)	126
EK-7 SÜRYANİCE METİN (BÖLÜM 26: 114-116)	132
EK -8 SÜRYANİCE METİN (BÖLÜM 27: 117-119)	135
EK-9 SÜRYANİCE METİN (BÖLÜM 28: 120-123)	138
EK- 10 SÜRYANİCE METİN (BÖLÜM 29: 124-127)	142
EK-11 SÜRYANİCE METİN (BÖLÜM 30: 128-139)	146
EK-12: KOLOFON	157

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser	Mat.	: Matta
Bk.	: Bakınız	Mez.	: Mezmurlar
Dan.	: Daniel	ö.	: Ölümü
Doç.	: Doçent	PC.	: Computer
Dr.	: Doktora	prg	: Paragraf
Eyü.	: Eyûp	Prof.	: Profesör
H.	: Hicri	Rom.	: Romalılar
I. Kor.	: I. Korintliler	s.	: sayfa
I. Mak.	:I. Makkabiler	Say.	: Sayılar
I. Pet.	: I. Petrus	Yas. Tekr.	: Yasa'nın Tekrarı
I. Sel.	: I. Selanikler	yor. kıs.	: yorum kısmı
II. Kr.	: II. Krallar	Yar.	: Yaratılış
İb.	: İbraniler	Yu.	: Yuhanna
İş.	: İşaya	Yer.	: Yeremya
M.Ö.	: Milattan önce	Yeş.	: Yeşaya
M.S.	: Milattan sonra	yy.	: Yüzyıl
Mar.	: Markos	Zek.	: Zekeriya

GİRİŞ

Süryani teolojik literatürü, yalnızca kendi inanç geleneğini yansıtmakla kalmayıp, tarih boyunca farklı dinlerle yürütülen tartışmaların da önemli bir kaydını sunar. Orta Çağ, Hristiyan ve Müslüman toplumların yoğun temas hâlinde olduğu, bu temasın çoğu zaman teolojik düzeyde fikir alışverişlerine ve karşılıklı eleştirilere dönüştüğü bir dönemdir. İşte bu bağlamda Dionysios Bar Şalibi, yaşadığı çağın önemli bir Süryani Ortodoks metropoliti olarak, kendi inanç sistemini korumak ve yanlış anlaşıldığını düşündüğü noktaları açıklığa kavuşturmak amacıyla kaleme aldığı reddiyeleriyle dikkat çeker.

Bu reddiyelerden biri olan Orû'ûto Luqbal Tayoye, Müslümanlara hitaben yazılmış, Hristiyan inancının temel dogmalarını savunan ve İslam'ın bazı yorumlarını eleştiren önemli bir metindir. Eserin 20–30. bölümlerini incelediğimizde; Hristiyan ve Müslüman teolojileri arasındaki temel tartışma konularını açık biçimde ortaya koyar. Bu bölümler, yalnızca teolojik bir tartışma değil; aynı zamanda dönemin dinler arası ilişkilerini, düşünce yapısını ve polemik geleneğini anlamamıza da ışık tutar.

Konunun Amacı ve Önemi:

Luqbal Tayoye adlı eserin Süryanice yazılmış olması; Süryani literatürü açısından oldukça önemlidir. Süryani literatürü oldukça köklü bir gelenektir: II. yüzyıldan günümüze, çok uzun bir sürece yayılmaktadır. Bu literatür, II. ve III. yüzyıllarda anonim bazı eserlerce temsil edilmiştir; Mor Efrem ve Afrahat gibi etkili yazarların faaliyet gösterdikleri IV. yüzyılda ise dikkate değer yükseliş göstermiştir. IV-XII. yüzyıllar arası dönem, en verimli ve birçok Süryanice eserin üretildiği süreçtir. XI-XIII. yüzyıllar ise Süryani literatürünün en parlak dönemi olmuştur.¹ Süryani literatürü

¹ Sebastian P. Brock, “An Introduction to Syriac Studies”, *Horizon in Semitic Studies: Articles for the Student*, University Semetics Study Aids 8 Series, (Birmingham: Department of Theology, University of Birmingham Press 1980), 1-31 (Brock, söz konusu makalesinde, Süryanice ve Süryani literatürü hakkında bilgilendirici bir özet sunmaktadır).

XIII. yy. sonrasında eski parlak dönemlerinden git gide uzaklaşarak aktif yapısını tedricen yitirmiştir.²

Süryani literatürü, batı bilim dünyasında ve hatta bazı Uzak Doğulu uzmanlar tarafından iki buçuk yüzyıla yakın zamandır araştırılmaktadır. Bugün bile bu bilimsel alan üzerinde çalışan pek çok araştırmacının ismi bir çırpıda sayılabilir. Türkiye akademisi ise bu konuda Batı'nın çok gerisinde kalmıştır.³ Bu eser ve az sayıdaki benzeri eserler, Türkiye özelinde belki sonraki araştırmalar için zemin oluşturabilecek çalışmalardır.

Luqbal Tayoye/Araplara Reddiye adlı eseri Hristiyan ve Müslüman polemik literatüründe önemli bir yere sahiptir. Yazarın ele aldığı konun ehemmiyetinin yanı sıra kendi kişiliği ve yorum tarzı bu eseri ayrıcalıklı bir konuma yükseltmektedir. Dionysios Bar Şalibi'nin eserde dile getirdiği hususlar onun Müslüman inancı bildiğini ve Kur'an ayetlerine vakıf olduğunu göstermektedir. Özellikle iki inancın ayrılık noktalarına eğilen ve ileri sürülen iddiaları çürütmeye çalışan yazarın temel yöntemi, Müslümanlara Kur'an ayetleri üzerinden cevap vermeye çalışmıştır. Hristiyanlığı savunma adına Müslüman kutsal metinlerinin satır aralarına nüfuz eden Bar Salibi, konun detaylarına inerek ikna edici cevaplar vermeye çalışmasıdır. Bu bağlamda onun dile getirdiği argümanların analiz edilmesi, ele aldığı meselelerde ne kadar tutarlı olduğunu sergilemenin yanı sıra, kendinden sonrakiler üzerindeki etkisini de ortaya koyacaktır. Bu eserin kendinden önceki literatürü sonraki jenerasyonlara aktarma açısından hangi yolu takip ettiğini bilmek ehemmiyet kazanmaktadır. Bu aynı zamanda yazarın eski ve yeni literatür arasındaki köprü misali her bilgiyi iletip iletmediğini tespit etmek, bir filtreleme veya enterpolasyon işleminin uygulanıp uygulanmadığını ortaya çıkaracaktır.

Araştırmanın Metodu:

Bu çalışmada ilk başta *Luqbal Tayoye*/Araplara Reddiye adlı eserin yazarı olan Dionysios Bar Şalibi'nin kısa hayat hikâyesi ve ürettiği eserler anlatılmıştır. Bu bağlamda mevcut araştırmanın ana konusunu teşkil eden eser üzerinde daha fazla durulmuş, öncelikle eserin 20 ila 30 arası bölümleri ve ferağ kısmının Türkçe çevirisi yapılmış, Süryanice metni ise ekte verilmiştir. Daha sonra, genel olarak eserin ele aldığı

² Bu hususta daha detaylı bk. Mehmet Çelik, "Süryani Kilisesi Tarihi (Cilt 1)", İstanbul: Ayraç, 1987.

³ Zafer Duygu, "Süryanilerde Tarih Yazıcılığı", Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin, 2019, s. 4-5.

konular anlatılmış, bu konularda yazarın hem bilgi hem de yorumlama bakımından tutarlığını tespit etme adına Hristiyan ve Müslüman kaynaklar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Dolayısıyla, karşılaştırmalı dini çalışma yönteminin uygulanmasıyla polemik literatürünün olmazsa olmazı olan bilgi saptırma ve benzeri subjektif tutumlardan kaynaklanan girişimler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada Kullanılan Başlıca Kaynaklar

Araştırmada kullanılan en temel kaynak, doğal olarak çalışmanın ana konusunu teşkil eden Dionysios Bar Şalibi'nin *Luqbal Tayoye*/Araplara Reddiye adlı eseridir. Bu eserin orijinal metnine Amerikan Katolik Üniversitesi ve Louvain Katolik Üniversitesi'nin danışmanlığıyla Joseph P. Amar tarafından 2005 yılında yayınlanan *Dionysios Bar Şalibi A Response To The Arabs* adlı çalışma üzerinden ulaşılmıştır. Süryanice orijinal metin Türkçe'ye tercüme edilirken söz konusu çalışmadaki İngilizce metinle de karşılaştırılmış, nitekim kutsal metinlere yapılan atıfların tespitinde bu çalışmanın notlarından, Sedra ve Dukhrana web sitelerinden, kutsal metinlere yapılan atıfların tespitinde ise Diyanet Vakfı Kur'an Meali, Eski Ahit ve Yeni Ahit'ten yararlanılmıştır. Bunun dışında, araştırmamızda İslam ve Hristiyanlık üzerine genel ve spesifik kaynaklardan istifade edilmiştir. Spesifik çalışmalar daha çok yazarın kendi kişiliği ve eserleriyle ilgili materyaller olup esasen makaleler, yazarın eserlerine yazılan mukaddimeler ve müstakil biyografik çalışmalardır.

Süryani kültürü üzerine kapsamlı çalışmalar yapan ve uluslararası boyutta varlık gösteren Beth Mardutho Süryani Enstitüsü'nün sitesinde ve dijital kütüphanesinde yer alan materyaller; Sebastian Brock ve Rifaat Y. Ebied'in eserleri kaynaklarımızın başında gelmektedir. Onların dışında Rocih A. Yusuf, Herman G.B. Teule, Harakas S.S. gibi yazarların İngilizce çalışmalarından istifade edilmiştir. Bunlar dışında, eldeki çalışmanın hazırlandığı Mardin Artuklu Üniversitesi bünyesindeki Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü'ne bağlı olan Süryani Dili ve Kültürü bölümünde hazırlanan akademik araştırmalar da gözden geçirilmiştir. Yine araştırmanın hazırlanması süresince danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Sait Toprak'ın genel olarak Süryanilik ve Bar Salibi hakkında verdiği emsalsiz bilgiler çalışmanın ana çatısını belirlediği gibi içeriğin belirlenmesinde ve konunun çalışılmasında da ciddi yönlendirici etkiye sahip olmuştur. Nitekim çalışmamızda aynı kurum tarafından yayınlanmış olan Dr. Kutlu Akalın ve Doç. Dr. Zafer Duygu hocalarımın hazırladıkları Süryani Literatürü çalışmasından, Sevde Yaman

Hasanoğlu'nun, Dionysios Bar Şalibi ve “*Luqbal Yudoye*” adlı eser üzerine yaptığı yüksek lisans tezi çalışmasından, Ömer Faruk Harman'ın “Hristiyanların İslâm'a Bakışı” adlı çalışmasından ve Prof. Dr. Mehmet Çelik'in Süryani tarihi ve literatürüne ilişkin önemli çalışmalardan da istifade edilmiştir.

I. ERKEN DÖNEM MÜSLÜMAN-HİRİSTİYAN REDDİYE GELENEĞİ

A. Tarihsel Arka Plan

Müslüman-Hıristiyan ilişkileri, tarih boyunca çeşitli evrelerden geçerek gelişmiş ve değişmiştir. İslam'ın doğuşundan itibaren, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında teolojik, siyasi ve kültürel etkileşimler yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Özellikle İslam'ın yayılma süreciyle birlikte Müslümanlar, Bizans İmparatorluğu gibi büyük Hıristiyan güçleriyle karşı karşıya gelmişlerdir. Bu karşılaşmalar, yalnızca siyasi ve askeri bir mücadele olarak kalmamış, aynı zamanda teolojik ve entelektüel tartışmaların doğmasına da yol açmıştır.⁴

Erken dönemde başlayan Müslüman-Hıristiyan tartışmaları, esas olarak teolojik farklılıklar üzerine yoğunlaşmıştır. Kur'an'ın, Hıristiyan teolojisini eleştirmesi, özellikle teslis, enkarnasyon ve İncil'in tahrifi gibi konular üzerinde yoğunlaşması, Müslüman düşünürlerin bu alanlarda daha fazla tartışma yürütmesine neden olmuştur.⁵ Bu bağlamda hem Müslüman polemikçiler hem de Hıristiyan teologlar çeşitli reddiyeler kaleme almışlar, karşılıklı olarak dinî ve felsefi iddialar geliştirmişlerdir.⁶

⁴ Müslümanların Hıristiyanlık ile erken dönem ilişkileri için bkz. Karen Armstrong, “Tanrı'nın Tarihi: İslam, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin 4000 Yıllık Tarihi (b. 5)”, (çev. Kudret Emiroğlu, Hamide Koyukan, Oktay Özel). Ankara: Ayraç / Pegasus Yayınları, 1998.

⁵ Kur'an'daki Hıristiyanlık eleştirileri için bkz. 5.Maide/72-75; 4.Nisa/171; 19.Meryem/35.

⁶ Erken dönem Müslüman-Hıristiyan polemiklerine dair geniş kapsamlı bir analiz için bkz. Mehmet Aydın, “Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiler ve Tartışma Konuları” Ankara, 1998.

B. Müslüman-Hıristiyan İlişkilerinin Teolojik Temelleri

Müslüman-Hıristiyan ilişkilerinin teolojik arka planı, İslam ve Hıristiyanlık arasındaki temel inanç farklılıklarından kaynaklanmaktadır. İslam, mutlak tevhid inancını (Allah'ın birliği) vurgularken, Hıristiyanlık, teslis inancını esas alır.⁷ Bu durum, erken dönem Müslüman âlimler tarafından Hıristiyanlığın temel bir çelişkisi olarak görülmüştür.

Kur'an, Hz. İsa'yı bir peygamber ve Allah'ın kulu olarak tanımlarken, Hıristiyanlık İsa'yı Tanrı'nın oğlu ve enkarnasyonu olarak kabul eder. Bu inanç farkı, Müslüman âlimlerin Hıristiyanlığı eleştirmelerinin temelini oluşturmuştur.⁸ Bu bağlamda, Müslümanlar Hıristiyanlığın özgün halinden saparak bozulduğunu ve kutsal kitaplarının tahrif edildiğini iddia etmişlerdir.⁹

C. Erken Dönem Müslüman-Hıristiyan Tartışmalarının Yapısı

Müslüman-Hıristiyan polemikleri, tarihsel süreçte çeşitli şekillerde gelişmiştir. Bu tartışmalar sözlü diyaloglar, yazılı mektuplaşmalar ve reddiye literatürü şeklinde farklı aşamalardan geçmiştir.

i. Teolojik ve Akademik Diyaloglar

Erken dönem Müslüman-Hıristiyan diyaloglarının en önemli örneklerinden biri, Abbasi Halifesi Mehdî ile Nesturi Patriği Timothy arasında yapılan tartışmalardır.¹⁰ Timothy ve Halife Mehdî arasındaki diyalog, teslis, enkarnasyon, Hz. İsa'nın doğası ve kutsal kitapların otoritesi gibi konulara odaklanmıştır.¹¹

⁷ İslam ve Hıristiyanlık arasındaki teolojik farkların detaylı bir analizi için bkz. David Thomas, "Christian Doctrines in Islamic Theology", Leiden: E.J. Brill, 1992.

⁸ Kur'an'da Hz. İsa ile ilgili ifadeler için bkz. 3. Âl-i İmran/45-51; 4. Nisa/157-159.

⁹ Hıristiyan kutsal metinlerinin tahrifi konusunda Müslüman düşünürlerin iddiaları için bkz. Mehmet Aydın, "Hıristiyanlık ve Tahrif Meselesi: Müslümanların Hıristiyan Kutsal Metinlerine Yönelik Eleştirileri", Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 1994.

¹⁰ Timothy ile Halife Mehdî arasındaki tartışmalar için bkz. Alphonse Mingana, "The Apology of Timothy the Patriarch before the Caliph Mahdi", Bulletin of the Jhon Rylands Library, 1928.

¹¹ İslam-Hıristiyan tartışmalarındaki temel konular için bkz. Daniel J. Sahas, "Jhon of Damascus on Islam", Leiden: Brill, 1972.

Ayrıca, 8. yüzyılda Bağdat'ta düzenlenen ilmi tartışmalarda Hristiyan ve Müslüman âlimler karşılıklı olarak inançlarını savunmuşlardır. Bu diyaloglar, Müslüman-Hristiyan teolojik ilişkilerinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.¹²

ii. Yazılı Polemikler ve Yazışmalar

Müslüman-Hristiyan ilişkilerinde önemli bir iletişim biçimi de yazışmalardır. Emevî Halifesi Ömer b. Abdülaziz ve Bizans İmparatoru III. Leon arasındaki yazışmalar, İslam-Hristiyan teolojik tartışmalarının erken örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.¹³ Bu yazışmalarda Hz. İsa'nın tanrılığı, kutsal kitapların otoritesi ve teslis inancı tartışılmıştır.¹⁴

iii. Hristiyan ve Müslüman Reddiyeleri

Müslüman ve Hristiyan âlimler, birbirlerinin inanç sistemlerini çürütmek amacıyla polemik eserler kaleme almışlardır.¹⁵ Yuhanna ed-Dımeşkî'nin İslam'a yönelik reddiyesi, İslam'ı Ariusçuluk ve sapkın bir hareket olarak tanımlarken, Müslüman reddiye yazarları da Hristiyanlığın mantıksal tutarsızlıklarını ortaya koymaya çalışmışlardır.¹⁶

Müslüman-Hristiyan polemik tarihinde önemli bir yer tutan ve ayrıca çalışmamızın da ana konusunu belirleyen Bar Şalibi, *Luqbal Tayoye*/Araplara Reddiye adlı eserinde Müslümanlara yönelik reddiye literatürü, özellikle teslis, enkarnasyon ve Muhammed'in peygamberliği konularında yoğun eleştiriler getirirken, Müslüman âlimler ise Bar Şalibi'nin reddiyelerine hem kelimeler hem de tarihsel kanıtlarla yanıt vermiştir. Özellikle Kelamcılar, onun teslis doktrini hakkındaki savunmalarını çürütmeye çalışmış ve İslam'ın tevhid inancının mantıksal açıdan daha tutarlı olduğunu

¹² Orta çağ İslam dünyasında Hristiyanlar ile yapılan tartışmalar için bkz. Stanley S. Harakas, "Jhon of Damascus", In Mircea Eliade (Ed.), The Encyclopedia of Religion, (Vol. 8, pp. 110-112), New York: Macmillan 1987.

¹³ Bizans ve Emevîler arasındaki teolojik tartışmalar için bkz. Arthur Jeffery. "Ghevond's Text of the Correspondence between 'Umar II and Leo III". Harvard Theological Review, 37, 269-332., 1944.

¹⁴ Bu yazışmaların detaylı içeriği için bkz. Bekir Karlığa, "İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkisi", İstanbul: Kültür ve Turizm Yayınları, 2004.

¹⁵ Hristiyan ve Müslüman reddiyelerinin karşılaştırmalı analizi için bkz. Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler*.

¹⁶ Yuhanna ed-Dımeşkî'nin reddiyesi için bkz. Sahas, a.g.e., 1972.

vurgulamışlardır.¹⁷ Müslüman yazarlar ayrıca, İncil metinleri arasındaki çelişkileri vurgulayarak Bar Şalibi'nin iddialarına karşı çıkmışlardır.¹⁸

D. Hristiyan Polemik Yazarları ve Dionysios Bar Şalibi'nin İslam'a Yönelik Eleştirileri

i. Hristiyan Polemik Yazarlarının İslam'a Yönelik Eleştirileri

Hristiyan polemik yazarları, İslam'a yönelik eleştirilerini genellikle Kur'an'ın ilahî kökeni, Muhammed'in peygamberliği ve İslam'ın ahlaki değerleri üzerinde yoğunlaştırmıştır.¹⁹

En önemli Hristiyan polemik yazarlarından biri olan Yuhanna ed-Dımeşkî, İslam'ı Ariusçuluk ve diğer sapkın akımlarla ilişkilendirerek ele almıştır.²⁰ Onun en büyük iddiası, İslam'ın Hristiyanlıktan türemiş bir sapkınlık olduğudur.²¹ Bu tür iddialar, sonraki Bizans teologları ve Batılı düşünürler tarafından da sıkça dile getirilmiştir.

Bir diğer önemli Hristiyan polemikçi olan Bizanslı Nicétas, Müslümanların tek tanrıcılık anlayışını sorgulamış ve teslisi reddetmelerinin mantıksız olduğunu iddia etmiştir.²² Ayrıca, Muhammed'in peygamberliğini ve Kur'an'ın vahiy olduğu iddiasını reddederek, İslam'ın felsefi temellerine yönelik ciddi eleştiriler getirmiştir.

ii. Dionysios Bar Şalibi'nin İslam'a Yönelik Eleştirileri

Bar Şalibi'nin İslam'a yönelik eleştirileri, Hristiyan-Ortodoks teolojisini savunma ve Müslümanları Hristiyanlığa karşı yanlış algılarını düzeltmeye yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Eserlerinde, Müslümanların Hristiyan inançlarına yönelik iddialarına karşı cevaplar vermekte ve kendi teolojik çerçevesini oluşturmaktadır.²³

¹⁷ Müslüman reddiye yazarlarının Bar Şalibi'ye karşı argümanları için bkz. Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler*.

¹⁸ Müslümanların İncil eleştirisi için bkz. Mehmet Kaya., *er-Red 'ale'n-Naşârâ*. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) (Cilt 11, s. 250-252). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1994.

¹⁹ Hristiyan polemikçilerin İslam'a yönelik eleştirileri için bkz. Stanley S. Harkins, *Wholeness of Faith and Life: Orthodox Christian Ethics*, c. 1-3 (Minneapolis, MN: Light and Life Publishing Company, 1982).

²⁰ Yuhanna ed-Dımeşkî'nin İslam eleştirileri için bkz. Sahas, a.g.e.

²¹ Hristiyan polemiklerinde İslam'a yönelik "sapkınlık" iddiaları için bkz. Thomas, a.g.e.

²² Bizanslı Nicétas'ın İslam hakkındaki görüşleri için bkz. Karlığa, a.g.e.

²³ Süryani-Ortodoks teolojisinin İslam karşısındaki konumu için bkz. Mingana, a.g.e.

Bar Şalibi'nin İslam'a yönelik reddiyelerinde, Müslüman teolojisinin temel iddialarını eleştirmektedir. En çok odaklandığı konular şunlardır:

- Teslis Doktrini: Bar Salibi, Müslümanların teslisi yanlış anladığını ve İslam'ın Tanrı'nın doğası hakkında eksik bir bilgiye sahip olduğunu ileri sürmektedir.²⁴
- Muhammed'in Peygamberliği: O, Muhammed'in gerçek bir peygamber olmadığı iddiasını savunarak, İslam'ın Tanrı'nın son mesajı olamayacağını iddia etmektedir.
- Kur'an'ın İlahi Kökeni: Bar Salibi, Kur'an'ın insan ürünü olduğunu ve Tanrı tarafından gönderilen orijinal vahiylerle çeliştiğini iddia etmektedir.
- İncil'in Tahrifi Meselesi: Müslümanların, Hristiyan kutsal metinlerinin tahrif edildiği iddiasını yanlış ve dayanaksız bulduğunu dile getirmektedir.

Bar Şalibi'nin reddiyeleri, sonraki yüzyıllarda Batı Hristiyan dünyasında İslam'a yönelik tartışmalar için bir kaynak olarak kullanılmış ve Müslümanlara karşı geliştiren diğer polemiklerde referans alınmıştır.²⁵

E. Müslüman Polemik Yazarları ve Hristiyanlık Eleştirileri

Müslüman polemikçileri, Hristiyanlığa karşı en çok teslis inancı, İncil'in tahrifi ve İsa'nın tanrılığı konularında eleştiriler getirmişlerdir.²⁶

Ali b. Rabbân et-Taberî, reddiyelerinde Hristiyan inançlarının mantıksal açıdan çelişkili olduğunu savunmuş ve özellikle İncil'in zaman içinde değiştirildiğini iddia etmiştir.²⁷

Diğer bir önemli Müslüman polemikçi olan Ebu İsa el-Varrâk, Hristiyanlığın temel öğretilerini rasyonel bir eleştiriye tabi tutmuş ve Hristiyanların teslis inancının çelişkili olduğunu savunmuştur.²⁸ Müslüman ve Hristiyan polemiklerinde en çok tartışılan konular şunlardır:

²⁴ Hristiyan reddiye literatüründe teslis eleştirilerine karşı savunmalar için bkz. Thomas, a.g.e.

²⁵ Orta çağ Avrupa'sında Bar Şalibi'nin reddiyelerinin etkisi için bkz. Armstrong, a.g.e.

²⁶ Müslüman polemikçilerin Hristiyanlığa yönelik eleştirileri için bkz. Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiler*.

²⁷ Ali b. Rabbân et-Taberî'nin reddiyeleri için bkz. Kaya, a.g.e.

²⁸ Ebu İsa el-Varrâk'ın Hristiyanlığa yönelik eleştirileri için bkz. Thomas, a.g.e.

i. Teslis ve Enkarnasyon Üzerine Teolojik Tartışmalar

Müslüman polemikçiler, teslis inancının mantıksal açıdan mümkün olmadığını ve Tanrı'nın birliğine aykırı olduğunu savunmuşlardır.²⁹ Hristiyanlar ise Tanrı'nın üç unsurunun bir bütünlük içinde var olduğunu ve bu üç unsurun bölünmez olduğunu iddia etmişlerdir.³⁰

Müslümanlar, teslis öğretisinin Kitab-ı Mukaddes'te açık bir şekilde yer almadığını ve sonradan geliştirildiğini savunmuşlardır.³¹ Bu görüş, Hristiyan teologlar tarafından reddedilmiş ve teslisin İncil'de temellendirildiği iddia edilmiştir.

ii. İncil'in Tahrifi Tartışması

Kur'an, Hristiyanların kutsal metinlerini zaman içinde değiştirdiğini ve tahrif ettiğini öne sürerken, Hristiyanlar bu iddiayı reddetmiş ve İncil'in değişmeden günümüze ulaştığını savunmuşlardır.³² Bu tartışma, Müslüman ve Hristiyan âlimleri arasında yüzyıllar boyunca devam etmiştir.

Müslüman polemikçileri, özellikle İnciller arasındaki çelişkiler ve metinlerin değişikliklere uğradığına dair tarihsel kanıtlar üzerinden Hristiyan kutsal kitaplarını eleştirmiştir.³³

Sonuç olarak, erken dönem Müslüman-Hristiyan polemik geleneği, teolojik, felsefi ve tarihi açıdan büyük bir miras bırakmıştır. Bu polemikler, İslam ve Hristiyanlık arasındaki farklılıkları daha net bir şekilde ortaya koymuş ve her iki tarafın da inançlarını savunmak için güçlü argümanlar geliştirmesine neden olmuştur. Bugün, bu polemiklerin tarihî bağlamı üzerine yapılan akademik çalışmalar, dinler arası ilişkilerin anlaşılması ve teolojik tartışmaların tarihi perspektifinin değerlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

²⁹ Teslis öğretisinin İslam perspektifinden eleştirisi için bkz. Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddîyeler*.

³⁰ Hristiyan teologlarının teslis açıklamaları için bkz. Sahas, a.g.e.

³¹ Müslüman polemikçiler tarafından İncil'in tahrifi iddiası için bkz. Thomas, a.g.e.

³² Kur'an'da Hristiyan kutsal metinlerinin tahrifi iddiaları için bkz. 5.Maide/13-15.

³³ Müslüman reddiye literatüründe İncil eleştirileri için bkz. Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddîyeler*.

II. DIONYSİOS BAR ŞALİBİ’NİN HAYATI VE ÇALIŞMALARI

A. Dionysios Bar Şalibi’nin Hayatı

Dionysios Bar Şalibi Orta Çağ Süryani Ortodoks Kilisesi’nin en parlak şahsiyetlerinden biridir. Kilise hiyerarşisinde o, üst düzey makamda bulunmuş, Diyarbakır (Amid) piskoposu görevindeyken vefat etmiştir. Kilisedeki dini faaliyetlerinin yanı sıra, dini konular üzerine de yazılar kaleme almış ve geriye Süryanice zengin bir külliyat bırakmıştır. Kendi döneminde ‘belagatin üstadı’ ve ‘çağının yıldızı’ gibi vasıflarla nitelenecek kadar saygın bir konumda olmuştur. Bar Şalibi Süryani ulema arasında allame³⁴, XII. yüzyılın en velûd³⁵ yazarı ve en bilge şahsiyeti olarak nitelendirilir. Bu yüzyılın en eğitimli ve en fazla eser vermiş Süryani Ortodoks yazarlarından olmasıyla ünlü olup çağdaşları tarafından ‘ebedi öğretmen, neslinin yıldızı ve Urhoylu Yakup kadar çalışkan’ diye tanımlanmıştır.³⁶

M.S. XII. yüzyılda yaşadığı, o dönemde Yunan ve Süryani kültürlerinin buluşma noktası olan Malatya’da (Melitine) doğduğu bilinmektedir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte bu yüzyılın ilk çeyreğinde doğduğu kabul edilse de kesin olmadığı için pek çok iddialara konu olmuştur.³⁷ Yazar hakkındaki bilgilere çağdaşı, yakın dostu ve Orta Çağın en meşhur Süryani din adamı ve tarihçilerinden Patrik Büyük Mihail’in (Mikael Rabo, ö. 1199) ve Gregorius Bar Hebraus’un (ö. 1286) kroniklerinden ulaşılmaktadır. Aslında Büyük Mihail’in özel olarak onun biyografisine ilişkin yazdığı eser kayıp olduğu³⁸ için hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmayıp bilinenler de kaynaklardaki alıntılarının ve malumatların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu malumatlar onun kilise hiyerarşisinde mevki kazanmasından

³⁴ Arapça kökenlidir. Sözlük anlamı: TDK’ye göre çok ve derin bilgisi olan.

³⁵ Eski dilde çok doğuran demektir. Mecazi anlamda ise "çok eser veren" anlamına gelir. <https://eksisozluk.com/velud--530705> Erişim: 25.01.2025.

³⁶ Kutlu, Akalın- Zafer, Duygu, *Süryani Literatürü*, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2018, 159.

³⁷ Ebied, Rıfaat, “The Syriac Polemical Treaties of Dionysius bar Salibi, meropolitan of Amid”, *Parole de l’Orient*, 31 (2006), 58.

³⁸ Sebastian P. Brock , “Dionysios bar Şalibi,” in Dionysios bar Şalibi, edited by Sebastian P. Brock, Aaron M. Butts, George A. Kiraz and Lucas Van Rompay, <https://gedsh.bethmardutho.org/Dionysios-bar-Salibi>. Erişim: 30.04.2020

sonraki dönemle ilgili olup hayatının çocukluk dönemi ve eğitimi hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir. Fakat yazdığı eserlerden iyi bir eğitim gördüğü, memleketinde hocalarından dil, edebiyat, tefsir, tarih, kilise hukuku, felsefe ve ilahiyat ilimleri öğrendiği anlaşılmaktadır.³⁹

Yazarın kilise hiyerarşisinde dikkat çekmesi, Mardin piskoposu Yuhanon'a (ö. 1165) reddiye yazmasıyla başlamıştır. O sırada Bar Salibi kilise hiyerarşisinde sıradan bir mevki olan diyakoz, yani kilise hizmetkârı konumunda idi ve daha önce hiçbir çalışma kaleme almadığı, bu reddiyenin aslında onun yazdığı ilk eser olduğu ifade edilir. Bazı kaynaklar bahis konusu reddiyenin içeriğinin genel olarak afetlerin ve felaketlerin sebebiyle ilişkili olduğunu anlatıp detay vermezken bazıları da onun spesifik olarak Urfa'nın (Edessa) 1144'te İmadeddin Zengi'ye yenilmesinin ilahi iradeye uygun olduğuna, dolayısıyla Yuhanon'u yalanladığına ilişkin olduğunu iddia etmektedir.⁴⁰

1164/5'te kendisine Diyarbakır (Amid) piskoposluğu teklif edilmiş, fakat o bu teklifi geri çevirmiştir. Ancak 1166'da yakın dostu Büyük Mihail Süryani Ortodoks Kilisesi'nin patriği konumuna gelince durum değişmiştir. Yazarımız ve Patrik Büyük Mihail iyi ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Büyük Mihail'in patrik olarak seçilmesinde o aktif rol oynamış ve atanma töreninde vaaz etmek görevini de üstlenmiştir. Bu vaazın Batı Süryani ayin litürjisine⁴¹ dâhil edildiği ifade edilir. Yeni patrik makam yeri olarak Mardin'de oturmayı tercih etmiş, daha önce beş yıl görev yaptığı yer olan Diyarbakır piskoposluğu görevini üstlenmesini dostu Bar Şalibi'den rica etmiştir. Bunun üzerine o, birkaç yıl aradan sonra 1166/7'de Diyarbakır (Amid) piskoposluğuna atanmış ve bu görevini ölünceye kadar sürdürmüştür. Diyarbakır'da Tanrı'nın Annesi/Yoldat Aloho kilisesini restore etmiş ve din adamı yetiştirmek için burada bir okul da kurmuştur. Bar Salibi 2 Kasım 1171'de vefat etmiş, naaşı Büyük Amid Kilisesi/Meryem Ana Kilisesi olarak da bilinen Tanrı-Doğuran /Yoldat Aloho kilisesinin avlusunun güneyinde gömülü

³⁹ Sevde Yaman Hasanoğlu, Dionysius Bar Salibi ve "Luqbal Yudoye" Adlı Eseri, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2021, s. 7-11.

⁴⁰ Yaman Hasanoğlu, a.g.e.

⁴¹ Litürji, özellikle Hristiyanlıkta, halka açık dini ibadetlerin nasıl yapılacağını belirleyen formlar bütünü. Bu formlara uygun olarak düzenlenmiş ayinlere de litürji denir.

iki patriğin mezarının yanına gömülmüştür. Öldükten sonra onun yerine din okulunda öğretmen olan diyakoz Abraham geçmiştir.⁴²

B. Bar Şalibi'nin Çalışmaları

Dionysios Bar Şalibi bilgisi ve kaleme aldığı eserlerinden dolayı çağdaşları tarafından övülmüş ve üstün vasıflarla nitelendirilmiştir. Eserleri hakkındaki en temel bilgi kaynağı, kendi çağdaşı ve yakın arkadaşı olan Büyük Mihail'in kaleme aldığı kroniktir. Yazarımız Süryani Ortodokslar içerisinde döneminin en fazla eser veren, en velut yazarı olarak nam salmıştır. Çalışmalarından onun Grekçe ve Süryanice dini ve seküler literatüre hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Hatta onun XII. yüzyıl Süryani literatürünün rönesansında temel figürlerden biri olduğu ifade edilmektedir.⁴³

Bar Salibi, teolojik ve litürjik konular üzerine şerhler ve açıklamalar yapmış, felsefi ve dini risaleler, kilise hukuku kanonları ve hukuki meseleler hakkında fetvalar kaleme almıştır. Bazı eserleri, özellikle Müslümanlara ve Yahudilere yönelik reddiye amacı taşıyıp polemik tarzında yazılmıştır.⁴⁴ Büyük Mihayel, onun mantık alanında usta biri olduğunu özellikle vurgulamıştır.⁴⁵ Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, tarih alanına da ilgisi vardır. Dünya tarihi üzerine yazdığı bir eser olduğu söylene de günümüze ulaşmış herhangi bir çalışması bulunmamaktadır. Aynı şekilde, Mar'aş'ın ܡܪܝܬܐ (Maraş) düşüşü hakkında bir eseri olduğu iddia edilse de bu da kayıp durumdadır. Bununla birlikte, tövbe konusundaki hükümleri derlediği eserinde, dönemin İslami uygulamalarını yansıttığı görülmektedir. Bu çalışmada, özellikle Hristiyanların Müslümanlar, Türkler ve Araplarla evlilikleri ve ilişkileri gibi konular ele alınmıştır.⁴⁶

Bar Şalibi'nin eserleri, kendisinden sonra özellikle Süryani ve genel olarak Hristiyan ilim çevreleri tarafından sıkça kullanılmış ve dini-bilimsel çalışmalara kaynak olmuştur. Örneğin, İncil üzerine kaleme aldığı *Commentarius in Evangelia* adlı çalışması, 17. yüzyılda ünlü İrlandalı Şarkiyatçı Dudley Loftus (ö. 1695) tarafından ele alınmıştır. 18. yüzyılda ise, Maruni inancına mensup Lübnanlı Assemani (Simone

⁴² Brock, "Dionysius Bar Salibi", GEDSH, <https://gedsh.bethmardutho.org/Dionysios-bar-Salibi>. Erişim: 30.04.2024

⁴³ Yaman Hasanoğlu, a.g.e., s. 11.

⁴⁴ Yusuf, Rocih Ahres, "İbnu's-Salibi yufessiru'l-Ahde'l-Cedid", *el-Mecelletu'l-Batrikiyye*, 317-320 (2012), 418.

⁴⁵ Yusuf, "İbnu's-Salibi", 419.

⁴⁶ Teule, Herman G.B., "Dionysius bar Salibi", *Christian Muslim relations: a bibliographical history*, III, [ed. David Thomas, Alex Mallett], Leiden: Brill, 2011, 665-670, 665.

Assemani, ö. 1768, Roma) tarafından ilmi literatüre kazandırılmıştır.⁴⁷ Assemani, sadece eserlerin isimlerini vermekle kalmamış, aynı zamanda bazı bölümlerden alıntılar yapmıştır. Bar Şalibi'nin eserleri arasında sistematik olarak basılan ilk metin, kutsal ayin üzerine yazdığı tefsir olup, 20. yüzyılın başlarında H. Labourt tarafından *Expositio Liturgiae* adıyla yayımlanmıştır.⁴⁸ Bunun yanı sıra, William Wright'ın Süryani edebiyatı üzerine yaptığı kapsamlı çalışmada da Bar Şalibi'nin eserlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Wright, eserleriyle ilgili bazı açıklamalar yaparak ek bilgiler sunmuştur⁴⁹. Bu çalışmada ele alınan ve Araplara (İslam'a) reddiye olarak yazılmış eseri ise, Süryanice orijinal metniyle Joseph P. Amar tarafından 2005 yılında Amerikan Katolik Üniversitesi ve Louvain Katolik Üniversitesi'nin danışmanlığıyla tahkik edilerek yayımlanmıştır.

Yazarın eserlerinin tamamı günümüze ulaşmış değildir. Henüz keşfedilmemiş veya tarih içerisinde kaybolmuş eserleri hakkındaki bilgiler, ilgili atıflardan anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan eserleri Mingana Koleksiyonu'nda el yazması olarak muhafaza edilmektedir. Sayısı en az otuz olan bu el yazmaların dili Süryanice ve Gerşunice yani Süryani alfabesinde kaleme alınmış Arapçadır. İçerik açısından bu el yazmalar yedi kategoriye tasnif edilmiştir. Bar Şalibi'nin eserlerden bazıları günümüze tam şekilde ulaşmışsa da bazıları ulaşmamıştır.⁵⁰ Bu eserler arasında özellikle litürjik ve polemik içerikli çalışmalar öne çıkmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Kutsal Ayin bölümleri üzerine tefsir

Vaftiz merasimi üzerine tefsir

Üç anafora (Kutsal Ayin metinleri)

Müslümanlara, Yahudilere, Ermenilere, Melkitlere ve Nesturilere karşı polemik karakterli eserler (yazarın Nesturilere yazdığı reddiyeler henüz yayınlanmamıştır.)

Porfyrios'un Eisagoga'si ve Aristoteles'in Mantık eserleri yahut Organon'u üzerine tefsirler

⁴⁷ Assemani, J.S., *De Scriptoribus Syriacis Monophysitis*, Bibliotheca orientalis Clementino-Vaticana, II, Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, Rome, 1719, 156-211.

⁴⁸ Labourt, H., "Expositio Liturgiae", *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalum (CSCO)*, Louvain, 1903.

⁴⁹ Wright, William, *A Short History of Syriac Literature*, London: Adam and Charles Black, 1894, 246-50.

⁵⁰ Akalın- Duygu, a.g.e., 159-160.

Tövbe uygulamalarına dair kanonlar

Tarih (günümüze ulaşmamıştır)

Takdir-i İlahi üzerine bir inceleme (günümüze ulaşmamıştır)

Bir teoloji hulasası (günümüze ulaşmamıştır)

Muhtelif Yunan kilise babalarının eserleri üzerine tefsirler (günümüze ulaşmamıştır)

Mektuplar (günümüze ulaşmamıştır)

Şiirler (günümüze ulaşmamıştır)⁵¹

C. Bar Şalibi'nin Araplara (Müslümanlara) Reddiye Eseri: *Luqbal Tayoye*

İslam'ın teolojik meydan okumalarına yanıt olarak yazılmış en kapsamlı ve uzun Süryanice metnin 12. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkması, belirli bir bağlam içinde değerlendirilmelidir. Dördüncü yüzyıldan altıncı yüzyıla kadar zengin bir gelişim gösteren Süryani edebiyatı, yedinci yüzyıldaki Müslüman fetihlerinden sonra belirgin bir gerileme sürecine girmiştir. Fetihlerden sonraki yüz yıl içinde Süryanice, Darüislam'daki⁵² günlük kullanım alanlarını hızla yitirirken, bu değişim edebi kültürü de derinden etkilemiştir.⁵³ Arapçanın kamusal söylemin ana dili haline gelmesiyle birlikte, Süryanice bir azınlık dili konumuna gerilemiştir. Bu süreçte Süryani yazarlar, Yunancadan daha önce yapılmış çevirileri gözden geçirmeye ve yeni çeviriler eklemeye yönelmişlerdir. Aynı zamanda, Süryani yazılı mirasını koruma ve derleme çabaları da büyük koleksiyonlarla kendini göstermeye başlamıştır.

Süryani apolojetik eserleri, Müslüman fetihlerinin hemen ardından ortaya çıkmış ve bu tür metinler 13. yüzyıla kadar üretilmeye devam etmiştir. Ancak bu yüzyılda, Süryanice artık edebi bir dil olarak etkinliğini neredeyse tamamen kaybetmiştir.⁵⁴ Modern araştırmacılardan bazıları, 12. ve 13. yüzyılları Süryani edebi kültürünün bir tür

⁵¹ Yaman Hasanoğlu, a.g.e., s. 11-15.

⁵² Müslüman bir devletin hâkimiyeti altındaki topraklar için kullanılan fıkıh terimi.

⁵³ Süryani yazarlarının kendi edebi miraslarına yönelik değişen yaklaşımları hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. L. Van Rompay, "Past and Present Perceptions of Syriac Literary Tradition," *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, Hugoye vol. 3, no. 1 (2000), <https://www.degruyter.com/document/doi/10.31826/hug-2010-030105/html>. Erişim: 08.03.2025

⁵⁴ Duygu, a.g.e., s. 1-7.

rönesansı olarak değerlendirmektedir.⁵⁵ Bu dönemde, Mihayel Rabo (ö. 1199) ve Gregorius Bar Hebraeus Abû'l-Farac (ö. 1286) gibi önemli figürler ortaya çıkmıştır. Her ikisi de Dionysios Bar Şalibi'yi "güçlü hitabet yeteneğine sahip bir bilgin ve dönemin en parlak ismi" olarak nitelendirmiştir.⁵⁶

Bar Şalibi'nin eseri, Luqbal Tayoye (Araplara Reddiye), İslam'a karşı Süryanice yazılmış reddiye geleneğinin yalnızca en sonuncusu değil, bu türde Süryanice yazılmış en kapsamlı ve en eksiksiz örnektir. Eser, otuz bölümden oluşmakta ve üç kitapçık şeklinde düzenlenmiştir. Hristiyan apolojetik⁵⁷ temalarının bir nevi ansiklopedik derlemesi olan bu eser, tüm seleflerinin teolojik argümanlarını ve edebi araçlarını bir araya getirmektedir. Bar Şalibi'nin eseri, Süryani yazarlar arasında birkaç yüzyıldır devam eden bir edebi çabanın, Hristiyan edebiyatının her kategorisinden ansiklopedik derlemeler oluşturma girişiminin bir örneğidir. Ancak, bu eseri olağanüstü, hatta eşsiz kılan şey, Orta Çağ'dan kalma herhangi bir dilde yazılmış Hristiyan metinleri arasında, erken dönem Müslüman tarihine, İslami teoloji okullarının gelişimine ve Kur'an'a dair içerdiği bilgilerdir. Hiçbir başka Hristiyan metni, İslam hakkında bu kadar geniş bir bilgi yelpazesi veya onun gelişimini çevreleyen özel ayrıntıları sergilemez.

i. Eserin metin tarihi ve günümüze intikali

El Yazması A = Mingana Süryanice Elyazması 89 (39r-84v)

Mingana'nın keşfedip İngiltere'ye getirdiği bu el yazması, Bar Salibi'nin eseri Araplara Cevap adlı risalenin 25-30. bölümler kısmının İngilizce çevirisinin kaynağı olmuştur. İçsel kanıtlara dayanarak, Mingana, risaleyi içeren el yazmasının yaklaşık olarak M.S. 1700 yılına ait olduğunu tahmin etmiştir.⁵⁸ Risale, basit bir Serto hattı ile iki sütun halinde kopyalanmıştır ve aynı sessiz harf dizilimine sahip fiil formlarını ayırt etmek için zaman zaman Batı Süryanice ünlüler ve diakritik işaretler kullanılmıştır.

⁵⁵ P. Brock, a.g.e., s. 1-31.

⁵⁶ Michael el-Süryani ve Gregorius Bar Hebraeus'un Dionysios Bar Salibi hakkındaki değerlendirmeleri için bkz. J. B. Abbeloos ve T. J. Lamy, Gregorii Barhebraei Chronicon Ecclesiasticum (3 cilt; Paris ve Louvain, 1872-77), cilt 2, 559-560.

<https://archive.org/details/BarHebraeusChroniconEcclesiasticumVol.3/page/n253/mode/2up>. Erişim: 24.02.2025

⁵⁷ Apologetics (Grekçe: ἀπολογία, "savunma konuşması"), sistematik tartışma ve söylem yoluyla dini doktrinleri savunmanın dini disiplini. İnançlarını eleştirmenlere karşı savunan ve inançlarını yabancılara tavsiye eden ilk Hristiyan yazarlara Hristiyan savunucuları denirdi. 21. yüzyıl kullanımında, apologetics genellikle din ve teoloji üzerine tartışmalarla tanımlanır.

⁵⁸ A. Mingana, *Catalogue of the Mingana Collection of Manuscripts in the Possession of the Trustees of the Woodbrooke Settlement, Selly Oak, Birmingham*. 2 vols. Cambridge: Heffer, 1933-1936. Vol. 1, cols. 223-224.

Sıkça kısaltmalar yapılmıştır; örneğin: ܡܠܟܐ yerine ܡܠܐ » ܡܡܠܐܐ yerine ܡܡܐܐ gibi; Bazı dilbilgisi hataları bulunmaktadır. Daha sonraki bir tarihte yazıldığı anlaşılan ve eğik şekilde kenar boşluklarına eklenen notlar, oldukça üstün bir el yazısıyla yazılmıştır. Risalenin yalnızca ilk iki yaprağı eksiktir, geri kalanı korunmuştur.

El Yazması B = Mingana Süryanice Elyazması 215 (59r-101v)

Doğu Süryani kökenli olan bu cilt, neredeyse tamamen Bar Şalibi'nin eserlerine ayrılmıştır. Metin, tek sütunlu sayfalar halinde ustalıkla yazılmış bir Nesturi yazısıyla kopyalanmıştır. Bu versiyon, her yönüyle titizlikle hazırlanmış olup büyük bir dikkatle yazıldığı görülmektedir. Elyazmasında herhangi bir tarih bulunmamaktadır, ancak 19. yüzyılın sonlarında kopyalandığı düşünülmektedir.⁵⁹

El Yazması C = Harvard Süryanice Elyazması 91 (11r-60r)

Bu risalenin yer aldığı cilt, Bar Şalibi'nin tüm polemik eserlerini içermektedir.⁶⁰ Kolofon, el yazmasının şu dönemde kopyalandığını göstermektedir: Mardin'de 1898 yılında, 1502 yılında Tûr 'Abdîn'de kopyalanmış bir el yazmasından alınarak çoğaltılmıştır.⁶¹ Risale, dikkatle yazılmış bir Serto yazısı ile iki sütun halinde yazılmıştır. Estrangelo yazı biçimi, zaman zaman satır sonlarında ve alfabetik numaralandırmada görülmektedir. Mingana, bu el yazmasının içerdiği risalenin bir kopyasını, Mingana Süryanice Elyazması 89'un 25-30. bölümleriyle karşılaştırmak için kullanmıştır.

El Yazması D = Harvard Süryanice Elyazması 53 (1r-31v)

Bu el yazması, Bar Şalibi'nin polemik risalesi Araplara Cevap adlı eserini ve ayrıca Kadıköylüler (Chalcedonlular) aleyhine yazdığı başka bir metni içermektedir.⁶² Elyazması bir kolofon içermemektedir, ancak ortografik kanıtlara dayanarak 19. yüzyıla tarihlendirilebilir. Ne yazık ki, yazıcı 2. bölümü kayda değer bulmayarak kopyalamamış ve bu eksikliği kenar boşluğuna not düşmüştür. Metin, genel olarak özensiz ve aceleyle yazılmış bir görünüme sahiptir ve çoğunlukla tek sütunlu sayfalar halinde düzenlenmiştir. Sessiz harf dizilimi tekil haliyle aynı olan çoğul isimler, sıklıkla soyome

⁵⁹ A.g.e., 1: sütun 455.

⁶⁰ M. H. Goshen-Gottstein, *Syriac Manuscripts in the Harvard College Library: A Catalogue* (Missoula, MT: Scholars Press, 1979), 74.

⁶¹ A. Mingana, "A New Syriac Translation of the Koran: New Verses and Variants," *Bulletin of the John Rylands Library* 9 (1925): 233.

⁶² Goshen-Gottstein, *Süryanice Elyazmaları*, 59.

(iki nokta) işaretinden yoksundur. Boşluk hataları nedeniyle, yazıcının bazen kelimenin yazımını kenar boşluğunda dikey olarak tamamlaması gerekmiştir. 17r. varakta, daha usta bir el yazıcısı metni iki sütun halinde kopyalamaya başlamıştır. Yazı tipi Serto olup, zaman zaman Estrangelo süslemeleri içermektedir. Metinde birçok hata bulunmakta olup, bazıları doğrudan hata üzerine veya kenar boşluklarında düzensiz bir şekilde düzeltilmiştir.

El Yazması E = Vatikan Süryanice Elyazması 96 (68r-96v)

Bu risalenin bilinen en eski versiyonu 1325 yılında kopyalanmıştır ve yalnızca 18-24. bölümleri muhafaza etmektedir.⁶³ 24. bölümden sonra, yazıcı kopyalanmayan bölümleri özetlemiştir. Bu özetler, genellikle Muhammed'in peygamberlik iddiasını desteklemek için gerekli mucizevi kanıtları sağlayamaması konusuna odaklanmaktadır. Hristiyan polemikçilerin zihninde, bu tür mucizeler peygamberlik iddiasını ispatlamak için gerekli görülmekteydi. Metin, büyük ve kalın bir Serto yazısıyla yazılmış olup her sayfada tek sütun kaplamaktadır.

Ek olarak, Mardin Süryanice 350 adlı başka bir el yazması, risalenin her bölümünün içeriğini tek cümleyle özetleyen bir koleksiyon içermektedir.⁶⁴

ii. Eserin içeriği

B XX: § 78-84

Bu bölüme ait anlatıda, Müslüman (Arap) muhataplar tarafından dile getirilen ve özellikle “Tanrı’nın İbranilere bir peygamber göndereceğine dair” ifadenin⁶⁵ Muhammed’i işaret ettiğini söyleyen görüşlere karşı çıkılır. Metnin yazarı, bu peygamberin İsa Mesih olduğunu ve O’nun sıradan bir insan yahut sadece bir peygamber konumuyla sınırlandırılmayacağını iddia eder. Muhammed’in ise ne İsrailoğulları soyundan ne de onların diyarından geldiğini vurgulayarak, Yasa’nın Tekrarı’nda belirtilen vasıfların kendisinde bulunmadığını öne sürer. Metinde, “peygamber” sözcüğünün “bildiren, önceden haber veren” anlamına geldiği ifade edilir. İsa’nın kendi müjdesini (İncil) bir hardal tohumuna⁶⁶ ve tüm hamuru mayalayan öze benzeterek geleceğe dair kehanetlerde bulunduğu, ayrıca Kudüs’ün yıkımını ve

⁶³ S.E. Assemani ve J.S. Assemani, *Bibliotheca Apostolicae Codicum Manuscriptorum Catalogus* (3 cilt; Roma, 1756), 2:521.

⁶⁴ Joseph P. Amar, “Dionysius Bar Salibi a Response to The Arabs” , Lovanii, 2005, s. VII.

⁶⁵ Yasa’nın Tekrarı 18:15-22

⁶⁶ Matta 13:31-32; Markos 4:30-34; Luka 13:18-19.

dünyanın sonundaki sıkıntıları öngördüğü anlatılır. Bu yönüyle İsa'nın gerçekten "olacak şeyleri bildiren" biri olduğu vurgulanır. Musa'nın "Benim gibi biri gelecek"⁶⁷ sözünün de Mesih'i işaret ettiğini ve İsa'nın tıpkı Musa gibi "aracı" olduğunu, fakat aynı zamanda ilahî niteliğe sahip bulunduğunu belirtir. Muhammed'in ne mucize gösterdiği ne de ilahî kehanetler sunduğu iddiasına yer verilir. Devamında, "İbranilerden çıkacak bir peygamber" ibaresine atıf yapılarak Muhammed'in İsmail'in soyundan geldiği hâlde "Yahudi olmayan (yabancı) uluslardan" sayıldığı iddiası yinelenir. Nitekim Esav'ın torunları olan İdumelilerin de Yakup'la akraba olmalarına karşın İbrani kabul edilmediği⁶⁸ gibi, Muhammed'in de Arap dili ve soyu sebebiyle İbrani addedilemeyeceği savunulur. Muhammed'in ne peygamberlerin kendisi hakkında yazdıklarının bulunduğu ne de İncil'deki sözlere uyduğu ifade edilir. Hatta İncil'de aktarılan "Benden sonra bir peygamber gelmeyecektir"⁶⁹ tarzındaki uyarılara atıf yapılarak, "Daniel, Mesih geldiğinde peygamberliği yüceltecektir"⁷⁰ ifadesi hatırlatılır ve Mesih'ten sonra peygambere gerek kalmadığı öne sürülür. Bunun yanı sıra, Muhammed'in Tevrat ve İncil'e aykırı bazı kurallar getirdiği savıyla boşanma⁷¹ ve çok kez evlenip boşanma⁷² konularında örnekler verilir. Bu durumun Musa'nın ve diğer peygamberlerin öğretileriyle çeliştiği dile getirilir. Muhammed'in "mucizeleriyle ün kazanmadığı" ve "kendisi hakkında önceden tanıklık yapılmadığı" gerekçesiyle "peygamber" olarak kabul edilemeyeceğini, şeriatın ve İncil'in esaslarında zaten tevhid inancının, "göze göz"⁷³ gibi adalet ilkelerinin ve ahlaki emirlerin mevcut olduğunu vurgular. Muhammed'in getirdiği herhangi bir yeniliğin olmadığı; İncil'in ise, üç hipostaz (Baba, Oğul, Kutsal Ruh) öğretilerini de içerdiği hatırlatılır⁷⁴. Aynı şekilde, "düşmanları sevmek", "kötülüğe kötülükle karşılık vermemek", "birisini senin için bir mil yürürse iki mil gitmek"⁷⁵ gibi pek çok ahlaki buyruğun yalnızca İncil'de bulunup önceki peygamberlerce bu şekilde dile getirilmediği vurgulanır. Dolayısıyla, İncil'in getirdiği manevî esaslar zaten yenilikçi ve tamlayıcı nitelikte görülür. Muhammed'in kitabında ise, Musa'nın ve İsa'nın öğretilerinde olmayan hiçbir üstün ilke bulunmadığı iddia

⁶⁷ Yasa'nın Tekrarı 18:15

⁶⁸ I. Makkabiler 5:3

⁶⁹ Yuhanna 5:46

⁷⁰ Daniel 9:24-25

⁷¹ Yasa'nın Tekrarı 24:1-4

⁷² Bakara 2:230

⁷³ "Göze göz" ilkesine örn. Çıkış 21:24, Levililer 24:20, Yasa'nın Tekrarı 19:21.

⁷⁴ Yuhanna 1:1; Yuhanna 10:30, Yuhanna 14:10-11, Yuhanna 5:19 Yuhanna 15:26, Yuhanna 16:7, Matta 28:19

⁷⁵ Matta 5:39-44

edilir. Bu bölüm hem kehanet hem peygamberlik silsilesi, hem de ilahî buyruklar bakımından Muhammed'in hak peygamber olma özelliğini taşımadığını ve Mesih'ten sonra yeni bir vahye gerek olmadığını savunarak sonlanır.

B XXI: § 85-90

Bu bölümde yazar, Müslüman muhatapların “Paraklit” kavramını Muhammed’e atfetmesine yönelik itirazlarla başlayarak, Yuhanna 16:7’de geçen “Paraklit”in ⁷⁶aslında Kutsal Ruh olduğunu ve İsa’nın (Mesih’in) bizzat gönderdiğini anlatır. Dolayısıyla İsa’nın sözleri uyarınca “Paraklit”in Baba’dan gelen ve havarilere Kudüs’te inen ilahî nitelikli Ruh’u ifade ettiğini, Muhammed’in ise beşerî nitelikleri itibariyle buna uygun düşmediğini öne sürer. Metin, “Paraklit”in Tanrı’nın doğasından olması^{77,78,79,80,81} ve dolayısıyla sonsuz ve görünmez addedilmesi gerektiğini ifade ederek, Muhammed’in “Âdem’in doğasından” geldiğini, “görünür ve maddî” bir varlık olduğunu vurgular. Ayrıca Kur’an 46:9’a ⁸²atıfla, Muhammed’in kendi geleceğine dair bile kesin bilgisi olmadığı belirtilerek onun “gerçek peygamber” tanımına uymadığı savunulur. Ardından, Muhammed’in “peygamberliği” meselesi ele alınır. Metin, “Peygamber”in İbranice/Süryanice karşılığının “bildiren, önceden haber veren” anlamını taşıdığını, oysa Muhammed’in “gelecekte olacak şeyleri” haber vermediğini, sadece “önceki yazılardan bazı hikâyeleri tekrar ettiğini” söyler.^{83,84} Bu noktada, Nebukadnezar gibi kimi tarihî hükümdarların veya çekirge, dolu, veba gibi olumsuz olayların dahi Kutsal Yazılar’da “Tanrı tarafından gönderildiği” ifade edilmesine rağmen bunların peygamber sayılmadığına işaret eder.^{85,86} Bölümün devamında, Hristiyanların bel bağlama (kuşak takma) uygulaması hakkındaki itirazlara cevap verilir. Eyüp’e, “bir adam gibi belini kuşatması” emrinin⁸⁷ “güç ve Tanrı’ya hizmet” sembolü olduğu, İlyas’ın da yaşlı iken

⁷⁶ Yuhanna 16:7. İbn İshak (Muhammed’in ilk biyografi yazarı), İsa’nın Paraklit gönderme vaadinin Muhammed’in gelişle yerine getirildiğini öne sürer. Ayrıntılar için bkz. A. Guillaume, *The Life of Muhammad: a Translation of ibn Ishaq’s Sirat Rasul Allah* (Oxford: Oxford University Press, 1955), 103-104; F. Wüstenfeld, *Das Leben Muhammad’s nach Muhammad Ibn Ishak* (2 cilt.; Göttingen: Dieterichs, 1858) 1:149-150; ayrıca Griffith, *Prophet Muhammad*, 138-141.

⁷⁷ Matta 24:24; Markos 13:22.

⁷⁸ Yuhanna 14:17.

⁷⁹ Luka 24:49; Yuhanna 15:26

⁸⁰ Yuhanna 16:7.

⁸¹ Yuhanna 14:16-17.

⁸² Ahkaf 46:9. Ayrıca bkz. 29. bölüm (81v).

⁸³ Mezmurlar 33:6

⁸⁴ Yunus 10:94. Ayrıca bkz. 23. bölüm (73r) ve 30. bölüm (83r ve 84v).

⁸⁵ II. Nebukadnezar, MÖ 605–562 arasında hüküm süren Babil Kralı’dır.

⁸⁶ Yeremya 25:9; İşaya 7:18-20.

⁸⁷ Eyüp 40:7.

beline deri bir kemer bağladığının⁸⁸ kaydedildiği aktarılır. Aynı şekilde, Mesih'in İncil'de "belleriniz bağlı olsun"⁸⁹ ifadesini kullanması, ruhsal ve fiziksel hazırlığın bir işareti sayılır. Vaftizci Yahya'nın da belinde deri kayışla dolaştığına⁹⁰ işaret edilir. Dolayısıyla Hristiyanların bu geleneği, "günaha karşı sürekli teyakkuzda olmak ve Tanrı'ya hizmete hazır bulunmak" şeklinde temellendirir. Yazar ayrıca, "Neden doğuya doğru ibadet ediyorsunuz?" sorusuna da cevap vererek, Kur'an^{91,92,93} 2:115 ve 2:177 gibi ayetlerde "Tanrı'nın her yönde bulunduğu" ifade edildiğini hatırlatır. Yine, Hristiyan geleneğinde Mesih'in doğudan geleceğinin Matta 24:27 yer alması ve cennetin doğuda kurulduğuna dair kadim anlayış sebebiyle "doğuya yönelmenin" tercih edildiğini söyler.⁹⁴ Buna karşın, Müslümanların da Kudüs yönelimini bırakarak Mekke'ye yöneldiklerini ve sonuçta "herkesin bir yöne dönmesinin" özünde benzer bir uygulama olduğu vurgulanır.⁹⁵

Metnin son kısmında, "Tanrı nasıl dua edip ibadet eder?" itirazına yanıt verilir: Mesih'in ilahî tabiatında değil, insani tabiatında dua ettiğini, "bizim için" bir beden aldığı gibi "bizim için" dua ettiğini açıklar. "Yasa ve peygamberlerin Mesih'e ve İncil'e tanıklığı kabul ediliyorsa, neden Muhammed'e tanıklık kabul edilmiyor?" sorusu gündeme gelir. Yazar, Yeşaya 7:14 gibi pasajlarda Mesih'e dair net kehanetler bulunduğunu (örneğin bakireden doğum, çarmıhta ölme, dirilme ve göğe yükselme), fakat Muhammed'in ne Eski Ahit ne de Yeni Ahit'te zikredildiğine dair herhangi bir tanıklığın yer almadığını vurgulayarak bölümü sonlandırır.

B XXII: § 91-95

Bu kısımda yazar, öncelikle "İsa'nın annesini öldürdüğü" yönündeki ithamı ele alır. Muhataplar, "Annesini öldüren kişinin kötülüğünü kabul ettiğinize göre İsa da annesini öldürmüş sayılır mı?" diye sorarlar. Yazar, bu yaklaşıma karşı "İsa'nın annesini bu dünyanın üzüntüsünden kurtararak Tanrı'nın egemenliğine taşımasının, 'katil' sayılmasına sebep olamayacağını" söyler. Aynı mantıkla, İbrahim, İshak ve diğer

⁸⁸ 2. Krallar 1:8

⁸⁹ Luka 12:35

⁹⁰ Matta 3:4; Markos 1:6

⁹¹ Bkz. Sahih-i Buhârî, Muhammed Muhsin Han (ed.), *Translation of the Meanings of Sahih al-Bukhari*, 9 vol, Beyrut: Dar al-Fikr, 1971, 1:87-288, 8. book, no. 392.

⁹² Bakara 2:115. Ayrıca bkz. 30. bölüm (84r).

⁹³ Sahih-i Buhârî, 1:287-288, 8. Kitap, no. 392.

⁹⁴ Mezmurlar 78:26

⁹⁵ Meryem 19:16: Ayette Cebrail'in Meryem'e "doğuda" görüldüğü ifadesi açıkça geçmez; ancak Meryem'in doğuya çekildiği ve orada Cebrail'le karşılaştığı belirtilir.

peygamberleri ölüme kavuşturduğu için Tanrı'ya da “katil” denmesi gerekebileceğini belirterek bu itirazı reddeder. Ardından “ölülere” saygı (azizlerin kemiklerini onurlandırma) hususu gündeme gelir. Metinde, “Mesih uğruna ölenlerin aslında diri oldukları” vurgulanır. Bu nedenle onlardan, yaşayanlar gibi merhamet için aracılık etmelerinin talep edildiği savunulur. Yazar, Kur'an 2:154 (Tanrı yolunda öldürülenlerin diri olduklarına dair)⁹⁶ ayetine atıfta bulunarak benzer bir anlayışın Müslümanların kutsal kitabında da mevcut olduğunu hatırlatır. Daha sonra İşaya peygamberin söz ettiği “biri eşeğe, diğeri deveye binmiş iki şahıs” (sözde İsa ve Muhammed) konusuna dair yanlış yorumu ele alır. Yazar, burada kastedilenlerin “Med Kralı Darius (eşeğe binen)” ve “Elamlı-Persli Kyros (deveye binen)” olduğunu, İşaya 21:2'deki ifadelerin ve kralların tarihsel icraatlarının bu şekilde anlamlandırılması gerektiğini söyler.⁹⁷ Bu yaklaşımı desteklemek için Daniel 7:5-6 ve Daniel 2:32-33'te Med ve Pers krallıklarının “ay/gümüş” ve “leopar/bronz” gibi zayıf-güçlü sembollerle anıldığını hatırlatır.^{98,99,100,101} “Hristiyanların haça saygı göstermesi” meselesi de bu bölümde tartışılır. Karşı taraf, “Haç bir ölüm aracıysa neden onurlandırıyorsunuz?” diye sorunca yazar, “Ölüm bizatihi dirilişin aracı hâline geldi; tıpkı Sayılar 21:4-9'daki tunç yılan örneğinde, ölümcül ısırıklara rağmen bakanların hayatta kaldığı gibi” der.¹⁰² Haç ağacının kutsanmasının sebebi, onun “yaşam meyvesini” taşımasıdır. Yazar ayrıca, haçın kendisinde tapılan unsurun “malzeme” değil, simgelediği ilahî hakikat olduğunu vurgular. Müslümanların da Kâbe'ye (taş, toprak, ahşap) ve onun duvarlarına asılan değerli eşyalara hürmet gösterdiklerini, ancak gerçekte “Yaratıcı'ya” saygı duyduklarını söylediklerini hatırlatır. Benzer şekilde, Hristiyanlar da haç aracılığıyla Tanrı'ya ibadet ederler. Haç, “kible” benzeri bir görev görerek iman edenleri, “görünmeyen Tanrı'ya” yöneltir.

Metin, “Mesih'in ölümü” konusundaki anlaşmazlığa da değinir. Bazı muhatapların, Kur'an 4:157 (İsa'ya benzer birinin öldürüldüğü) ayetine dayanarak

⁹⁶ Bakara 2:154: “Allah yolunda öldürülenlere ölü demeyin; hayır, onlar diridirler, fakat siz anlamazsınız.”

⁹⁷ Eşek ve tay, aslında Zekeriya 9:9'da (bkz. [88]) geçer. İşaya'da doğrudan yer almasa da, Matta 21:4-5'te İşaya 62:11 ile birleştirilen pasaj, bu yakıştırmayı açıklayabilir.

⁹⁸ B ve E metinleriyle karşılaştırınız; Zekeriya 9:9: “Ey Siyon kızı, çok sevin; ey Yeruşalim kızı, sevinçle haykır! İşte, kralın sana geliyor; o adil ve kurtarıcıdır. Alçakgönüllüdür, bir eşeğin, bir sıpanın, eşek yavrusunun üzerinde geliyor.”

⁹⁹ İşaya 21:2.

¹⁰⁰ Vahiy 18:2.

¹⁰¹ Med-Pers sembolleri: Daniel 7:5-6 ve 2:32-33.

¹⁰² Sayılar 21:4-9.

İsa'nın aslında ölmediğini söylemeleri üzerine yazar, "İsa'nın gönüllü olarak ve önceden belirlenen bir plana göre öldüğünü" ileri sürer. Kur'an 19:33 ("Doğduğum günde, öleceğim günde ve dirileceğim günde bana selâm olsun") ve Kur'an 3:55 ("Bak, seni öldürecekim ve seni bana yükseltecekim")^{103,104} ayetlerinin, İsa'nın ölüp dirildiğine işaret ettiği iddia edilir. Eski Ahit'ten Mezmurlar 22:17 ve İşaya 53:5 gibi pasajlarda da Mesih'in çarmıhta ellerinin ve ayaklarının delinmesine, günahlardan ötürü öldürülmesine yönelik öngörülerin mevcut olduğu vurgulanır.¹⁰⁵ Yazar bu bölümün tümünde eğer İsa'nın ölümü "görünüşte" olmuşsa, yazar "diriliş ve yükselişin de 'görünüşte' olacağını" ve bunun inanç öğretisiyle çelişeceğini belirtir¹⁰⁶. İsa'nın gerçekten ölmüş, dirilmiş ve göğe alınmış olması gerektiğini savunarak bu itirazları çürütmeye çalışır.¹⁰⁷

B XXIII: § 96-100

Bu bölümde yazar, Müslümanların İncil metninin "bozulduğu" (tahrif edildiği) iddiasına cevap vererek başlar. Onların iddiasına göre, Hristiyanlar ellerindeki kutsal yazıları değiştirmiştir. Metin, bu suçlamanın kaynağının sorgulanması gerektiğini belirterek, Kur'an 5:66 ayetinde Yasa (Tevrat) ve İncil'in Tanrı'dan geldiğinin ve onlara uyulması gerektiğinin teyit edildiğini hatırlatır. Ayrıca "Sözleri bağlamından çıkarıyorsunuz"¹⁰⁸ ifadesinin, aslında Yahudilerin kutsal metinlerdeki tutumuna dair olduğunun altını çizer.¹⁰⁹ Elçilerin (havârilere) dürüstlüğü, yine Müslümanların kutsal metinlerinde Tanrı korkusu ve doğruluk konusunda tasdik gördüğü için,¹¹⁰ Hristiyanların kutsal yazıları bozmamış olabilecekleri vurgulanır. Dahası, İsa'dan Muhammed'e kadar yaklaşık altı yüz yıllık dönemde metinlerin değişikliğe uğramadan korunduğu, Kur'an 4:47 ve Kur'an 10:94 ayetlerinin de bu kitapları "doğrulamayı" veya "doğruluğuna şahitlik edici" olarak gösterdiği belirtilir. Eğer herhangi bir Hristiyan konsili veya sinodu kutsal metinleri değiştirmiş olsaydı, tarihsel süreçte bunun bilinmesi gerektiği, ancak böyle bir vak'anın duyulmadığı ifade edilir. Metinde, "Müfessirlerin

¹⁰³ Meryem 19:33; ayrıca bkz. K 19:29.

¹⁰⁴ Al-i İmran 3:55. Ayrıca bkz. 19. b. (82r).

¹⁰⁵ Mezmurlar 22:17.

¹⁰⁶ İşaya 53:5.

¹⁰⁷ Zekeriya 13:7.

¹⁰⁸ Nisa 4:46

¹⁰⁹ Bar Şalibi, bu bölümün önceki kısımlarında, Nisa 4:46 (Yahudilerin Tahrifi) konusuna atıfta bulunur. Abbasî dönemi Müslüman apolojistler, bu tahrif iddiasını Hristiyanlara da teşmil etmişlerdir. Bkz. John I, Colloquy, §§ III, IV, VI, VII, IX (Nau, "Un colloque du patriarche Jean," s. 248–253).

¹¹⁰ Kur'an 61:14

İncil'deki farklı anlatıları 'sahtekârlığın kanıtı' olarak öne sürmeleri" de eleştirilir. Farklı üslupların "tek bir gerçeği anlatabilme gücüne" ve Tanrı'nın büyüklüğüne delil olduğu söylenir. Aynı zamanda "Muhammed'in Kur'an'ı bizzat yazmaması" ve bu derleme işinin vefatından sonra gerçekleştirildiği örneğine atıf yapılır.¹¹¹ Hristiyanların elindeki İncil'in de benzer şekilde Mesih'in göğe yükselişinden sonra yazılmış olması, tek başına bir tutarsızlık göstergesi sayılmaz. "Yahudiler İsa'yı reddettiği gibi siz de Muhammed'i reddediyorsunuz" itirazına yanıt olarak, "Yahudilerin kendi metinlerinde yer alan bolca Mesih kehanetine rağmen İsa'yı kabul etmedikleri için kınandıkları, oysa Hristiyanların elinde ne Eski Ahit'te ne de İncil'de Muhammed'i açıkça işaret eden bir tanıklık bulunmadığı" söylenir. Dolayısıyla Hristiyanların Muhammed'i kabul etmeme sebepleri, bu konuda herhangi bir peygamberlik veya kehanet okumamalarıdır. Bölümün sonunda, "Neden kutsal metinleri değiştirmiş olalım ki?" sorusu yöneltilir. Eğer Hristiyanlar gerçekten İncil'i değiştirseydi, Tanrı'nın yüceliği ve Mesih'in çarmıha gerilmesi gibi "zorlu" gördükleri yerleri rahatça metinden çıkarmaları gerekmez miydi? Dahası, Yahudilerin elindeki Tevrat'ı da aynı şekilde değiştirmeleri mümkün değildir. Kur'an 5:46 ve 57:27 gibi ayetlerin "İncil'e ışık ve rehberlik olarak" atıfta bulunduğu hatırlatılarak, Hristiyan metinlerinin esasen geçerliliğinin Müslümanlarca da teyit edildiği savunulur. Ayrıca "Tek bir İncil varken neden Hristiyanlar farklı görüşler benimsiyor?" sorusuna, "Tek bir Tevrat varken Yahudiler, Samirîler, Hristiyanlar ve Araplar ondan farklı inançlar türetmişse, İncil'de de farklı mezhep ve yorumların çıkmasının doğal olduğu" cevabı verilir. "Mesih yaratılmış mı, yoksa yaratıcı mı?" şeklindeki itiraza ise "Mesih'in iki tabiatı (Tanrı Sözü ve insan bedeni) tek bir kişilik (hipostaz) içinde buluşmaktadır. Tanrı olarak O, yaratıcıdır; insan olarak yaratılmış tabiatı vardır" denerek nokta konulur. Bu çerçevede Yuhanna 10:37 ve 5:19 alıntılarıyla, Mesih'in "Baba'nın işlerini" yapabildiği için yaratıcı yanının kabul edilmesi gerektiği savunulur.

B XXIV: § 101-107

Bu bölümde yazar, Müslüman kaynaklarındaki bazı ayet ve rivayetlerde yer alan çelişkilere ve tutarsızlıklara dair çeşitli itirazlar dile getirerek, bunların Hristiyanlar açısından nasıl sorunlu görüldüğünü anlatır. Öncelikle kıyamet ve ahiret hakkındaki Kur'an ayetlerinde birbirine zıt ifadeler bulunduğunu öne sürer. Örneğin Kur'an

¹¹¹ Yazar, Muhammed ölünceye dek Kur'an'ın tam derlenmediğine; "pelerini giymeyeceğine yemin ederek" Kur'an parçalarını toplama sürecine işaret eder.

55:39’da “O gün kimse günahından sorguya çekilmeyecek” denilmesine karşın, Kur’an 15:92-93’te “Eski yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız” ifadesiyle bunun çürütüldüğünü öne çıkarır. Benzer şekilde, Kur’an 32:14 ile Kur’an 19:64 ve 20:52, Kur’an 77:35 ile Kur’an 39:31 arasındaki çelişkilere işaret edildiğini belirtir. Bu örnekler üzerinden, metinlerdeki “birbirini çürüten ve çelişen” anlatımlara dikkat çeker. Yine de Hristiyanlar olarak “en güzel yöntemlerle tartışma” tavsiyesinden dolayı, Müslümanlara kızmamaları gerektiğini ifade eder.¹¹² Daha sonra, Meryem’in soyağacına ilişkin Kur’an’da geçtiği şekliyle “İmrân’ın kızı” ve “Hârûn’un kardeşi” ifadelerindeki tarihî ve kronolojik zorluğa işaret eder.¹¹³ Meryem ile İmran arasında “bin beş yüz yıl” bulunduğunu hatırlatır ve bunun imkânsız olduğunu savunur. Ardından Hristiyanların sünnetsiz oluşuna dair Müslümanların “Sünnetsiz kişi putperesttir ve necistir” (ibaresi) ele alınır. Yazar, Kur’an’da sünnetin emredildiğine dair açık bir buyruk bulunmadığını, dolayısıyla onu uygulamayanların “suçsuz” sayılacağını ileri sürer. Ayrıca Âdem ve diğer bazı “doğru kişiler” de sünnetsiz kabul ediliyorsa, onların da “necis” sayılamayacağını belirtir. İsa’nın sekiz günlükken Musa Şeriatı gereği sünnet olduğunu, ancak otuz yaşında vaftiz edildiğini, böylece “vaftizle sünneti sona erdirdiğini” söyler. Üç Tanrı inancı suçlamasına (teslis meselesine) cevapta, önceki bölümlerdeki açıklamalar tekrar hatırlatılır. Müslümanların da “Tanrı, peygamber, Kur’an ve Kâbe” inancını reddedenleri “kâfir” saydıklarını anımsatır. Hristiyanların tek Tanrı’ya inandıkları, üç “hipostaz” (Baba, Oğul, Kutsal Ruh) anlayışının çoktanrıcılık değil tek bir özdeki üç farklı şahsiyet olduğu savunulur.

Metin, Kur’an’da yer alan ifadelerden “yaratıcılar” (çoğul) ifadesine] dikkat çekerek Müslüman kutsal kitabında da çoklu anlatımlar bulunduğunu belirtir.¹¹⁴ Ayrıca “Sûretü’l-Beled” (bkz. Kur’an 90:1-4 ve “Sûretü’l-Mâide” Kur’an 5:110 pasajlarında, “Baba” ve “doğan kişi” ile “Kutsal Ruh” vurguları görüldüğünü iddia ederek bunların Hristiyan inancıyla uyumlu semboller olduğunu savunur.¹¹⁵ Yine “Tanrı, üç ilâhtan biridir”¹¹⁶ ifadesine değinerek, bunun putperest Arapların inancı olduğu, Hristiyanların ise tek bir Tanrı’ya inandıkları için bu ithamdan ayrı tutulmaları gerektiğini öne sürer. Bunu takiben, “Kitap Ehli”nin bazılarını “doğru” ve “iyi” olarak tanımlayan ayetlerini

¹¹² Ankebût 29:46 , Kur’an 16:125

¹¹³ Tahrim 66:12, Kur’an 19:28

¹¹⁴ Mü’minun 23:14

¹¹⁵ Krş. Mâide 5:110. Ayrıca bkz. b. 30 (84v).

¹¹⁶ Krş. Mâide 5:73. Ayrıca bkz. b. 3 (42r) ve b. 30 (82v ve 84v).

hatırlatır.¹¹⁷ Yahudilerin ise Kur'an 5:64'te "lanetlendikleri" belirtilir. Ardından "İslam" adının kökenine dair tartışma gündeme getirilir. Kimileri "İslam"ı "güvende olmak" veya "kötü dilden ve amelden sakınmak" şeklinde yorumluyorsa, bunun evrensel bir erdem olduğunu ve pek çok insanı kapsadığını dile getirir. Dolayısıyla bu ismin yalnızca belirli bir zümreye tahsis edilmesine itiraz edilir. Devamında, Muhammed'in mucize göstermemesine dair ayetler¹¹⁸ vurgulanır. Bir Müslüman'ın, Hz. Muhammed'in zehirli bir kuzunun konuşması gibi mucizeler yaptığını iddia etmesine karşılık, yazar "Asıl konuşup haber verenin kuzu olması, peygamberin kendisinden daha üstün bir durumdur" diyerek bu anlatıyı alaycı bir üslupla reddeder. Muhammed'in çok sayıda kadınla evlenmesine¹¹⁹ atıfta bulunur ve bunun, peygamberlik nitelikleriyle bağdaşmadığı kanaatini dile getirir. Kur'an'daki cennet tasvirinde yer alan, "genişliği gökler ve yer kadar olan cennet"¹²⁰, "süt ve bal nehirleri, doymaksızın yeme-içme, çok sayıda kadınla evlilik" gibi betimlemeleri eleştirel gözle inceler. Bu tür dünyevî arzu ve tatminlerin ahiret yurdunda da devam etmesinin çelişkili görüldüğünü savunur.¹²¹ Hristiyan inancında ise "Dirilişten sonra evlilik yoktur, insanlar melekler gibidir"¹²² "Tanrı'nın Krallığı yemek içmekten ibaret değil"¹²³ "Gözün görmediği, kulağın işitmediği nimetler"¹²⁴ anlayışı hâkimdir. İnsanın "ruhtan ve bedenden" oluştuğu, gelecek yaşamın "ruhsal boyutta" gerçekleştiği ve sonsuz mutluluğa ulaşılacağı inancıyla bölümü sonlandırır.

B XXV: § 108-113

Bu bölüm, Araplara (Tayoye) karşı yazılmış üçüncü konuşmadır. Metnin üstünde Kur'an'dan pasajlar, altında ise bu pasajlara yönelik kısa karşı çıkışlar yer alır. Önceki kısımlarda ayrıntılı eleştiriler yapıldığı için burada özet geçilir. Metin, "Fâtiha"¹²⁵ ve ardından "Bakara Suresi"¹²⁶ ayetlerine değinir. "Elif, Lâm, Mîm" harflerinin anlamı, "Allah'ın kalpleri mühürlemesi"¹²⁷ veya "hastalıkları artırması"¹²⁸ gibi

¹¹⁷ Âl-i İmrân 3:113-114

¹¹⁸ En'am 6:109, İsrâ 17:59, Ra'd 13:7

¹¹⁹ Ahzâb 33:50

¹²⁰ Hadid 57:21, 3:133

¹²¹ Muhammed 47:15. Ayrıca bkz. b. 30 (84v).

¹²² Matta 22:30

¹²³ Romalılar 14:17

¹²⁴ 1 Korintliler 2:9, Yeşaya 64:3

¹²⁵ Fâtiha 1:1-7.

¹²⁶ Bu üç harf, Bakara Suresi'ni (2. Sure) işaret etmektedir.

¹²⁷ Bakara 2:7.

¹²⁸ Bakara 2:7-11.

konulardaki tutarsızlıklar öne sürülür. “Kitap Ehli” (Yahudi-Hristiyan) tanımı ve “peygamberlik kanıtı” vurgusu Hristiyan yazara göre Tevrat ve İncil’in doğruluğunu gösterir.¹²⁹ “Her bir peygambere ayrı şeriat” ifadesiyle, dinler arasındaki farklılık Kur’an’da açıklanmaktadır¹³⁰. Yaratılış anlatılarında “kalemin önce yaratılması”¹³¹ ve “yedi gök-yedi yerin iki günde”¹³² veya “altı günde”¹³³ yaratıldığı gibi rivayetlerin birbirini çelişkili gösterdiği ileri sürülür. “Altı gün” ile “iki gün” anlatımlarının toplam “on iki gün” edeceği ve Tanrı’nın “Arş’a oturması” değişmezlik vasfına aykırı sayılır.¹³⁴ “Arşı dört melek taşıdığı” rivayeti yanında “sekiz melek” ifadesi de bir çelişki olarak görülür.¹³⁵ Yazar, Musa’nın Tevrat’ı (40 gün oruç sonrası), havarilerin ise İncil’i (Kutsal Ruh sayesinde) aldığını; buna karşılık Muhammed’in ölümüne dek Kur’an’ı yazmadığını, Ebû Bekir-Ömer döneminde de derleme yapılmadığını, Osman zamanında sahabelerce toplanıp “Osman’ın Kitabı” oluşturulduğunu savunur.¹³⁶ Ayrıca “Mağâzî” ve “Mukhtârah” adlı ek metinler, Muhammed’in farklı rivayetleri (kırk yaşta kalbin yıkanması, taş ve ağacın selamlaması vb.) ve Kur’an’daki “Elif, Lâm, Mîm” hakkındaki ihtilaflı yorumlar ele alınır.^{137,138} “Sünnet”in Kur’an’da açıkça geçmemesi, İsmail’e vahiy rivayetlerinin Tevrat’la uyuşmaması gibi noktalar da eklenir.¹³⁹ Sonuçta bu anlatımların kendi içinde çelişkili olduğu, Kur’an’ın ilahî kaynağına güveni sarstığı vurgulanarak bölüm biter.

B XXVI: § 114-116

Bu bölümde metin, önce Kur’an’da geçen Âdem’in yaratılışı, meleklerin secdesi ve İblis’in itaatsizliği anlatılarını aktarır^{140,141} “Yeryüzünde (arz) bir halife kılma” ifadesiyle melekler, bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini yaratmanın uygun

¹²⁹ Karş. A. Mingana, “Kur’an’ın Yeni Ayetler ve Varyantlar İçeren Antik Süryanice Çevirisi,” John Rylands Library Bulletin 9 (1925), 217

¹³⁰ Mâide 5:48

¹³¹ Taberî, *Tarih-i Taberî*, cilt 1, s. 41.

¹³² Taberî, cilt 1, s. 32. Ayrıca Kur’an 41:9.

¹³³ Hûd 11:7.

¹³⁴ A’raf 7:54 ve 10:4’ün birleştirilmiş anlatımı.

¹³⁵ Hâkka 69:17. Arapça “o gün sekiz” (yawma’izin semâniye) ibaresinin sıra dışı dizimi, Süryanice çeviride yanlış anlaşılma yol açmış olabilir.

¹³⁶ Buhârî, *Translation of the Meanings*, cilt 4, s. 287 (bk. 54, no. 429); cilt 6, s. 451 (bk. 60, no. 478); cilt 9, s. 450 (bk. 93, no. 608).

¹³⁷ Alak 96:1-5; ayrıca Buhârî, cilt 1, s. 3 (bk. 1, no. 3); cilt 9, s. 92 (bk. 87, no. 111).

¹³⁸ Sûre başlarındaki Elif, Lâm, Mîm harflerine atıftır; klasik tefsirlerde farklı yorumlanmıştır.

¹³⁹ Yaratılış 21:20 (Tevrat’ta İsmail’in “çölde okçuluk öğrendiği” bilgisi).

¹⁴⁰ Yar. 1:1

¹⁴¹ Bakara 2:30-36

olmadığını söyler.¹⁴² Ardından Âdem'e "isimlerin" öğretilmesi ve meleklerin bunu bilmediği vurgulanır. İblis ise secde emrine kibirlenerek uymaz ("ateşten yaratıldım, çamurdan yaratılana secde etmem" ve kâfirlerden kabul edilir.¹⁴³ Metinde ayrıca "Âdem ve eşinin cennette ağaca yaklaşmaması" ama şeytanın kandırmasıyla oradan çıkarılmaları anlatılır.¹⁴⁴ Bazı rivayetlerde Âdem'in kırk yıl ruhsuz halde yattığı, ile de "henüz anılmayan bir insan" dönemine işaret edildiği söylenir.¹⁴⁵ İblis'in "Sen beni azdırdın; ben de insanları saptıracağım" dediği, "önlerinden, arkalarından, sağdan-soldan yanaşacağı" belirtilir.¹⁴⁶ Ardından metin, "Tevrat'ta Âdem'in altıncı günde yaratıldığı"^{147,148} ama Kur'an'da kırk yıl toprakta kalma gibi detayların bulunduğunu öne sürerek bu anlatıların birbirini tutmadığı iddiasını dile getirir.¹⁴⁹ "Havva yerine Âdem'in günahkâr görülmesi" ve "İsyancı şeytanın hangi cezaya çarptırıldığı" soruları da eleştiri konusudur. Bu bölümü yazar, Kur'an'ın bu kısımlarının Kutsal Kitap'taki sırayla çeliştiğini ve metinler arasında uyumsuzluk olduğunu savunarak sonlandırmıştır.

B XXVII: § 117-119

Bu bölümde, Kur'an'daki Nuh kıssasına¹⁵⁰ ve gemi anlatısına¹⁵¹ değinilerek, Nuh'un 950 yıl kavmi arasında kaldığı¹⁵² ve tufanda oğlunun boğulduğu vurgulanır.¹⁵³ Metne göre Nuh'un duası "yeryüzünde kâfir bırakma"¹⁵⁴ şeklindedir. Ardından Nuh'un karısının ve gemiye binmeyen oğlunun da suda boğulduğundan söz edilir.¹⁵⁵ Metin, Tevrat ve İncil'in rehberliğini doğruladığını söyleyen Kur'an ayetlerini de¹⁵⁶ aktarır.

Yazar, Nuh'un tufan zamanındaki yaşının Kitab-ı Mukaddes'e¹⁵⁷ göre 600 olduğunu hatırlatıp, Kur'an anlatısında ise 950 yıl ifadesinin bulunmasına işaret eder. Ayrıca Nuh'un eşinin ve bir oğlunun boğulmasıyla ilgili Kur'an vurgusu, Tevrat

¹⁴² Bakara 2:30-36

¹⁴³ Sâd 38:71-74, Sâd 38:75-76

¹⁴⁴ Taberî, *Tarih*, c.1, s.64

¹⁴⁵ İnsan 76:1

¹⁴⁶ A'râf 7:16-18

¹⁴⁷ Yar. 1:1

¹⁴⁸ "Altıncı günde yaratılma" (Kitab-ı Mukaddes verisi)

¹⁴⁹ Bu "toplama", önceki altı güne ek olarak yere dört ve göğe iki gün atandığı rivayetinden "on iki gün" sonucuna varılabileceğini belirtir.

¹⁵⁰ Yar. 1:26

¹⁵¹ Yar. 1:24, 26, 31

¹⁵² Nuh 71:26-28

¹⁵³ Hûd 11:42-43

¹⁵⁴ Nuh 71:26-28

¹⁵⁵ Tahrim 66:10, Hûd 11:45

¹⁵⁶ Yunus 10:94, Âl-i İmrân 3:3-4, Haşr 59:7

¹⁵⁷ Ahzâb 33:7

geleneğinden farklı görülür.¹⁵⁸ Metin, 'Aws adında dev bir figürün (Müslüman rivayetlerine göre) Musa'ya dek yaşadığının söylendiğini kaydeder. Bu devin annesi olarak “Adem’in kızlarından biri” anılır, ömrünün 3600 yıl sürdüğü, büyük kayalarla saldırılar yaptığı anlatılır. Yazar, bu hikâyeyi “inanılmaz ve saçma” bulduğunu belirtir.¹⁵⁹ Ardından Kur'an'dan “Rabbimiz Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini aldı”¹⁶⁰ pasajı aktarılır. Burada “Âdem soyunun bedenleri henüz yaratılmadan nasıl tanıklık etti?” sorusuna değinilerek, “Hem iyi hem kötünün Tanrı'dan geldiğini söylemek ikili (Manici) bir anlayışa benziyor” eleştirisi getirilir.¹⁶¹ Son satırlarda “İsa'nın Tanrı'nın Kelamı ve Kutsal Ruh olduğu” ifadesi Kur'an'daki “Nuh ve İbrahim gibi Âdem soyundan alınan ahde dahil edildiği” görüşüyle çelişik gösterilerek bölüm sonlandırılmıştır.

B XXVIII: § 120-123

Bu bölümde Kur'an'daki İbrahim kıssasına odaklanılır. İlk olarak İbrahim'in bir yıldız, ay ve güneşi sırasıyla “Rabbim budur” diye tanımlayıp, hepsinin batmasıyla “Ben batanları sevmem” diyerek müşrik inançları terk ettiği anlatılır.¹⁶² Ardından onun putları kırması, halkın İbrahim'i ateşe atması ve Allah'ın “Ateş, İbrahim için serin ve selametli ol” buyruğu aktarılır.¹⁶³ Ayrıca İbrahim'in bir rüyada oğlunu kurban edeceği sahne yer alır, ancak metin “oğlun İshak olmadığı” kanaatini vurgular. Yahudi-Kitâbi metinlerde “Tek oğlun İshak'ı al”¹⁶⁴ şeklinde geçmesine karşın Kur'an'da çocuğun adı zikredilmemiştir.

Metin, “Bir rüya gördüğüne ve kurban emrini yerine getirdiğine” değinir. Kutsal Yazı'daki “İshak'ı bağla” ve “Tanrı'dan korkan biri olduğunu gösterdin”¹⁶⁵ cümleleri yerine Kur'an'da “Oğlunu yanağı üzerine yatırdı” ve “Rüyanı gerçekleştirdin” anlatımı yer alır. Bu bölümde ayrıca Sabelliusçuların “tek hipostasi” inancına benzer görülen ifadeler ve Kur'an'ın “Biz verdik, Biz gönderdik” gibi çoğul kullanımları tartışılır.

¹⁵⁸ Tekvin 7:6-7

¹⁵⁹ Metinde Musa ve İsa ilgili ile “İmram'ın oğlu” ifadesi

¹⁶⁰ A'râf 7:172-173

¹⁶¹ Mani inancı (iki ayrı varlık: biri iyi, biri kötü ; “Hem iyi hem kötü olan tek varlık” eleştirisi

¹⁶² En'âm 6:75-79.

¹⁶³ Kur'an'ın Enbiyâ 21:65 ayetindeki belirsizlik, Enbiyâ 21:70, Enbiyâ 21:51-72.

¹⁶⁴ Yar. 22:2.

¹⁶⁵ Yar. 22:9, Yar. 22:12.

Bölüm “Bakire kızın doğuracağı” kehanetine¹⁶⁶ dair Kur’an’ın sessiz kalmasının, Tevrat ve İncil ile uyuşmadığı ileri sürülerek sonlandırılmıştır.

B XXIX: § 124-127

Bu bölümde, Kur’an’daki (özellikle Bakara, Mâide ve Nisâ sureleri) İsa ve diğer peygamberlere dair pasajlar ele alınır. Metin, “peygamberlerden bazısının diğerlerinden üstün kılındığı” ifadesine¹⁶⁷ ve İsa’nın “Kutsal Ruh’la desteklenmiş” olduğuna dikkat çeker. Mâide Suresi’nde¹⁶⁸ İncil’in İsa’ya verilip Tevrat’ı doğruladığı, İncil’in “rehberlik ve ışık” taşıdığı vurgulanır. Nisâ Suresi’nde ise “[Biz Mesih’i öldürdük]” diyen Yahudilerin aslında onu ne öldürdükleri ne de çarmıha gerdikleri, “onlara öyle görüldüğü”¹⁶⁹ bildirilir. Allah’ın İsa’yı katına yükselttiği ve kendisini “Kelime ve Ruh” olarak nitelediği¹⁷⁰ anlatılır. Ayrıca, Meryem’e “Ruh üflenmesi”¹⁷¹ ve İsa’nın mucizeleri¹⁷² konu edilir. Yazar, bu Kur’anî bilgilerle Hristiyan öğretileri arasında benzerlikler görür: Örneğin “İsa’nın üstün kılınması”, “Kutsal Ruh’la güçlendirilmesi” ve “Tevrat’ı doğrulaması” Hristiyan görüşlerine yakın bulunur. Ancak Kur’an’ın, “Ben ve Baba biriz”¹⁷³ ya da “Beni gören, Baba’yı görür”¹⁷⁴ gibi İncil ayetlerini kabul etmediği; buna rağmen İsa’yı diğer peygamberlerden farklı bir konumda andığı vurgulanır. Aynı şekilde, “İncil’in içinde ışık ve rehberlik bulunduğu”¹⁷⁵ tasdiki yapılmasına karşın, Müslümanların İncil’in bütün teolojik esaslarını onaylamadığı ifade edilir. Metin, bu farklılıkların Hristiyan teolojisindeki Teslis ve Enkarnasyon gibi ana doktrinlerin Kur’an’da kısmen kabul edildiğini ama bütünüyle benimsenmediğini savunarak sonlandırılmıştır.

B XXX: § 128-139

Bu bölümde Kur’an’dan çeşitli pasajlar aktarılır ve yazar, bu pasajlardaki çelişkili veya eksik gördüğü hususları eleştirel biçimde değerlendirir. Örneğin:

- **Olaf:** Kur’an’ın (22:8-9) “bilgisizce Allah hakkında tartışan” kişiden bahsettiği, yine (3:64) “sadece Allah’a kulluk edelim” mesajını vurguladığı, (5:73)

¹⁶⁶ İşaya 7:14

¹⁶⁷ Bakara 2:253

¹⁶⁸ Mâide 5:46

¹⁶⁹ Nisâ 4:157-159

¹⁷⁰ Nisâ 4:171

¹⁷¹ Enbiyâ 21:91-92, Tahrim 66:12

¹⁷² Âl-i İmrân 3:49 (çamurdan kuş vb.), Kur’an 3:49

¹⁷³ Yuhanna 10:30

¹⁷⁴ Yuhanna 14:9

¹⁷⁵ Mâide 5:46

ise “Üç tanrı” diyenlerin kâfir olduğundan söz ettiği aktarılır. Yazar, Hristiyanlığın üç hipostaz inancını açıklayarak “Biz üç Tanrı demiyoruz” der.

- **Zayn:** Kur’an 33:50-51’de Muhammed’e çok eşlilik ve cariye izni verildiği anlatılır, yazar bu durumu peygamberlere yakıştırmaz.
- **Kitap Ehli:** Kur’an’da (ör. 5:66, 3:110) Tevrat ve İncil’e uyanların övüldüğü, Müslümanların ise “Tevrat ve İncil değişti” iddiasında bulundukları belirtilir. Yazar, “Kur’an bile değişmediğini onaylıyor” şeklinde itirazda bulunur.
- **Nisa 4:15 / Nur 24:2:** Zina için önce “kadınları eve kapatmak” sonra “yüz değnek vurmak” ifadeleri arasındaki çelişki.
- **Meryem:** Kur’an’da (19:28) “Harun’un kız kardeşi” denmesi, Meryem’le Musa’nın kız kardeşi Meryem’in karıştırılması olduğuna dikkat çekilir; “Arada 1500 yıl var” denir.
- **Cennet:** “Genişliği gök ve yer kadar” ifadesi, “Nerede bulunacak?” sorusuyla sorgulanır. Huriler, gençler, meyveler, et vb. vaatleri “bedeni hazların aşırılığı” olarak eleştirilir.
- **Ayın ikiye bölünmesi vb. mucizeler:** Yazar, “Kur’an da Muhammed’in mucize göstermediğini söyler” diyerek buna şüphe düşürür.

Sonuçta yazar, Kur’an’daki “kendi içinde tutarsız” veya Tevrat/İncil’e aykırı gördüğü kısımları örnek gösterir, “Tevrat ve İncil değişti” iddiasını reddeder, ayrıca Hristiyanların “üç Tanrı” demediğini, Muhammed’in “hatalı bilgilere dayandığını” savunur. “Kur’an hem Tevrat ve İncil’i doğruladığını söylüyor hem de onlarla çelişen beyanlar içeriyor” şeklinde noktalar.

III. ESERİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

Bölüm 20

[Araplara (Müslümanlara) yanıt kitabının yirminci bölümü.

Amar-

S. 82

Amar-

İ. 75

Şimdi ise Muhammed adına yapılan savunmalarına, onların bu konudaki çürütmelerine ve “peygamberler” tabirine dair itirazlarına yer veriliyor. Yine bizlere karşı çıkıyorlar ve kendi aralarında Muhammed’i yüceltmeye çalışıyorlar. Şöyle diyorlar: Eğer Musa’nın, İbraniler için Rabbin göndereceğini söylediği peygamber Mesih (İsa) ise,¹⁷⁶ o yalnızca bir peygamber ve sıradan bir insandır. Eğer bunu kabul etmiyorsanız, Muhammed, Musa’nın bahsettiği ve Tanrı’nın, İbranilerin atası İshak’ın kardeşi İsmail’in oğullarından yetiştirdiği peygamber olduğunu kabul edin. Muhammed, onların kardeşlerinden biriydi.

Biz onlara şöyle cevap veriyoruz: Peygamber kelimesi “bildiren kişi” şeklinde çevrilir. Bu, bir peygamberin özelliğidir; o, olacak şeyleri bildirir. Ancak Muhammed mucizeler yapmadı (göstermedi) ve aşağıda belirttiğimiz gibi olacak şeyleri bildirmedi. Ama Mesih, olacak şeyleri bildirdi: Müjdesini (İncil) bir hardal tohumuna benzetti. Bu tohum küçüktür ama tüm yeryüzünde büyüyerek yayılır ve insanlar gelip onun gölgesinde barınır.¹⁷⁷ Ve tam olarak bu gerçekleşmiştir. Müjdeyi tüm hamuru mayalayan maya¹⁷⁸ olarak da karşılaştırmıştır. Ve Kudüs’ün yıkımından söz etmiştir; dünyanın sonundaki sıkıntıyı işaret etmiştir.¹⁷⁹ Musa’nın dediği gibi: “Benim gibi biri gelecek,”¹⁸⁰ bu ifade şu anlama gelir: Musa, “Firavun’un Tanrısı” olarak çağrıldı,¹⁸¹

¹⁷⁶ [Yasa’nın Tekrarı 18:15-22.

¹⁷⁷ Matta 13:31-32; Markos 4:30-34; Luka 13:18-19.

¹⁷⁸ Metin: “hamurun tümüne lezzetini veren maya”.

¹⁷⁹ Matta 24; Markos 13; Luka 21.

¹⁸⁰ Yasa’nın Tekrarı 18:15.

¹⁸¹ Çıkış 7:1.

oysa o, bir insandı. Aynı şekilde Söz (Kelâm) de bir insan olmasına rağmen, Tanrı doğası gereği peygamber olarak adlandırıldı. o geldi ve eski ahidi Musa'nın kurduğu gibi yeni ahdi kurdu. O, Baba ile dünya arasında aracıydı, Musa'nın Baba ile İbraniler arasında olduğu gibi, Musa İbrani milletini kurtardığı gibi Mesih de dünyayı günahattan kurtardı. Muhammed ise İsrailoğulları soyundan gelmedi, hatta onların bölgesinden bile çıkmadı.]

[İbranilere şöyle denilmişti: “Aranızdan size bir peygamber çıkacaktır”. Ama Muhammed, İsmail'in soyundan gelmesine rağmen, Yahudi olmayan uluslardan sayılmaktadır. İdumelilerin İbranilerle akraba olduğunu düşünün; bunlar Yakub'un kardeşi Esav'ın oğullarıdır,¹⁸² ama İbrani olarak adlandırılmazlar. Ayrıca Muhammed Araplardan gelmiştir. Onların dilini konuşuyordu. * Ne Yahudilerden geldi ne de İbranice konuştu.

Ama onlar derler ki:¹⁸³ “Neden Muhammed'i tanımıyorsunuz?”

Biz onlara şöyle cevap veriyoruz: Çünkü onunla ilgili peygamberlerin ya da elçilerin yazılarında hiçbir tanıklık bulamadık. Dahası, siz ve yazılarınız, Mesih'in bir peygamber olduğunu ve onun yazılarının, yani İncil'in, doğru olduğunu onaylıyorsunuz. O bizi uyardı ve şöyle dedi: “Birinin size peygamber olduğunu söylemesine karşı dikkatli olun. Onu kabul etmemelisiniz, çünkü benden sonra bir peygamber çıkmayacaktır.”¹⁸⁴ Musa ve peygamberler, onun hakkında yazdılar.¹⁸⁵ Dolayısıyla artık peygamberliğe gerek yoktur. Daniel şöyle dedi: “Mesih geldiğinde, görümü ve peygamberleri yüceltecek.”¹⁸⁶ Sonuç olarak, peygamberinizi kabul etmiyoruz,¹⁸⁷ çünkü o, önceki peygamberlerin yazmadığı yasalar yazdı.¹⁸⁸ Önceki peygamberlerin yasakladığı şeyleri serbest bıraktı. Musa dedi ki: “Kim karısını boşarsa, ona bir boşanma belgesi verecek ve ona dönmeyecek. Eğer dönerse, bir iğrençlik işler.”¹⁸⁹

Bu konularda Muhammed, Tevrat'a ve İncil'e aykırı düşmüştür.

¹⁸² I. Makkabiler 5:3.

¹⁸³ B ve E metinleriyle karşılaştırınız.

¹⁸⁴ Yuhanna 5:46. Bu alıntının İsa'ya atfedilen kısmının yalnızca son cümlesi kutsal yazılarda bulunur.

¹⁸⁵ Yuhanna 5:46.

¹⁸⁶ Daniel 9:24-25.

¹⁸⁷ B, C ve E metinleriyle karşılaştırınız.

¹⁸⁸ B, C, E ile karşılaştırınız.

¹⁸⁹ Yasa'nın Tekrarı 24:1-4.]

Muhammed kitabında şöyle dedi: “Eğer bir adam karısını [aynı yıl içinde on kez] boşar ve [bir başkası onunla ilişkiye girerse], tekrar evlenebilir.”¹⁹⁰ Bu, Musa’ya ve var olmuş her peygambere aykırıdır. Muhammed mucizeleriyle mi meşhur, yoksa başkaları mı onun hakkında tanıklık etti?¹⁹¹ Bu sizin peygamberiniz, mucizeler yapmadı (göstermedi) ve peygamberler de onun hakkında tanıklık etmedi. Ayrıca Muhammed, Şeriat ve İncil’den farklı bir yazı getirdi. Ve siz, bunların gökten geldiğine tanıklık ediyorsunuz.]

[Şimdi söyleyin, bir kişinin sizin yazılarınıza neden daha fazla ihtiyacı olsun? Eğer “bir Tanrı’yı kabul etmek” ve “göze göz”¹⁹², “öldürmemek veya çalmamak” ve “kötülükten kaçınmak” gibi şeyleri söylüyorsanız; bunların hepsi ve benzerleri zaten Musa ve peygamberler tarafından emredilmiştir. Belki soracaksınız: İncil’de sizin yazılarınızda olmayan başka ne var? İlk olarak, peygamberiniz bizim İncil’imizin doğru olduğunu ve kabul edilmesi gerektiğini onayladı.¹⁹³ İncil üç hipostazdan bahseder; bu nedenle Muhammed’in kabul ettiğiyle çelişiyorsunuz. İncil’de şöyle denir: “Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı’yla birlikteydi ve Söz Tanrı’ydı”¹⁹⁴; “Ben ve Baba biriz”¹⁹⁵; “Ben Babamdayım ve Babam benim içimdedir”¹⁹⁶; “Baba’nın yaptıklarını Oğul da yapar”¹⁹⁷; “Ruh Tanrı’dan çıkar”¹⁹⁸; “Ben gitmezsem, Paraklit size gelmeyecek.”¹⁹⁹ Ayrıca İncil’de birçok şey daha vardır ki, bunlar üç hipostazı işaret eder: “Gidin, bütün uluslara öğretin (...) Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına”²⁰⁰

Bizim İncil’imizde başka şeyler de vardır: “Sağ yanağına vurana, sol yanağını da çevir”²⁰¹; “Biri seni bir mil yürütürse, onunla iki mil git”²⁰²; “Sana gömleğini vereni,

¹⁹⁰ Bakınız: Bakara 2:230. “Bar Salibi’nin Bakara 2:230 ayeti çevirisinde ‘[on kez boşama]’ ve ‘[ilişkiye girme]’ ifadeleri yer almaktadır; ancak bu ifadeler ayetin Arapça orijinal metninde bulunmamaktadır. Ayette yalnızca üçüncü boşamadan sonra kadının başka biriyle evlenmesi ve o evliliğin sona ermesi halinde eski eşle evlenmenin caiz olabileceği belirtilmiştir (bkz. Diyanet Meali). Dolayısıyla belirli bir boşama sayısı (on kez gibi) veya cinsel ilişki zorunluluğu gibi eklemeler ayetin anlamını çarpıtmakta ve orijinal mesajını yansıtmamaktadır.”

¹⁹¹ [B, C metinleriyle karşılaştırınız.

¹⁹² B, C, E ile karşılaştırınız.

¹⁹³ B, C, E ile karşılaştırınız.

¹⁹⁴ Yuhanna 1:1

¹⁹⁵ Yuhanna 10:30

¹⁹⁶ Yuhanna 10:38

¹⁹⁷ Yuhanna 5:19

¹⁹⁸ Yuhanna 15:26

¹⁹⁹ Yuhanna 16:7

²⁰⁰ Matta 28:19-20

²⁰¹ Matta 5:39; Luka 6:29

²⁰² Matta 5:41

ceketini de ver”²⁰³; “Kötülüğe kötülükle karşılık verme”²⁰⁴; “Düşmanlarınızı sevin”²⁰⁵; “Yeryüzünde hiçbir şeye sahip olmayın”²⁰⁶; “Birisi arkadaşını için hayatını feda etmeli”²⁰⁷. Musa ve peygamberlerin yazmadığı birçok erdemli şey İncil’de vardır. Şimdi bize yazılarınızda Musa ve İncil’in söylemediği bir şey gösterin. Eğer bir ek yoksa buna da gerek yoktur.]

Bölüm 21

[İtiraz. Şöyle derlerse: Sizin Mesih'iniz, peygamberimizden bahsetti ve ona "Paraklit" dedi.²⁰⁸

Onlara şu şekilde yanıt veririz: İsa sizden peygamberlerden bahsetmişti, çünkü tüm peygamberlerin vaatleri İsa'da gerçekleşti. Ancak Muhammed'i bir peygamber olarak görmeyi uygun bulursanız, o zaman Muhammed, İsa'nın şu sözleriyle birlikte kişiler arasında sayılır: "Birçok kişiyi saptıracak sahte Mesihler ve sahte peygamberler mevcut".²⁰⁹ Paraklit'in sizin peygamberiniz olduğunu iddia etmeniz ise gülünçtür; çünkü İsa, Paraklit hakkında şöyle dedi: "Babadan gelen, dünyanın kabul edemediği Kutsal Ruh'tur".²¹⁰ Ayrıca, (İsa) havarilere Kudüs'te kalmalarını ve Paraklit'i onlara gönderene kadar beklemelerini söyledi.²¹¹

Şimdi sizin peygamberiniz İsa'nın elçisi mi? Çünkü (İsa) şöyle dedi: "Eğer gidersem, size göndereceğim".²¹² Eğer (peygamberiniz) söylediği gibi (Mesih'in) elçisiyse ve (Mesih) sizin söylediğiniz gibi onun hakkında yazmışsa, Mesih'in, Muhammed'i gönderdiği için Tanrı olduğu da açıkça ortaya çıkar. Eğer (Muhammed'in) Paraklit olduğunu kabul edersek ve eğer Mesih, sizin dediğiniz gibi Tanrı değilse ve sizin peygamberinizi göndermişse, (o zaman) onu Tanrı'nın göndermediği açıktır. Buna

²⁰³ Matta 5:40

²⁰⁴ 1. Petrus 3:9

²⁰⁵ Matta 5:44

²⁰⁶ Luka 14:33

²⁰⁷ Yuhanna 15:13

²⁰⁸ Bkz. Yuhanna 16:7. İbn İshak, Muhammed'in hayatını anlatan ilk biyografi yazarıdır ve İsa'nın bir Paraklit gönderimi vaadinin Muhammed'in gelmesiyle yerine getirildiğini öne sürmüştür. Bkz. A. Guillaume, The Life of Muhammad: a Translation of ibn Ishaq's Sirat Rasul Allah (Oxford: Oxford University Press, 1955), 103-104; ve F. Wüstenfeld, Das Leben Muhammad's nach Muhammad İbn İshak (2 cilt.; Göttingen: Dieterichs, 1858) 1:149-150. Konu hakkında daha fazla tartışma için bkz. Griffith, "Prophet Muhammad", 138-141.

²⁰⁹ Matta 24:24; Markos 13:22.

²¹⁰ Yuhanna 14:17.

²¹¹ Luka 24:49; Yuhanna 15:26.

²¹² Yuhanna 16:7.

dayanarak, Gerçeğin Ruhu olmadan nasıl Paraklit olabilir? (Muhammed) Baba'dan gelmemiştir ve o, Kudüs'teki havarilere gönderilmemiştir ve dünya onu kabul etmekten aciz değildir.

Bunun yerine kabul edilmesi gereken şey şudur: Tanrı'nın Ruhu kimdir? (O), uygunluğunun Tanrısı olan ve ona uygun olanı yapan kişidir. İsa, havarilerine şöyle dedi: "Bakın, size Ruhu, Paraklit'i gönderiyorum; Babadan gelen ve dünyanın kabul edemediği kişiyi"²¹³ ve devam etti.

Eğer Muhammed Paraklit ise ve Paraklit Tanrı'nın Ruh'u ise, o zaman Muhammed Tanrı'nın Ruh'udur. Dahası, Tanrı'nın Ruh'u sınırsızdır, Tanrı gibi. Bu nedenle Muhammed de sınırsız olmalıdır. Sınırsız olan şey görünmezdir, bu yüzden Muhammed (zorunlu olarak) görünmez, maddesiz ve birleşik olmayan bir varlık olmalıdır.]

[Ayrıca, Paraklit cennettendir ve Baba'nın doğasındandır. Ancak Muhammed Âdem'in doğasındandır ve dünyadandır. Paraklit Tanrı'nın derinliklerini bilir. Ancak Muhammed ne kendisine yapılanları ne de ona inananları bildiğini ifade etmiştir. Çünkü şöyle demiştir: "Bana ve size ne yapılacağını bilmiyorum."²¹⁴ İsa, havarilerine şöyle dedi: "Paraklit sizinle ve aranızda olacaktır."²¹⁵ Ancak Muhammed ne havarilerle birlikteydi ne de onların arasındaydı. Paraklit, Baba ve Oğul ile güç bakımından eşittir. Ve O, Yaratıcıdır; metne göre: "O'nun ağzından çıkan ruh ile melekler ordusu yaratıldı."²¹⁶ Ancak Muhammed bu özelliklerden yoksundu.

Aynı şekilde, Muhammed'in bir peygamber olup olmadığını soruyorlar. Eğer soruyu soran makul bir araştırmacı ise,²¹⁷ ona şöyle cevap vermeliyiz: Bizim açımızdan öğrenmek istiyorsa, o bir peygamber değildir; çünkü sizin kutsal kitabınızda Tanrı'nın Muhammed'e şöyle dediği yazılıdır: "Sana vahyettiklerimizden şüphe edersen, senden önceki kitapları okuyanlara sor."²¹⁸ Bu sözlerden açıkça anlaşılıyor ki, Tanrı onu (Muhammed'i) bize, yani peygamberlerin kitaplarına ve Yeni Ahit'e sahip olanlara öğrenmesi için gönderdi. Eğer o bizim gözümüzde bir peygamber olsaydı, onun yazılarını kabul eder, onun yaptığı gibi inanır ve uygulamalarını takip ederdik.

²¹³ Yuhanna 14:16-17.

²¹⁴ Ahkaf 46:9. Ayrıca bkz. 29. bölüm (81v).

²¹⁵ Yuhanna 14:16.

²¹⁶ Mezmurlar 33:6.

²¹⁷ C ve E metinleriyle karşılaştırınız.

²¹⁸ Yunus 10:94. Ayrıca bkz. 23. bölüm (73r) ve 30. bölüm (83r ve 84v).

Aynı şekilde, neden bizden sizin resulünüzün²¹⁹ bir peygamber olup olmadığını tasdik etmemizi istiyorsunuz? Hatırlayın ki, sizin kendi kâdınız, yani “hâkimleriniz”,²²⁰ basit bir Arap’ın aleyhine bile bir Hristiyan’ın şahitliğini kabul etmez. Tekrar, bir resul, yani “gönderilen biri,” bir peygamber midir? Tanrı tarafından gönderilen herkes bir peygamber değildir.

Nebukadnezar²²¹ ve Asur kralının yanı sıra çekirge, dolu ve veba salgınlarının da Tanrı tarafından gönderildiği yazılmıştır.²²² Ama kimse bunların peygamber olduğunu söylemez! Gerçek bir peygamber ise, gelecekte olacak şeyleri bildiren kişidir. Çünkü “peygamber” İbraniceden Süryaniceye “bildiren kişi” olarak çevrilmiştir. Ancak bu adam (Muhammed), gelecekte olacak şeyleri bildirmemiştir; O, sadece önceki hesaplardan bazılarını tekrar etmiş ve kaydetmiştir.]

[İtiraz:²²³ Ama derler ki: O, kıyametten, ahir zamandan, yeniden dirilişten,²²⁴ mükâfattan, saltanattan, cehennemden ve azaptan söz ettiği ölçüde gelecek şeyleri bildirmiştir.

Biz deriz ki: Mesih, bu adamın gelişinden önce İncil’de (bunlardan) bahsetmişti. Kendi kutsal kitabında kaydedilen gelecek şeyleri, bizim kutsal yazılarımızdan aldı ve aptalca lezzetlerle süt ve bal nehirleri ve kutsal yazılara yabancı diğer benzeri şeylerle beslendi.

İtiraz: Kuşak ya da kuşak bağlama üzerine:²²⁵ Derler ki: “Neden belinizi bir kuşakla bağlarsınız?”

Biz deriz ki: Tanrı Eyüp’e kendini gösterdiğinde ona şöyle dedi: “Güçlü bir adam gibi senin belini kuşatacağım.”²²⁶ Sizden bana açıklamanızı isteyeceğim²²⁷ Tanrı ona neden belini bağlamasını emretti? Bunu yaptı çünkü beline²²⁸ bağlanmak bir güç işareti

²¹⁹ “رسول” (“elçi”) Süryanice’ye çevrilmiştir.

²²⁰ “قاضی” (“kadı”) Süryanice’ye çevrilmiş, ardından çoğul olarak “hâkimler” (ܠܗܝܡܝܢ) şeklinde tercüme edilmiştir.]

²²¹ II. Nebukadnezar, MÖ 605–562 arasında hüküm süren Babil kralıydı.

²²² [Yeremya 25:9; İşaya 7:18-20.

²²³ Metin düzenlemesi: B ile okuyunuz.

²²⁴ Düzeltilmiş metne göre.

²²⁵ Tartışmadan çıkan sonuca göre burada bahsedilen kuşak, manastır giysisinin bir parçasını ifade eder ve adanmış bekâretin bir işaretidir. Benzer bir tartışma ve açıklama için Bar Salibi’nin yayımlanmamış “Keşişlerin Alışkanlıkları Üzerine” adlı eserine de bakınız.

²²⁶ Eyüp 40:7.

²²⁷ Literal çeviri: “Size soracağım, cevap verin.”

²²⁸ B ve E metinleriyle karşılaştırınız.

ve Tanrı'ya tabi olan birinin işaretiydi. İlyas'ın yaşlı bir adamken beline deri bir kemer bağlandığı yazılıdır; yani deri bir kayış²²⁹ ile kuşatılmıştı.

Ve Mesih, İncil'de şöyle dedi: “Belleriniz bağlı olsun.”²³⁰ İki çeşit bel bağlama vardır; birincisi, arzularımızı bağlarız ki, içimizdeki tutkuların (ki bu bizi zina yapmaya yöneltir) arzusuna kapılmayalım. İkincisi ise belimizi fiziksel olarak bağlarız ki, ilahi emirleri yerine getirmeye hazır olalım ve Tanrı'nın hizmetinde çalışmaya hazırlıklı kalalım.

Dahası, Yahya Peygamber (Vaftizci Yahya) hakkında belinde bir deri kayışla kuşandığı yazılıdır.²³¹ Aynı şekilde, Mesih'in belini kuşandığı ve azizlerine Krallığı için hizmet ettiği yazılmıştır.²³² Belini kuşanan kişi çalışmaya hazırdır. Savaşa giden ve mücadele eden herkes önce belini kuşanır ve kendini donatır. Sonra zafer kazanır. Ancak belini kuşanmayan ve savaşa giden kişi etkisiz kalır ve yenilir. Biz de düşmanlarımızı, Şeytan'ı ve günahı yenmek için, özellikle dua vakitlerinde sürekli belimizi kuşanırız. Belini çözen kişi zayıf ve işlerinde gevşek hale gelir.]

[Aynı şekilde, ellerimizi önümüzde bağladığımız gerçeğiyle Tanrı'nın hizmetkarları olduğumuzu ve O'na ibadet ettiğimizi gösteririz. Ama ellerinizi arkanızda birleştirerek, farkında olmadan²³³ efendisinin ellerini arkadan bağladığı kaçak bir köle gibi, tutku ve arzuların kölesi olduğunuzu göstermiş olursunuz. Dolayısıyla, karanlığın dünyasını yöneten kuralla²³⁴ bu dünyaya bağlısınız.²³⁵

İtiraz: Doğuya doğru ibadet etmekle ilgili²³⁶ şunu eklerler: Neden doğuya ibadet ediyorsunuz, oysa İbraniler, peygamberler ve Mesih güneye ibadet etti?²³⁷

Onlara şöyle cevap veririz: Peygamberler ve İbraniler güneye değil batıya ibadet ediyorlardı. Batıya yönelmeleri, gökyüzünden gelen Doğruluk Güneşi'nin inişini

²²⁹ 2 Krallar 1:8.

²³⁰ Luka 12:35.

²³¹ Bkz. Matta 3:4; Markos 1:6.

²³² Bkz. Yuhanna 13:1-20.

²³³ B, C, E metinleriyle karşılaştırınız.

²³⁴ B, C, E metinleriyle karşılaştırınız.

²³⁵ B, C, E metinleriyle karşılaştırınız.

²³⁶ E metniyle karşılaştırınız.

²³⁷ İbadet yönüyle ilgili tartışma, genelde 680'lerde yazılmış Edessa'lı Yakub'un bir mektubunda bulunan konuya dair önceki tartışmaları genişletir. Yakub, bu konuyu yorumlayan en eski Süryanice yazar olarak, Müslümanların ibadet yönüyle ilgili herhangi bir Kur'an pasajı alıntılamaz ve bunun yerine Hristiyan kiliselerinin doğuya yönelmesini tartışır. Bkz. Edessa'lı Yakub, Let-ter IV to John the Stylite, fol. 124a, in P. Crone and M. Cook, Hagarism, The Making of the Islamic World (Cambridge/New York: Cambridge University Press, 1977), 173.

beklerken bir sembol görevi görüyordu. Güneşin batıya inişi bunu simgeler. Çünkü Davut da şöyle demiştir: "Batıya çıkana övgüler olsun, çünkü onun adı Rab'dir."²³⁸ Enkarnasyonuna 'batı' adını veriyor. Batı, doğunun ışığının parlaklığıyla ifade edilen ilahi ihtişamın parlaklığından karanlığında uyuyor. Ama beklediğimiz onun o eski, alçakgönüllü gelişi değil, ilahi ve görkemli bir geliş.

Gezegenlerin anası olan Güneş, doğudan parlak yükselişiyle bunun bir görüntüsüdür. Havârilere, Kutsal Ruh'un aydınlatmasıyla, doğruya doğru ibadet etmemizi öğrettiler. Bu bağlamda, Mesih onlara şunu söyledi: "Söyleyecek daha çok şeyim var, ancak bunlara şimdi dayanamazsınız. Ama Ruh geldiğinde, size her şeyi öğretecektir."²³⁹ Bu nedenle, Kutsal Ruh havârilere doğruya doğru ibadet etmeyi öğretti; ancak, bir kişinin başka bir yöne doğru ibadet etmesi günah değildir. Bu yüzden, peygamberiniz (Muhammed) şunu söyledi, sanki bu sözler doğrudan Tanrı'nın huzurundanmış gibi: "Yüzlerinizi doğruya ya da batıya çevirmeniz doğruluk değildir. Asıl doğruluk, Tanrı'ya inanmak ve ahiret güne iman etmektir."^{240]}

[O ayrıca şöyle buyurdu: "Mescid-i Haram yönüne ibadet edin ister doğuda ister batıda olun."²⁴¹ Bizim gibi doğruya doğru ibadet ediyorsunuz; aslında her yöne doğru ibadet ediyorsunuz.

Sizin kutsal kitabınız şöyle der: "Çünkü O (Tanrı) der ki: Doğu da batı da Tanrı'ya aittir. Yüzünüzü hangi yöne çevirirseniz çevirin, Tanrı'nın huzuru oradadır, çünkü Tanrı bir ruhtur ve her şeyi bilendir."²⁴² Mesih de vaftiz edildikten sonra doğruya doğru ibadet etti ve havârilere de bunu ondan öğrendi. Vaftizinden önce Mesih ve peygamberler, Kudüs yönünde ibadet ederdi. Ama siz Kudüs yönünde ibadet etmeyi terk ettiniz ve şimdi Mekke'ye yöneliyorsunuz.²⁴³

Biz de doğruya doğru ibadet ediyoruz, çünkü Mesih doğudan gelecek, İncil'de belirtildiği gibi.²⁴⁴ Tanrı, Musa'ya kendini vahyettiğinde, peygamberler ve kutsal yazılar, Tanrı'nın doğu yönünden görüldüğünü söylemektedir: "Ve doğudan, güçlü bir

²³⁸ Bkz. Mezmurlar 68:5.

²³⁹ Yuhanna 16:12-13.

²⁴⁰ Bakara 2:177. Ayrıca bkz. 30. bölüm (84r).

²⁴¹ Sahîh-i Buhârî, Sahih al-Bukhari'nin İngilizce Çevirisi, Muhammed Muhsin Han tarafından düzenlenmiş, 9 cilt; Beyrut: Dar al-Fikr, 1971, 1:87-288, 8. kitap, no. 392.

²⁴² Bakara 2:115. Ayrıca bkz. 30. bölüm (84r).

²⁴³ Sahîh-i Buhârî, Translation of Meanings, 1:287-288, 8. kitap, no. 392.

²⁴⁴ Matta 24:27.

sesle duyurdu.”²⁴⁵ Benzer şekilde, biz de doğruya doğru ibadet ediyoruz, çünkü cennet doğruya yerleştirildi. Âdem ve onun oğulları da doğruya, yani ayrıldıkları cennete doğru ibadet ettiler. Ve asıl topraklarımıza dönmek için doğruya doğru ibadet ediyoruz. Tanrı ışıktır ve O'na ışık yönünde tapınılmalıdır. Kutsal kitabınızda, melek Cebrail'in bakireye görüldüğünde; doğuda görüldüğü yazılıdır.^{246]}

[İtiraz: Mesih'in duası hakkında; Tanrı nasıl dua etti ve ibadet etti? Biz şöyle cevap veriyoruz: Tanrı olarak, o ne ibadet etti ne de dua etti, çünkü Baba ve Ruh gibi, kendisine ibadet edilen bir varlıktır. Ancak insan olarak dua etti ve ibadet etti. Bizim için dua etti ve ibadet etti, tıpkı bizim uğrumuza bir beden aldığı gibi.

İtiraz:²⁴⁷ Yasa²⁴⁸ ve peygamberlerin tanıklığından Mesih'i ve İncil'i kabul ediyorsunuz; peki neden Muhammed'i Mesih'in ve İncil'in tanıklığından kabul etmiyorsunuz?

Bu soruya cevaben şöyle diyoruz: Mesih'e dair tanıklığı kabul ediyorum, çünkü Yeşaya şöyle yazdı: “İşte, bir bakire gebe kalacak ve Emanuel'i doğuracak.”²⁴⁹ Tıpkı babasız bir anneden doğduğu gibi, o da babasız bir bakireden doğacaktı. Yeşaya onun ölümü hakkında şöyle yazdı: “O, günahlarımızdan dolayı ölüme terk edildi.”²⁵⁰ Dirilişiyle ilgili olarak Davut şunları söyledi: “Canımı ölümler diyarında bırakmadın ve kutsalının çürümesine izin vermedin.”²⁵¹ Ve yine şöyle dedi: “Bugün seni doğurdum.”²⁵² Yükselişiyle ilgili olarak: “Yükseklere çıktım ve tutsakları serbest bıraktım”²⁵³; ve “Tanrı yücelikle yükseldi, Rab borunun sesiyle.”²⁵⁴ Tahta oturmasıyla ilgili olarak da şöyle yazdı: “Rab benim efendime dedi ki: Sağ yanıma otur.”²⁵⁵ Ancak Muhammed hakkında, ne Eski ne de Yeni Ahit'te tek bir tanıklık bulamadım.]

²⁴⁵ Mezmurlar (Ps) 78:26.

²⁴⁶ Meryem 19:16: Kur'an'ın bu ayetinde Cebrail'in doğudan görüldüğüne dair doğrudan bir ifade yoktur; ancak Meryem'in halkından ayrılarak doğruya bakan bir odaya çekildiği ve Cebrail'in burada kendisine görüldüğü belirtilir.

²⁴⁷ B ve E metinleriyle karşılaştırınız.

²⁴⁸ B ve C metinleriyle karşılaştırınız.

²⁴⁹ Yeşaya 7:14.

²⁵⁰ Yeşaya 53:5.

²⁵¹ Mezmurlar 16:10.

²⁵² Mezmurlar 2:7.

²⁵³ Mezmurlar 68:19.

²⁵⁴ 1 Selanikliler 4:16.

²⁵⁵ Mezmurlar 110:1.

Bölüm 22

[22. Bölüm, kendisini doğurana öldürmesine ilişkin suçlama (İsa'nın annesini öldürmesine ilişkin suçlama):

İtiraz: Daha sonra aldatıcı bir şekilde şunu soruyorlar: Annesini öldüren biri hakkında ne dersiniz? Ve onlara bu kişinin kötülük yaptığına basitçe cevap verdiğinizde, İsa'nın annesinin ölümüne neden olduğunu söylüyorlar.

Onlara şöyle cevap veriyoruz: Arkadaşlarını öldüren biri hakkında ne dersiniz? Ve bu kişinin kim olduğunu sorduklarında, biz de Tanrı'nın arkadaşlarının, İbrahim'in, İshak'ın ve diğer peygamberlerin ölümüne sebep olduğunu söylüyoruz. Eğer İsa, annesini bu dünyanın üzüntüsünden alıp krallığa götürdüğü için bir katilse, o zaman Tanrı'yı da babaları ve doğru olanları (cennetteki) ziyafete götürdüğü için bir katil olarak görmelisiniz.²⁵⁶

İtiraz: Azizlere saygı göstermeye dair. Neden ölümlere saygı gösteriyorsunuz ve azizlerin kemiklerini onurlandırıyorunuz?

Biz deriz ki: Hakikat uğruna, Mesih'in adına ölenlerin hiçbiri ölü değildir, aksine canlıdır. Ve onlardan, yaşayanlardan talep ettiğimiz gibi merhamet için Tanrı'ya aracılık etmelerini isteriz; çünkü Tanrı'nın huzurunda güven sahibidirler. Kutsal Kitabınız buna şu şekilde tanıklık eder: Tanrı yolunda öldürülenleri ölü olarak düşünmeyin. Aksine, onlar daima onları destekleyen Rab' bin yanındadır.²⁵⁷

İtiraz:²⁵⁸ İşaya'nın söz ettiği eşek ve deve hakkında²⁵⁹ şöyle derler: İşaya'nın söz ettiği deve, Muhammed'e bir göndermedir. Ve eşeğe binen kişi İsa'yı temsil eder.]

[Biz ise bunun yanlış olduğunu söyleriz; çünkü (İşaya) iki binici²⁶⁰ gördüğünü söyledi;²⁶¹ biri eşeğe biniyordu, diğeri ise deveye.²⁶² Peygamber, İsa ve Muhammed

²⁵⁶ B ve E metinleriyle karşılaştırınız.

²⁵⁷ Bakara 2:154: "Allah yolunda öldürülenlere ölü demeyin; hayır, onlar diridirler, fakat siz anlamazsınız."

²⁵⁸ C metniyle karşılaştırınız.

²⁵⁹ Eşek ve tay, Zekeriya 9:9'da geçer, İşaya'da değil. Zekeriya 9:9, Matta 21:4-5'te İşaya 62:11 ile birleştirilir. Bu, Bar Salibi'nin bu tasviri İşaya'ya atfetmesini açıklayabilir.

²⁶⁰ B ve E metinleriyle karşılaştırınız.

²⁶¹ Düzeltilmiş metne göre.

²⁶² Zekeriya 9:9: "Ey Siyon kızı, çok sevin; ey Yeruşalim kızı, sevinçle haykır! İşte, kralın sana geliyor; o adil ve kurtarıcıdır. Alçakgönüllüdür, bir eşeğin, bir sıpanın, eşek yavrusunun üzerinde geliyor."

hakkında konuşmadı; aksine eşeğe binen kişi Medli Darius, Ahşıraş'ın oğlu; deveye binen kişi ise Elamlı Persli Kyros'tur. Kyros, Medlerin krallığını yıktı ve onu Perslere teslim etti. Darius, Babil'lilerden almış ve Medlere vermişti. Bu, Krallar Listesi'nden bilinmektedir (şöyle diyor): “Kalk, Elam, Media dağlarıyla birlikte.”²⁶³ “Media dağları” ile Darius'tan, eşeği süren kişiden bahsetmektedir; “Elam” ile ise deveyi süren Kyros'tan bahsetmektedir. Ve ayrıca bir adamın geleceğini, “Babil tamamen yıkıldı” diyerek belirtti.²⁶⁴ Böylelikle Darius ve Kyros'u temsil etti; çünkü Babil krallığını sona erdirdiler. Ek olarak, Medler bölgesinde çoğunlukla eşekler bulunur. Bu yüzden bundan bahsetmiştir. Ancak Persler ve Elam'da develer kullanılmaktadır. Hayvanları kullanarak bölgeleri temsil etti, bölgeler aracılığıyla ise (iki liderin) çıkacağı krallıkların yargı alanlarını temsil etti.

Sonuç olarak, Med krallığı zayıfladı ve bu nedenle İşaya, onu zayıf bir eşekle kıyasladı. Ancak Elamlıların ve Perslerin krallığı cesur ve güçlüydü, bu yüzden onu cesur bir deve ile kıyasladı. Med krallığı Daniel'de zayıf bir ayı²⁶⁵ ve yumuşak gümüş²⁶⁶ ile temsil edilirken, Perslerin krallığı cesur bir leopar ve sağlam bir bronz²⁶⁷ ile temsil edilmiştir.

İtiraz: Haç'a saygı gösterilmesine dair şunu da sorarlar: Ölüm aracı olan Haç'a neden saygı gösteriyorsunuz?

Cevap: Şöyle deriz: Haç bir ölüm aracı olmasına rağmen (sizin dediğiniz gibi), ölüm dirilişin bir aracıdır ve diriliş de yaşamın bir aracıdır. İsrailoğulları, tunçtan yapılmış ölü bir yılanı bakarak hayata döndürdükleri gibi,²⁶⁸ bizim için de yaşamın meyvesi Haç ağacından filizlendi ve dallarından bizim için ölümsüzlük meyvesi filizlendi. Ağaçları ve kökleri meyve verdikleri için nasıl onurlandırırıyorsak, bizim için yaşam meyvesinin filizlendiği kök ve ağaç olarak Haç'ı da öyle onurlandırıyoruz.]

[İtiraz:²⁶⁹ Haç ağacına neden saygı gösteriyorsunuz?

Cevap: Saygı gösterdiğimiz şey ağaç, altın ya da bronz değil. Eğer ağaca saygı gösterseydik, o zaman bütün ağaçlara ve Haç'ın yapıldığı (diğer) malzemelere de saygı

Amar-S.

93-94

Amar-İ.

85-86

²⁶³ İşaya 21:2.

²⁶⁴ Vahiy 18:2 ile karşılaştırınız.

²⁶⁵ Daniel 7:5-6.

²⁶⁶ Daniel 2:32-33.

²⁶⁷ Daniel 7:5-6 ve 2:32-33.

²⁶⁸ Sayılar 21:4-9.

²⁶⁹ B, C, E metinleriyle karşılaştırınız.

gösterirdik. Ancak biz, ağaçtaki sembolü saygıyla onurlandırıyoruz, sizin Kuran metnindeki peygamberinizin sözlerine saygı duyduğunuz gibi, biz de ormandaki o sembole saygı duyuyoruz. Çünkü saygı duyduğunuz ve öptüğünüz şey kâğıt, mürekkep, cilt ve kapak değil, Tanrı'nın sözleridir. Ayrıca Haç'a saygı duyarız çünkü Haç, ona saygı duymayan Yahudilerden ve putperestlerden ayrıldığımız kıblemizdir.²⁷⁰ Benzer şekilde, görünen Haç aracılığıyla, görünmeyen Tanrı'ya hürmet ederiz.²⁷¹

İtiraz:²⁷² O zaman siz ağacı mı tazim ediyorsunuz?

Şöyle cevap veririz: Eğer biz ağacı tazim ediyor olsaydık, bir ağaç, kapı ya da tahta parçası gördüğümüzde onu tazim ederdik. Ama biz bunları tazim etmiyoruz. Açıkça görülüyor ki, biz Haç'ın aracılığıyla Tanrı'yı tazim ediyoruz. Kibleyi düşünün; yani, Mekke'deki tapınağınızı. O, insanların yaptığı tahtadan kapılara sahiptir. Kendisi ise taş, toprak ve tahtadan inşa edilmiştir. Kutlamalar sırasında duvarlarına değerli eşyalar asıyorsunuz ve onu tazim ediyorsunuz. Siz taşları ve yapıyı ya da değerli eşyaları değil, tapınağın aracılığıyla Tanrı'yı tazim ettiğinizi söylüyorsunuz. Eğer bize “Siz nesneleri tazim ediyorsunuz” diyorsanız, o zaman siz de taşları ve nesneleri tazim ediyorsunuz demektir.

Benzer şekilde, yolda seyahat ederken dua etmek için önünüze bir asa, bir kumaş parçası veya başka bir nesne koyduğunuzda, sizin söylediğiniz Tanrı mı, yoksa önünüzde görünen şeyler midir? Açıkça, “Tanrı” dersiniz. Aynı şekilde, önümüzde Haç olsa bile Tanrı'ya ibadet ettiğimizi anlamalısınız.²⁷³ Tıpkı Mekke'deki tapınağın sizin kibleiniz olduğu gibi, Haç da bizim kıblemizdir.²⁷⁴

[İtiraz: Mesih'in ölümüyle ilgili: Öldü mü, ölmedi mi? Biz onların Mesih'i öldürmediklerini, fakat ona benzeyen birini öldürdüklerini söyleriz.²⁷⁵

Onlara cevaben şöyle deriz: Mesih, bizim için önceden belirlenmiş ve gönüllü bir ölümle öldü; bu, doğanın, kazanın, kaçınılmaz bir olayın veya günahkâr bir sonucun gerektirdiği bir ölüm değildi. Onların yazıtlarında belirtildiği gibi, kitabınız İsa

Amar-S.
94-95

Amar-İ.

86-88

²⁷⁰ Kible (القبة), Müslümanların namaz sırasında yöneldikleri Mekke'nin yönüdür. Camide, mihrab (محراب) adı verilen bir niş ile işaret edilir.

²⁷¹ B, C metinleriyle karşılaştırınız.

²⁷² B, C, E metinleriyle karşılaştırınız.

²⁷³ B, C metinleriyle karşılaştırınız.

²⁷⁴ B metniyle karşılaştırınız.

²⁷⁵ Nisâ 4:157.]

süresinde²⁷⁶ şöyle yazılmıştır: "Doğduğum günde, öleceğim günde ve dirileceğim günde bana selâm olsun."²⁷⁷ Görüyorsunuz, sizin kutsal kitabınız, onun öldüğünü ve dirildiğini belirtir. Ayrıca, kutsal kitabınızda Allah'ın İsa'ya şöyle dediği de yazılmıştır: "Bak, seni öldüreceğim ve seni bana yükselteceğim."²⁷⁸

İtiraz: Onlar, onun henüz ölmediğini, ama öleceğini söylüyorlar.

Cevap: Onlara şöyle deriz: O halde, henüz göğe yükselmemiş ve hayat göndermemiştir. Ama herkes, İsa'nın uzun zaman önce göğe yükseldiğine ve kutsal kitabınızın da belirttiği gibi diri olarak gönderildiğine inanır. Eğer göğe yükseldiyse, daha önce ölmüştü. Ve eğer öldüyse, kutsal kitapların söylediği gibi çarmıhta öldüğü açıktır. Davud yazmıştır: "Ellerimi ve ayaklarımı deldiler."²⁷⁹ İşaya yazmıştır: "Günahlarımız yüzünden öldürüldü" ve "Vücudumu darbelere teslim ettim."²⁸⁰ Yeremya yazmıştır: "Ağacı ekmeğiyle çürütecek."²⁸¹ Daniel yazmıştır: "Mesih suçsuz yere öldürülecek."²⁸² Zekeriya yazmıştır: "Kılıç, çobanıma karşı kalktı" ve "Çobanın yüzüne tokat attılar"²⁸³; ve "Onlar, deldikleri kişiye bakacaklar."²⁸⁴ Eğer, sizin dediğiniz gibi, onun benzerliğini başka birine verip, onlara oymuş gibi gösterdiyse, Tanrı nasıl olur da bir şeyi diğerinin yerine yanlışlıkla işaret ederdi? Ve havariler, o çarmıha gerilmediği halde nasıl çarmıha gerildiğini yazdılar? Aldanışın kaynağı Tanrı mı, havariler mi? Yoksa Şeytan mı havarileri yanılttı da bir şeyi diğerinden farklı yazdılar? Şeytan'ın Tanrı'nın düzeninde ne işi var? Şeytan, yanlarında mucizelerle cinleri kovan havarileri nasıl yanıltabilirdi? İnsanlardan cinleri kovdular. Eğer çarmıh "görünüşte"²⁸⁵ ve yanlışsa, o zaman Mesih'in ölümü de yanlıştır. Aynı şekilde diriliş ve hayat da "görünüşte"dir²⁸⁶ ve yanlıştır ve aynı şekilde göğe yükseliş de. Eğer Mesih gerçekten göğe yükseldiyse, o zaman gerçekten mezardan dirildi ve gerçekten bedenen öldü ve bir hayalet gibi çarmıha gerilmiş gibi görünmedi.]

²⁷⁶ Bar Salibi, metinde Kur'an'daki Meryem Sûresi'ne atıf yapmasına rağmen, bunu "İsa Sûresi" şeklinde çevirmiştir.

²⁷⁷ [Meryem 19:33. Ayrıca bkz. K 19:29.

²⁷⁸ Alıntı metin "yükseltileceğim" olarak da çevrilmiştir. Âl-i İmrân 3:55. Ayrıca bkz. 19. b. (82r).

²⁷⁹ Mezmurlar 22:17.

²⁸⁰ İşaya 53:5.

²⁸¹ Yeremya 5:17 ile karşılaştırınız.

²⁸² Daniel 9:26 ile karşılaştırınız.

²⁸³ Zekeriya 13:7.

²⁸⁴ Zekeriya 12:10.

²⁸⁵ Süryanice "rêsemeh" ifadesi ("görünüşte" ya da "gibi"), Nisâ 4:157'deki "onlara öyle göründü" ifadesini karşılamak için kullanılmıştır.

²⁸⁶ "Benzerlikte" olarak da çevrilebilir.

Bölüm 23

[İtiraz: Ama onlar şöyle diyor: “Siz yazıları değiştirdiniz ve bu yüzden bizim tarafımızdan kabul edilmiyorlar.”²⁸⁷

Cevap olarak onlara şunu söylüyoruz: Bunu nereden öğrendiniz? Çünkü sizin kutsal yazılarınız, Yasa ve İncil’in Tanrı’dan olduğunu şu şekilde ifade ediyor: “Eğer onlar Yasa’yı, İncil’i ve Rablerinden kendilerine indirilen şeyleri yerine getirmiş olsalardı, üstlerinden ve ayaklarının altından yerlerdi. Onlardan bazıları doğru insanlardır, ancak çoğu yanlış inanır.”²⁸⁸ Bu sözlerle, Yasa ve İncil’i tutan Hristiyanlardan bahsedilir, ancak İncil’e bağlı olmayan ve Hristiyan emirlerine uymayan Yahudilerden bahsedilmez. Onlar için iyilikler tükenmiştir. Ve (bu pasaj) yanlış inananların sapkınlar olduğunu gösterir. Dolayısıyla burada kutsal yazıların değiştirildiği öğretilmemektedir.

İtiraz: Ama onlar ekler: “Peygamberimiz sizin için dedi ki: ‘Sözleri bağlamından çıkarıyorsunuz.’”²⁸⁹

Cevap: Biz deriz ki: Bu Yahudiler için söylenmiştir. Bunu, ayetin başında geçen şu sözlerden bilmekteyiz: “Yahudilerden bazıları...”²⁹⁰ Eğer birkaç kelime geriye dönüp okursanız, bunun Yahudilerle ilgili olduğunu görürsünüz. Bu (ayet), kutsal yazıların değiştirildiğini göstermez.

Yahudiler, İncil’e bile bağlı olmadıkları için, onu değiştirmek için bir şey yapmamışlardır. Elçiler de hiçbir şeyi değiştirmemiştir. Bunun böyle olduğunu, sizin kutsal yazılarınızın onların Tanrı korkusu ve doğruluğu konusunda tanıklık etmesinden bilmekteyiz.]

[Çünkü İsa şöyle demiştir: “Tanrı önünde bana kim yardım edecek?” Ve (elçiler) şöyle demiştir: “Biz Tanrı’nın yardımcısıyız.”²⁹¹ Yine, Mesih’ten Muhammed’in zamanına kadar olan altı yüz yıllık dönemde kutsal metinlerin değiştirilmediği ifade

²⁸⁷ Bar Salibi, bu bölümün başlarında, Kur’an’ın Yahudileri tahrif (yazıların bozulması; bkz. Kur’an 4:46) ile suçladığını belirtir. Abbasî dönemi Müslüman apolojistleri, bu suçlamayı Hristiyanlara genişleterek İncil metnini değiştirdiklerini öne sürmüşlerdir. Hristiyan yazılarının Hristiyan-Müslüman diyalogundaki önemli rolü, 7. yüzyılın ortalarından itibaren kanıtlanmıştır. Bkz. John I, Colloquy, §§ III, IV, VI, VII, IX (Nau, “Un colloque du patriarche Jean,” s. 248–253).

²⁸⁸ Mâide 5:66. Ayrıca bkz. 30. b. (83r).

²⁸⁹ Nisâ 4:46. Ayrıca bkz. 30. b. (83r).

²⁹⁰ Ayet şu şekilde başlar: “Yahudilerden bazıları...”

²⁹¹ Saf 61:14. Ayrıca bkz. 29. b. (81v) ve 30. b. (83r).

edilmiştir. Kur'an şöyle der: "Kendilerine kitap verilenlere söyle: İndirdiğimiz şeylere iman edin, çünkü o, sizdeki kitabı doğrulayıcıdır."²⁹² Kendi kutsal kitabınız ve peygamberinizin bizim sahip olduğumuz şeyin doğruluğunu tasdik ettiğini ve bizim yazılarımızda bir değişiklik olmadığını görüyorsunuz. Kendi kutsal kitabınızdan bir başka tanıklık ise, hakikatin bizde olduğunu ve peygamberinizin doğru olduğuna inandığı bir konuda şüphe duyarsa bizim doğru açıklamamızı öğrenmesi gerektiğini öğretmektedir. Çünkü şöyle der: "Sana indirdiğimizden şüphe ediyorsan, senden önce kitabı okuyanlara sor. Rabbin'den gelen hakikat sana gelmiştir. O halde şüphecilerden olma."²⁹³ Üstelik İsa'dan Muhammed'e kadar kutsal yazıların peygamberinizin ifade ettiği gibi değiştirilmeden korunduğu bilinmektedir. Bu zamandan bizim günümüze kadar (yaklaşık) beş yüz yıl geçmiş bulunmaktadır. Ve (bu süre içinde), herhangi bir Hristiyan sinodunun kutsal yazılarını herhangi bir şekilde değiştirdiğine dair bir olay bilinmemektedir.²⁹⁴

İtiraz: Ama onlar şöyle derler: "İncil'deki değiştirilen kelimeler sizin sahtekârlığınızı gösterir."

Biz deriz: Tüm evanjelistler tek bir metin üzerinde uzlaştığını ve bunu değiştirdiklerini kabul etseniz bile bu argümanınız geçerli olurdu. Ama birbirleriyle aynı fikirde olmamalarına rağmen tüm milletleri inandırdılar. Tanrı'nın büyüklüğü, farklı metinlerle dünyayı ikna etme kabiliyetlerinde görünmektedir. Eğer farklı anlatılar yazdıkları için sahtekârlık isnat ediyorsanız,²⁹⁵ bir kişinin konuştuğu metinle sizin kitabınız ne olacaktır? Dahası, tek bir kişi metni bir araya getirdi ve kaydetti. Ve bu metinde çelişkili sözler bulunmaktadır ki bunları aşağıda listeledik.^{296]}

[İtiraz: Ama onlar şöyle derler: "Mesih İncil'i yazmadı, onu başkaları onun göğe yükselmesinden sonra yazdı."

Cevabımız: Muhammed vefat ettiğinde Kur'an yazılı değildi.²⁹⁷ Ve ilk kuzeni Ebu Talib'in oğlu Ali ve diğerleri, 'Affan oğlu Osman'ın, kutsal yazılar bir araya getirilinceye ve parçalar bir araya getirilinceye kadar pelerini giymeyeceğine dair

²⁹² Nisâ 4:47. Ayrıca bkz. 30. b. (83r).

²⁹³ Yunus 10:94. Ayrıca bkz. 21. b. (69v) ve 30. b. (83r ve 84v).

²⁹⁴ "Bu duyulmamıştır..." şeklinde de okunabilir.

²⁹⁵ "Eğer sahtekârlık görülürse..." şeklinde de anlaşılabilir.

²⁹⁶ 25-30. bölümlere referans yapılmaktadır.

²⁹⁷ B, E metinleriyle karşılaştırınız.

yemin ettiler.²⁹⁸ Zira Muhammed'in hayatı boyunca çeşitli bireyler arasında dağılmışlardı. Bu yüzden Ali onları topladı ve bir tek kitap haline getirdi. Ve buna "Kur'an" adını verdi, çünkü sayfaları birleştirdi²⁹⁹ veya birbirine bağladı. Bu nedenle, "Kur'an", "farklı parçaların bir araya getirildiği toplanmış bir cilt" anlamına gelir.

İtiraz: O halde kutsal yazıları değiştiren kişi Pavlus'tur. Pavlus'tan önce on binlerce insan Mesih'e inandı ve bugün bizim söylediğimiz sözleri dile getirdi. Pavlus, havarilerin izinden yürüdü ve İncil'in bildirisini değiştirmede. Bu nedenle, Pavlus'un kutsal yazıları herhangi bir şekilde değiştirmedeği açıktır.

İtiraz: Yahudiler İsa'yı kabul etmediği gibi³⁰⁰ siz de Muhammed'i kabul etmiyorsunuz. Bu nedenle hem Yahudiler hem de Hristiyanlar mahkûm ediliyor.

Onlara şu şekilde cevap veririz: Yahudiler mahkûm edilmeyi hak ediyor çünkü yasa ve peygamberler Mesih ile ilgili tanıklıklarla dolu, ancak yine de onu kabul etmiyorlar. Ama biz Muhammed'i kabul etmediğimiz için mahkûm edilemeyiz, çünkü ne Eski Ahit'te ne de Yeni Ahit'te onunla ilgili herhangi bir tanıklık okumuyoruz.

İtiraz:³⁰¹ Ancak siz kutsal yazıları kabul ettiniz ve tanıklıkları gizlediniz.

Siz kutsal yazıları nasıl bozduğumuzu tam olarak nereden biliyorsunuz? Hangi kitabın bozulmadığını öğrenip, bozulmuş olanı tespit etmesi gerekiyor? Haydi, her şeyi açıkça ortaya koyalım. Siz, bizim bozulmuş olduğunu söylediğiniz bu İncili reddedeceğiz ve bozulmamış olana tutunacağız. Ama eğer o bozulmamış olan mevcut değilse, bu durumda bu mevcut olan da bozulmuş değildir.]

[Sizin peygamberinizin adı bile İncil'de geçmiyor. Eğer orada olsaydı ve o henüz gönderilmemiş olsaydı, onun henüz gelmediğini, tıpkı Yahudilerin Mesih hakkında söylediği gibi, söyledik. Ayrıca, neden kutsal yazıları değiştirmiş olalım ki? Onlar bizim hakikatimize tanıklık etmiyorlar mı? Ve eğer elimizdeki bu kutsal yazıları değiştirdiysek, onlar düşmanlarımız olduğuna göre İbranilerin sahip olduklarını nasıl değiştirebiliriz? Ancak İncil'de hiçbir değişiklik yoktur, çünkü peygamberlerin

Amar-S.

99-100

Amar-İ.

91-92

²⁹⁸ Bu rapor ve kaynağı kaydedilmemiştir.

²⁹⁹ Bar Salibi, "birleştirmek" anlamına gelen Arapça ("zan") fiilinin şiddetli bir formunu kullanarak "Kur'an" kelimesinin hayali bir kökenini türetmiştir. Böyle bir türetme, yalnızca Bar Salibi'ye özgü olup, hem Müslüman hem de Hristiyan apolojistlerin, kelimenin Arapça kökü قُرْأ ("okumak" veya "kıraat etmek") ile ilgili olduğu yönündeki kabul edilmiş anlayışına aykırıdır ve bu kök, Süryanice ܩܪܐ ile akrabadır.

³⁰⁰ Bağlam göz önüne alındığında burada "İsa" yerine "Yeşu" bulunması beklenirdi.

³⁰¹ B ile okunmalıdır.

bahsettiği şey onun içindedir. Bu, İncil'den ve Şeriat'tan yayılan bir ışıktır. Kutsal kitabımıza bizden herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Bizim şu gibi zor³⁰² kelimeleri ve olayları değiştirmemiz gerekirdi: “Babam benden büyüktür”³⁰³ ve “yemek (yemek yemek) ve yorgunluk (hissetmek)” ve tutku ve çarmih. Peki, düşmanlarımız olan Yahudilerden Mesih'i kabul ettik, ancak İsmailoğulları soyundan gelen Muhammed'i, ismi İncil'de ise neden kabul etmiyoruz? Onun isminin ne Şeriat'ta ne de İncil'de yazılı olduğuna dair hiçbir işaret bulamadık. Dahası, Kur'an, Eski ve Yeni Ahit kitaplarının doğru olduğunu ve onlarda hiçbir değişiklik yapılmadığını belirtmektedir.³⁰⁴ Muhammed dedi ki: “Ben, elçilerin izinden giderek gerçeği (doğruladım) ve İsa'yı, Meryem'in oğlunu³⁰⁵ süsledim. Benden önce olan Şeriat'ı tasdik ederim. Ve biz ona, içinde ışık, yol ve rehberlik olan İncil'i verdik.”³⁰⁶

Aynı şekilde, hilekârlar sorar: “Neden siz (Hristiyanlar), İncil bir olduğu halde, inançta farklılık gösteriyorsunuz?”³⁰⁷

Onlara şu şekilde cevap veriyoruz: Şunu düşünün ki, Şeriat da birdir ve Yahudiler, Hristiyanlar, Samiriyeliler ve Araplar tarafından kabul edilir. Ancak her biri inançta diğerinden farklıdır. Aynı şekilde, İncil de birdir, ancak tüm mezhepler onu farklı yorumlamaktadır.

İtiraz: Aynı şekilde şunu sorarlar: “Mesih yaratıcı mı yoksa yaratılmış mı? Yani, yaratılmış mı yoksa yaratılmamış mı?”

Biz diyoruz ki Mesih, iki tabiata sahiptir, yani Tanrı'nın Sözü ve onu hayata kavuşturan ruhu olan bir yaratılmış bedendir. Ancak bir hipostaz ve bir Mesih vardır. Tanrı olarak, o Yaratıcı'dır. “Yaratıcı” ve “yaratık” isimleri, özün değil, işlemlerin adlarıdır. Mesih'in yaratıldığını değil, Yaratıcı olduğunu söylediğini duyduk. Çünkü

³⁰² Aslında “zararlı” anlamında.

³⁰³ Yuhanna 14:28.

³⁰⁴ B metniyle karşılaştırınız.

³⁰⁵ Mevcut metin ‘İsa’ (kelimesini) içermektedir.

³⁰⁶ Mâide 5:46, cf. 57:27. Ayrıca bkz. b. 29 (81v).

³⁰⁷ Aynı soru Yuhanna 1. Koloky'de de aynı şekilde dile getirilmiştir (§1) (Nau, “Un colloque du patriarche Jean,” 248).

şöyle dedi: “Eğer Babam’ın işlerini yapmazsam, bana inanmayın”³⁰⁸; ve “Babanın yaptığı gibi, Oğul da yapar.”³⁰⁹]

Bölüm 24

[Arapların yazıtlarına ilişkin sorularla ilgili olarak, bu sizin yazılarınızda ne kadar çok sorun ve çelişki bulunduğunu göstermek için uygun bir vesiledir. Kıyamet günü ve dirilişle ilgili olarak şöyle yazılmıştır: “O gün kimseye günahından ve hiçbir cinden sorulmayacaktır.”³¹⁰ Sonra, bu ifadeyi nasıl çürüttüğünü dinleyin: “Eski zamanlarda yaptıkları hakkında hepsine soracağız.”³¹¹ Daha sonra şöyle der: “Sizleri unuttuk... bugünü de”³¹². Ve başka bir yerde şöyle der: “Rabbin hiçbir şeyi unutmaz.”³¹³ Ve ayrıca şöyle der: “Bu, hakkında konuşmadığın gündür.”³¹⁴ Sonra, bunu çürütmek için şöyle der: “Diriliş günü, Rabbinizin huzurunda birbirinizi suçlayacaksınız.”³¹⁵

Sizin yazılarınızda birbirini çürüten ve çelişen birçok başka metin de vardır. Ama yanıldığınızı söylediğimizde bize kızmamalısınız, çünkü yazılarınız bize size kızmamamızı emreder. Şöyle yazar: “Kitap sahipleriyle en güzel dille tartışın.”³¹⁶ Ve ayrıca: “Rabbinizin yoluna davet edin ve onlarla en güzel yöntemlerle tartışın.”³¹⁷

Sizin yazılarınızda başka çelişkiler de vardır. Meryem, İsa’nın annesiyle ilgili hikâyede şöyle der: “İmrân’ın kızı Meryem, kadınlığını erdemle korudu ve ona ruhumuzdan üfledik.”³¹⁸ Ve yine: “Ey Harun’un kız kardeşi, baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz bir kadın değildi.”³¹⁹ Yazınızın Meryem’in İmrân’ın kızı ve Harun’un kız kardeşi olduğunu söylediğini düşünün. Ama “Meryem, İmran’ın kızı ile İsa’nın annesi Meryem arasında bin beş yüz yıllık bir dönem vardır. Kim bin beş yüz yıl yaşamış birini duymuştur?”]

³⁰⁸ Yuhanna 10:37.

³⁰⁹ Yuhanna 5:19.

³¹⁰ Rahmân 55:39. Bu ayet aynı zamanda 30. b. (83r) de geçmektedir, ancak Süryanice çeviride farklı bir kelime kullanılmıştır.

³¹¹ Hicr 15:92-93. Ayrıca bkz. 30. b. (83r).

³¹² Secde 32:14; 45:34. Ayrıca bkz. 15. b. (61v) ve 30. b. (83r).

³¹³ Meryem 19:64; 20:52. Ayrıca bkz. 30. b. (83r).

³¹⁴ Mürselât 77:35. Ayrıca bkz. 30. b. (83r).

³¹⁵ Zümer 39:31. Ayrıca bkz. 30. b. (83r).

³¹⁶ Ankebût 29:46. Ayrıca bkz. 30. b. (84r).

³¹⁷ Nahl 16:125. Ayrıca bkz. 30. b. (84r).

³¹⁸ Tahrim 66:12. Bu ayet 29. b. (82v) ve 30. b. (84r) içinde de tekrar geçmektedir, Süryanice çeviride farklı bir kelime kullanılmıştır.

³¹⁹ Meryem 19:28. Ayrıca bkz. 30. b. (84r).

[İtiraz: Mesih'in sünnetine dair; fakat onlar şöyle diyor: "Sünnet olmayan biri putperesttir ve necistir."

Cevap: Onlara şu şekilde karşılık veriyoruz: Sünnet olmayı gerektiren bir buyruk varsa, bunu kutsal kitabınızda gösterin. Ancak kutsal kitabınız sünnet hakkında herhangi bir şey söylemiyor ve siz, kitabınızda yer almayan bir şeyi yapıyorsanız (yani sünnet), kutsal kitabınıza karşı geliyorsunuz. Ve sünnet olmayanlar da suçsuzdur. Çünkü onlar sizin kutsal kitabınızda yer almayan bir şeyi yapmadıkları için sizin kitabınıza sizden daha fazla riayet ediyorlar. Aynı şekilde Âdem ve diğer doğru kişilerden bazılarının sünnetsiz olduğunu düşünün. Onlar necis değildir; bilakis kutsaldırlar.

İtiraz: "Mesih neden sünnet oldu ama siz olmadınız?" Onlara şu şekilde karşılık veriyoruz: İsa sekiz günlükken yasanın buyruğu gereği sünnet edildi. Ve otuz yaşındayken vaftiz oldu ve vaftizi ile sünneti sona erdirdi. Mesih tüm yasaya riayet ettiği gibi sünnet oldu, ancak ben yasayı tutmadığım halde sünnet olmadım. Fakat ben vaftiz edildim. İsa'ya inanıyorum ve İsa vaftiz edildi. Bu nedenle, kaçınılmaz olarak ben de vaftiz edildim. Tıpkı sünneti, vaftizin bir örneği [tipi]³²⁰ olarak reddettiğim gibi. Ve en üstün örneği [yani aslı]³²¹ izliyorum.

İtiraz: "Her ne kadar sünnetsiz olsanız da üç tanrıya inanıyorsunuz."

Cevap: Onlara şu şekilde karşılık veriyoruz: Bu konuyu eserimizin başında doğadan ve kutsal yazılardan alınan örneklerle, ayrıca (putperest) bilge kişilerin görüşleriyle uzun uzun ele aldık. Şimdi yeniden, uzun bir açıklama yaparak, size kendinize bakmanızı söylüyoruz! Tanrı'ya, peygamberinize, Kuran'a ve Mekke'deki mabetlere inanmayan bir kişiye sizin görüşünüze göre ne dersiniz? Onu bir putperest olarak mı görüyorsunuz? Bunu böyle dediğinizi biliyorum. Ve sadece Tanrı'ya inanan ama Muhammed'e, Kur'an'a ya da kibleye inanmayan bir kişiyi sizce doğru ya da dürüst biri olarak mı görüyorsunuz? Elbette onu bir kafir olarak adlandırırsınız. Eğer bir kimsenin, sizin inandığınız şeylere inanmaması onu kafir yapıyorsa; Tanrı'yla birlikte, ousia'sı (özü) farklı olan bu üç yaratılmış³²² varlığın farklılık gösteren hipoztazlarında

³²⁰ B, C, E metinleriyle karşılaştırınız.

³²¹ "Prototip." Bu argüman en eski Hristiyan savunmalarında bulunur. Örneğin, Justin Martyr, "Tryphon ile Diyalog," b. 67.

³²² B, C, E metinleriyle karşılaştırınız.

(modlarda) Tanrı ile aynı ousia'da (özde) olduklarına inanıyorsak, neden bizim tek bir Tanrı'ya, aynı özdeki üç hipotaz oluştuğuna inanıyor olmamızı sorguluyorsunuz?]

[Bunun ötesinde, onlara şu şekilde cevap veririz: Sizler üç tanrı olduğunu iddia etmiyorsanız bile, yine de kutsal kitabınızda birçok yaratıcıdan söz edilmektedir. Sûratü'l-Mü'minûn'da şöyle denmektedir: "Yaratıcılarınızdan daha üstün olan Tanrı kutludur; O, onlardan daha üstündür"³²³. Sizin Tanrınızdan üstün olan bu yaratıcıları bize gösterin. Dolayısıyla, nasıl ki bir yaratıcının olmadığı gibi, yalnızca bir Tanrı vardır, aynı şekilde bir Kelamı ve bir Ruhu olan Baba Tanrı da vardır. O, kendi varlığını sürdüren Tanrı'dır, O'nun Oğlu kelamıdır ve Ruhu O'nun hayatıdır.

Kutsal kitabınız dahi Oğul ve Ruh hakkında tanıklık etmektedir. Sûratü'l-Beled'de: 'Hayır, bu beldeye yemin ederim! Sen de bu beldeye ikamet ediyorsun. [Baba]³²⁴ ve doğan kişi bir³²⁵' şeklinde yazılmıştır. Ayrıca, Kutsal Ruh hakkında da şunlar yazılmıştır: 'Kutsal Ruh, Rabbinizden bir rahmet ve nur olarak vahyedilmiştir'³²⁶. Ve Sûratü'l-Mâide'de: 'İsa, Meryem'in oğlu! Sana ve annene olan lütfumu hatırla; seni Kutsal Ruh ile güçlendirdiğim zamanı hatırla'³²⁷ denmiştir. Kur'an'ın kâfir olarak nitelediği kimseler hakkında:

İtiraz: Yanlış yolda olanlar şöyle demektedir: 'Kutsal kitabımız doğru bir şekilde şöyle demiştir: Kâfirler, 'Tanrı, üçten bir üçüncüsüdür'³²⁸ diyenlerdir.'

Bunlara cevaben şöyle deriz: Kutsal kitabınız, Araplar ve onların oğulları arasında putperest olanları tanımlarken bu ifadeyi kullanmıştır çünkü onlar 'üç tanrı', 'üç yaratıcı' ve 'üç yapıcıya inanırlar. Ancak biz bir Tanrı'ya, bir Yaratıcı ve Yapıcıya inanırız. Sizin kutsal kitabınız bize 'müminler' ve 'iyi' der. Hristiyanları nasıl yücelttiğine dikkat edin. Sûratü'l-İmrân'da şöyle yazılmıştır: 'Kitap ehlinde bir grup vardır³²⁹ ki, gece boyu ibadet eder, Tanrı'nın ayetlerini okurlar ve Tanrı'ya inanırlar. Onlar tek bir Tanrı'ya ve ahiret gününe iman ederler. İyilik yapmayı emrederler ve kötülüğü yasaklarlar. İşte bunlar iyilerdir'³³⁰]

³²³ Krş. Mü'minûn 23:14.

³²⁴ Alınan metin: 'Doğuran kişi.'

³²⁵ Krş. Beled 90:1-4. Ayrıca bkz. b. 30 (84v).

³²⁶ Krş. b. 30 (84v), aynı dizi alıntılar içinde görünmeyen bu metinle.

³²⁷ Krş. Mâide 5:110. Ayrıca bkz. b. 30 (84v).

³²⁸ Krş. Mâide 5:73. Ayrıca b. 3 (42r) ve b. 30 (82v ve 84v).

³²⁹ B, C, E metinleriyle karşılaştırınız.

³³⁰ Krş. Âl-i İmrân 3:113-114. Ayrıca bkz. b. 30 (84v).

[İtiraz: Fakat onlar diyorlar ki: “Bu şeyler Yahudiler hakkında söylenmiştir.”³³¹

Onlara şu şekilde cevap veriyoruz: Sizin kutsal kitabınız Yahudileri “lanetlenmiş” olarak adlandırıyor, çünkü Sûratü'l-Mâide’de yazıldığı gibi: “Yahudiler diyor ki: ‘Tanrı’nın elleri bağlıdır.’ Kendi elleri bağlıdır ve söylediklerinden ötürü lanetlenmişlerdir.”³³² Bakın, burada Yahudilere lanet ediliyor. Aynı şekilde, siz kendinizi Müslüman olarak adlandırıyorsunuz. Bize bu isminizin, “İslam”ın, kökenini açıklayın. Bizim için, biz Hristiyanlar olarak adlandırıldığımızda, Mesih’i giyen insanlar olarak anlaşıldığımızı söyleriz. Ve “Nasraniler” ismi bize kullanıldığında, bu, manevi zaferimiz³³³ ve doğru inancımız sebebiyledir. Çünkü Hristiyanlığın başlangıcı zaferdir ve tamamlanışı doğru inançtır. Hristiyanlığın ilkesi ise inanç, eğitim ve eğitime benzeyen iyi işlerdir. Tıpkı felsefenin teori ve pratiğe ayrılması ve temelinin akıl olması gibi, Hristiyanlık da teori anlayış ve pratik inanç olarak ayrılmıştır; inancın temeli ise onun eseridir.

Bize “İslam” kelimesi hakkında cevap verin: Onun yorumu nedir?³³⁴ Bazıları der ki: Müslüman, kendini Tanrı’ya teslim eden kişidir; ya da kendini günahattan koruyan kişidir, ya da kendini kötü dili ve kötü amellerinden³³⁵ kurtaran kişidir ve İslam ismi “barış” kelimesinden türemiştir.]

[Onlara şu şekilde cevap veriyoruz: Hristiyanların, Yahudilerin ve diğer birçok insanın da bu şeylere riayet ettiğini düşünün. Eğer kendini kötü dilinden ve kötü amellerinden³³⁶ kurtaran herkes ve bedeni Müslüman ise, bu isim İslam, tüm adil kişilere uygulanır. Buna göre, adil olmayan kimse Müslüman değildir. Dolayısıyla, “İslam” adı sizden daha çok diğer insanlara atıfta bulunmaktadır.

Muhammed’in mucizeler gerçekleştirmemesi meselesine gelince: Sizin peygamberiniz hiçbir mucize göstermemiştir.³³⁷ Bu, onun kutsal kitabında yazdığı şu ifadeden bilinir: Eğer sizden işaretler isterlerse, onlara deyin ki: “İşaretler Tanrı’nın

³³¹ B, E metinleriyle karşılaştırınız.

³³² Mâide 5:64. Ayrıca bkz. b. 30 (84v).

³³³ Bar Salibi, “Nasraniler” (Nasâra) ile “zafer kazanan” (muntasirîn) arasında hayali bir bağlantı önermektedir. Bunu Süryanice olarak [kelime] şeklinde ifade eder.

³³⁴ Aynı tartışma, “İslam” kelimesinin türetilmesiyle ilgili olarak bölüm 1’de (39v) de geçer.

³³⁵ Kelime anlamı: “eller.”

³³⁶ Kelime anlamı: “eller.”

³³⁷ A elyazmasındaki bölümün kalan kısmı okunamaz durumdadır. Metin, B elyazmasından 91r’den itibaren tamamlanmıştır.

katındadır”³³⁸ ve tekrar “Sırf öncekilerin bunları yalan sayması nedeniyle bizi işaret göndermekten alıkoymadı”³³⁹ ve başka bir yerde inkârcılar derler ki: “Rabbinden kendisine bir ayet indirilmedikçe o sadece bir uyarıcıdır ve sen her kavme bir rehbersin.”³⁴⁰

Bir defasında, aramızdan biri Müslümanlardan biriyle tartışıyordu ve Kur’an’dan Muhammed’in mucizeler göstermediğini delillendirdi. Buna karşılık, Müslüman saçma bir şekilde yanıt verdi ve kendi kutsal metinlerine aykırı bir iddia ortaya attı: Muhammed’in şu gibi mucizeler gösterdiğini söyledi: Yahudiler Muhammed’e³⁴¹ zehirlenmiş bir kızartılmış kuzu getirdi. Kuzu bağırarak Muhammed’e şöyle dedi: “Benden yeme, çünkü Yahudiler beni zehirlemiştir.” Bunun üzerine o yemedi.³⁴² Hristiyan ise şöyle yanıt verdi: “O zaman kuzu peygamberdir, çünkü Muhammed’den daha bilgeydi ve peygamberlik etti. Eğer Muhammed bir peygamber olsaydı, neden Tanrı sırrı ona değil de kuzuyu bildirirdi? Bu nedenle, açıktır ki Muhammed mucizeler göstermemiştir.”

Şimdi risalemizin sonunda Araplara şunu sormalıyız: Tanrı katında kim daha şerefli: Oruç tutan, namaz kılan ve zinadan kaçınan mı, yoksa şehvet peşinde koşan mı? Şüphesiz sen zahitleri, bakireleri ve İlyas peygamber ve Vaftizci Yahya gibi oruç tutanları övüyorsun; Öyleyse söyle bize, peygamberin hakkında kitabında ne yazıyor?]

[“Ey peygamber! Biz izin verdik³⁴³ Eşlerinizi, kendilerine mehir verdiğiniz kadınları, sağ ellerinizin sahip olduğu cariyeleri, amcalarınızın kızlarını, halalarınızın kızlarını, dayılarınızın kızlarını ve³⁴⁴ teyzelerinizin kızlarını size helal kıldık.”³⁴⁵ Şimdi, birçok kadınla evlenen birini peygamber olarak kim över?

Ayrıca, onun cennetle ilgili yazdığı ödül hakkında da şunu yazmıştır: “Genişliği göklerin ve yerin genişliği gibi bir bahçe; bu bahçenin büyüklüğü gökler ve yer kadardır.”³⁴⁶ Cennetin bunlardan hiçbirinde muhafaza edilemeyeceğini söylüyor. Bu yer onlardan birindeyse gösterin bize yerini ve konumunu. Eğer her ikisinde de varsa, yine

Amar-S.

106

Amar-İ.

97-98

³³⁸ En’âm 6:109. Ayrıca bkz. b. 30 (82v).

³³⁹ İsrâ 17:59. Ayrıca bkz. 30. b. (82v).

³⁴⁰ Ra’d 13:7. Ayrıca bkz. 30. b. (82v).

³⁴¹ C ve E metinleriyle karşılaştırınız.

³⁴² Benzer bir hikâye Buhari’de geçer, bkz. Translation of Meanings, 3:475, bk. 47, no. 786; 4:261, bk. 53, no. 394; 7:449, bk. 71, no. 669.

³⁴³ Metin düzenlenmiş hâliyle alınmıştır.

³⁴⁴ C ve E metinleriyle karşılaştırınız.

³⁴⁵ Ahzâb 33:50. Bu ayet Süryanice olarak 30. bölümde (82v) farklı bir şekilde çevrilmiştir.

³⁴⁶ Hadid 57:21; 3:133. Ayrıca bkz. 30. b. (84r ve 84v).

de gösterin. Eğer bu dünya üzerindeyse, günahkârlar ve inanmayanlar zaten şu anda burada yenilenmektedir.

Kim süt ve bal nehirlerini, doygunluk olmadan yiyecekleri ve yetmiş kadınla evliliği doğrulayabilir?³⁴⁷ Çünkü siz (orada) her biriniz için yetmiş kadın olduğunu söylüyorsunuz ve her birinizin³⁴⁸ organı yetmiş mil uzunluğunda.³⁴⁹

Ama gerçek şu ki: Sonsuz işkenceye uğrayacaksınız. Dahası, birine lanet edildiğinde, yiyecek ama doymayacağı, içecek ama yine de susuz kalacağı söylenir.

Aynı şekilde Muhammed Süresinde şarapların size özgürce akacağı yazılmıştır, çünkü şöyle der: Onlara içmeleri için güzel, leziz şarap ırmakları.³⁵⁰ Eğer bu dünyada şarap size özgürce akacaksa ve o dünyada içecekseniz, neden kutsal yazılarınızda “şarap necistir” ve “şeytanın yaptığından³⁵¹ içmeyin”³⁵² diye yazılıdır?

Ama diyorlar ki şarap üzümden yapılmaz ve sarhoş etmez. Peki, size bunu kim doğruladı? Aynı şekilde, bu şarabın bir zorunluluk hâlinde sarhoş etmeyeceği gerçeğini kim doğruladı?]

[Benzer şekilde, cennet bahçelerindeki göz alıcı kadınlar,³⁵³ burada yaşayan kadınlardan nasıl ayırt edilebilir? Ancak güzellik bolluğu, yüzlerin görünüşü, rengin beyazlığı ve kızıllığı, boy ölçüsü ve beden ağırlığı ile ayırt edilirler. Dolayısıyla, bugün sahip olduğunuz arzular dirilişten sonra da sizinle kalır.

Kutsal yazılarınız ayrıca şöyle der: Onlara istedikleri meyveleri ve etleri gönderdik.³⁵⁴ Dolayısıyla, dirilişten sonraki yaşam tarzı ile bugünkü yaşam tarzı arasında bir fark yoktur. Eğer bugün bu kadar çok et, yiyecek, süt³⁵⁵ ve balı * cennette yiyorsanız, o zaman büyük bir boşaltma kapasitesi gerektiren olanaklara da ihtiyacınız olacaktır!

Ama biz kutsal İncil’i takip ediyoruz. O şöyle der: “Dirilişte erkekler kadınlarla evlenmeyeceklerdir ve kadınlar da erkeklerle evlenmeyeceklerdir. Onlar melekler

³⁴⁷ Revize edilmiş.

³⁴⁸ Kelimenin tam anlamıyla “onlar”.

³⁴⁹ Kayıt altına alınmamış bir sözlü gelenek.

³⁵⁰ Muhammed 47:15. Ayrıca bkz. b. 30 (84v).]

³⁵¹ Mâide 5:90’da “...Şeytan işi birer pisliktir.” diye geçiyor.

³⁵² [Bkz. Kur’an 5:90-91.

³⁵³ Örneğin, Duhân 44:54.

³⁵⁴ Tûr 52:22. Ayrıca bkz. b. 30 (83v ve 84v).

³⁵⁵ C metniyle karşılaştırınız.

gibidir.”³⁵⁶ Ve “Tanrı’nın Krallığı, yiyecek ve içecek değil, doğruluk, barış ve Kutsal Ruh’taki sevinçtir”;³⁵⁷ ve “Tanrı azizleri için, gözün görmediği, kulağın işitmediği ve insanın kalbine doğmamış olan şeyleri hazırlamıştır.”³⁵⁸ Ve insan, ruh ve beden gibi iki farklı unsurdan yaratıldığı gibi, iki dünya vardır: biri bu dünya, diğeri ise gelecek olan. Bu fiziksel dünyada beden ferahlatılır. Ancak manevi dünyada ruh ferahlatılır, çünkü o manevidir. Hristiyanlar, Rabbimiz İsa Mesih’in, O’nun Babası’nın ve Kutsal Ruhu’nun lütfuyla gelecek olan mutluluğu özlerler. Sonsuza dek. Âmin.]

Bölüm 25³⁵⁹

[(A) *Araplara yanıt olarak yazılan eserin üçüncü söylemi olan bu bölümde, sayfanın üst kısmında Kur’an’dan alıntılar ve alt kısmında kısa bir çürütme bulunmaktadır. Önceki bölümler detaylı bir çürütme içerdiğinden, bu bölüm daha özet bir yaklaşım sergilemektedir.]

Kur’an

Sûrat Fâtiha al-Kitâb³⁶⁰: “Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla. Hamd, âlemlerin Rabbi olan, Rahmân ve Rahîm, hesap gününün maliki Allah’a mahsustur. Yalnız sana kulluk eder, yalnız senden yardım dileriz. Bize doğru yolu³⁶¹ göster; kendilerine nimet verdiğin kimselerin yolunu, gazaba uğrayanların ve sapmışların yoluna değil.”³⁶²

(B) Elif, Lâm, Mîm:³⁶³ “Bu, içinde hiçbir şüphe bulunmayan³⁶⁴ kitaptır; muttakiler için bir rehberdir. Onlar ki gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar ve

³⁵⁶ Matta 22:30; Markos 12:25; Luka 20:34-36

³⁵⁷ Rom 14:17.

³⁵⁸ 1 Kor 2:9; İş 64:3’ten alıntı.

³⁵⁹ Bölüm 25’ten itibaren, MSS A ve C’de metin, sağ sütunda Kur’an’dan çevrilen alıntılar ve sol sütunda bu alıntılara dair yorumlar veya gözlemler olarak bölünmüştür. MSS B’de ise yorumlar alıntıları takip etmektedir. Bu baskıda, Kur’an’dan çevrilen alıntılar her bölümün başında yer almakta ve ardından yorumlar gelmektedir. Yazar, Süryanice alfabe harflerini metin ve yorumları ilişkilendirmek için kullanmış, bu harfler burada (örneğin, Alaf, Beth, Gamal gibi) Latin harfleriyle çevrilmiştir. (A), (B), (C) gibi parantez içindeki Latin harfleri de bu amaçla yerleştirilmiştir.

³⁶⁰ Metindeki başlık, “Kitabın Açılış Sûresi” olarak gerşuni yazısıyla verilmiştir.

³⁶¹ B metniyle karşılaştırınız.

³⁶² Fatihâ 1:1-7.

³⁶³ Bu noktada, sûrenin başında yer alan Arap alfabesinin üç gizemli harfî (Elif, Lâm, Mîm) sûrenin kimliğini belirlemektedir. Bunlar Bakara Sûresi’nin (K 2) başlangıcını işaret eder.

³⁶⁴ B metniyle karşılaştırınız.

kendilerine verdiğimiz rızıklardan³⁶⁵ infak ederler.³⁶⁶ Onlar sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler; ahirete ise kesin olarak inanırlar. İşte onlar Rablerinden bir hidayet üzerindedirler ve kurtuluşa erenler de onlardır. İnkâr edenlere gelince, bu, onlar için aynıdır; onları uyarsan da öğüt versen de inanmazlar.^{367]}

[Beth³⁶⁸. (Bakara Suresi’nden) Tanrı, onların kalplerine, kulaklarına mühür vurmuştur; gözlerinde³⁶⁹ ise karanlık vardır ve onlar için şiddetli azap vardır. İnsanlardan öyleleri vardır ki, Tanrı’ya ve ödül gününe (veya son güne) inanırsınız derler. Fakat onlar inanmış değildir. Onlar Tanrı’yı ve müminleri aldatmaya çalışırlar, ancak yalnızca kendilerini aldatırlar ve bunun farkında değildirler. Kalplerinde bir hastalık vardır.

Amar-S.

109-110

Amar-İ.

101-102

Gamal. Ve tanrı, onların hastalığını artıracaktır. Yalan söylediklerinden dolayı onlara şiddetli azap olacaktır. Onlara, “Yeryüzünde fesat çıkarmayın,” dediğimizde, “Biz doğru olanı yapıyoruz,” derler.³⁷⁰

Dalath. Ve sonra (şöyle der): Kutsal metinleri okuyanlardan ve putperestlerden inkâr edenler, “İki”³⁷¹ diyenler kanıt gelinceye kadar dönmeyecekler. Kanıt, Tanrı’dan onlara peygamberliğin doğruluğunu göstermek için gelecektir. Bu, kutsal yazıları okumamız gerektiğini belirtir, çünkü içinde doğrulayan metinler vardır.

(C) Ve Kutsal yazıları okuyanlar, bilgi³⁷² onlara gelinceye kadar bölünmediler. Onlara, yalnızca Tanrı’ya saf bir vicdanla ibadet etmeleri, namaz kılmaları ve sadaka vermeleri emredilmişti. Bu, gerçek dindir. Ancak kutsal metinleri okuyanlardan ve putperestlerden inkâr edenler sonsuza dek cehennemdedirler. Onlar, yaratılmışların en kötüsüdür. Ancak iman edip iyi işler yapanlar, yaratılmışların en iyisidir. Onların Rabbinden alacakları ödül, Adn cennetidir.³⁷³

³⁶⁵ Süryanice “ܠܚܝܬܐ” (“bütçelenmiş bir miktar”) kelimesi, “resaqta” (Arapça “رِزْق” kelimesiyle akraba, “rızık” anlamında) olarak açıklanmıştır. (K 2:3)

³⁶⁶ B metniyle karşılaştırınız.

³⁶⁷ Bakara 2:1-6.

³⁶⁸ Buradaki alfabetik sıralama sadece Beth, Gamal, Dalath’ı içermektedir.

³⁶⁹ Bakara 2:7. ayetin başlığı ve ilk yarısı metnin ana gövdesinde tercüme edilmiş, sonra kenarda gerrşuni ile tekrar edilmiştir.

³⁷⁰ Bakara 2:7-11.

³⁷¹ “İki” referansı muhtemelen Dualistlere yöneliktir. Karşılaştırma için bkz. A. Mingana, “Kur’an’ın Yeni Ayetler ve Varyantlar İçeren Antik Süryanice Çevirisi,” John Rylands Library Bulletin 9 (1925), 217.

³⁷² Alıntıda geçen “kanıt” kelimesinin metindeki aslı “açık delil”dir.

³⁷³ Beyyine 98:1-8.

(D) Bakara Suresi onların ilk kitabıdır³⁷⁴ ve şu şekilde yazılmıştır: De ki: Biz Tanrı'ya, bize indirdiğine; İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirdiğine; İsa'ya ve Musa'ya verilene³⁷⁵ ve diğer peygamberlere Rableri tarafından verilene inandık. Ve biz birini diğerinden ayırmıyoruz. Ve biz O'na teslim olduk. Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa, doğru yolu bulurlar. Ama yüz çevirirlerse, (Tanrı) onlara karşı yeterlidir. Tanrı işiten ve bilendir.^{376]}

[Her bir peygamber için bir yasa ve farklı bir yol verdik. Eğer (Tanrı) dileseydi, hepsini bir tek millet yapardı.³⁷⁷

(E) O yaratılış hakkında konuşmak istediğinde şöyle dedi: Önce kalemi yarattı. Ve kaleme dedi ki: “Yaz ve yürü.” Kalem sordu: “Ne yazayım?” O dedi ki: “Kıyamete kadar olacak şeyleri yaz.”³⁷⁸ Ve (şöyle) dedi: “Yedi gök ve yedi yer birbirinin üzerine örtüler gibi yaratıldı.”³⁷⁹ Ve (şöyle dedi): “Yeryüzü iki günde yaratıldı.”³⁸⁰ “Ve O'nun tahtı suyun üzerindeydi.”³⁸¹

(F) Ve başka bir yerde şöyle yazdı: “Gökleri ve yeri altı günde yarattı ve tahtı suyun üzerindeydi.”³⁸² O, yeryüzünü iki günde yarattı ve ona Rablerin Rabbi için bir ortak mı ekliyorsunuz?³⁸³ Ve O, yeryüzüne yöneticiler (idaresini üstlenenler) kıldı; onu bereketlendirdi ve orada rızıkları, isteyenler için, dört günde ölçüp belirledi.³⁸⁴

Sonra duman halindeki göğe yöneldi ve göğe ve yere dedi ki: “İster istemez teslim olun.” Onlar da şöyle cevap verdiler: “Biz isteyerek teslim olduk”. Ve iki günde yedi göğü düzenledi ve her göğe, ihtiyaç duyulan şeyleri vahyetti.³⁸⁵ Ve sizin değil, Tanrı'nın iradesi gerçekleşecektir.³⁸⁶ Ve kim zerre kadar iyilik yaparsa, Tanrı onu görür. Ve kim zerre kadar kötülük yaparsa, Tanrı onu görür.³⁸⁷

³⁷⁴ Bar Salibi, Bakara Suresi'ni ilk kitap olarak kabul etmiş ve Fatiha Suresi'ni Kur'an'a bir giriş olarak görmüştür.

³⁷⁵ Alıntındaki metinde Musa'nın adı, İsa'nın adından önce gelir. Bkz. Neml 27:79 ve 28:81.

³⁷⁶ Bkz. Bakara 2:136-137, ayrıca Enfâl 8:49 ve Kasas 28:81.

³⁷⁷ Mâide 5:48.

³⁷⁸ Kaynak: Tarih-i Taberi, cilt 1, s. 41.

³⁷⁹ Kaynak: Tarih-i Taberi, cilt 1, s. 32. Ayrıca Kur'an 41:9.

³⁸⁰ Fussilet 41:9.

³⁸¹ Hûd 11:7.

³⁸² A'râf 7:54 ve Yunus 10:4 birleştirilmiştir.

³⁸³ Fussilet 41:10, “dağlar” (روساء), “yöneticiler” olarak okunmuş olabilir.

³⁸⁴ Metindeki “aynı” (سواء) kelimesi, “soru” (سؤال) olarak yanlış okunmuş olabilir.

³⁸⁵ Fussilet 41:9-12.

³⁸⁶ İnsan 76:30; Tekvir 81:29.

³⁸⁷ Zilzâl 99:6-8: İyilik ve kötülüğün en ufak detaylarına kadar Allah tarafından görüleceğini ifade eder.

(G) Başka bir yerde (Hadîd Suresinde)³⁸⁸ şöyle dedi: “Gökleri ve yeri, içindekilerle birlikte altı günde yaratan Tanrı’dır. Sonra tahtına oturdu.”³⁸⁹

(H) “Ve Rabbinin tahtını sekizinci gün onların üzerinde taşıyacaktırlar.”³⁹⁰]

Yorum

[(A) Araplar der ki, Şeriat Musa’nın kalbine gökten indirildi ve İncil aynı şekilde havarilerin kalbinde yer aldı. Aynı şekilde, kendi kitaplarının da gökten peygamberlerine indirildiğini söylerler.

Amar-S.

111-112

Amar-İ.

103-104

Onlara şu yanıtı veriyoruz: Musa kırk gün oruç tuttu ve aniden emri aldı ve Şeriat’ı yazdı. Havariler ise gördüklerini Kutsal Ruh aracılığıyla yazdılar ve konuştular. Ya siz, kitabınız peygamberinize nereden indirildi? Üstelik peygamberiniz ölmeden önce hiçbir şey yazmadı. ’Ebû Bekir onu takip etti ama hiçbir şey yazmadı. Ömer de kitabı yazmadı. Osman ise yaşlılarınız tarafından toplanan yazmalarınızı topladı. Onları, peygamberden ne duyarlarsa onu söylemeleri için yemin ettirdi. Ve o yazdı; buna “Osman’ın Kitabı” denildi.

Araplar der ki, Kur’an’larına ek olarak iki kitapları daha vardır:

Birincisi, Maghâzî (Muhammed’in savaşlardaki eylemlerini kaydeder), ikincisi ise Mukhtârah³⁹¹ (Muhammed’in görünüşüne dair bilgi verir) adını verdikleri kitap. Onlar, Muhammed’i, eğer aynı kişi ise, Ahmed olarak da adlandırırlar. Yani bu, Abdulmuttalib’in oğlu olmayan, Kabda’nın³⁹² oğlu olan Muhammed’dir. Ebû Bekir³⁹³ öldüğünde, amcası Ebû Talib onu büyüttü ve sütannesi Halime olarak adlandırıldı. Ve kırk yaşına gelince iki meleğin gelip karnını yardığını, kalbini yıkadığını ve onu tekrar bedenine koyduğunu söylemeye başladı.³⁹⁴ Ayrıca yolda bir ağaç ve kendisini selamlayan bir taş gördü.³⁹⁵ Bir gün, bir melek onu üç kez boğmaya çalıştı. Melek ona dedi ki: “İnsanı çamurdan yaratan Rabbinin adıyla oku. Yazan kalemle ikna eden şerefli

³⁸⁸ “Demir Suresi” anlamına gelir. Kur’an’daki 57. sureyi ifade eder

³⁸⁹ Hadid 57:4

³⁹⁰ Hâkka 69:17: Arapçada “o gün sekiz” ifadesinin sıra dışı dizilimi, Süryanice tercümanının yanlış anlamasına neden olmuş olabilir.]

³⁹¹ “Mukhtârah”: Kelime anlamı “şekil” veya “görünüş”tür.

³⁹² [Abdulmuttalib’in yerine “Kabda” ifadesi, Süryanice’nin belirsizliğinden kaynaklanan serbest bir çeviridir.]

³⁹³ Bar Salibi burada “Abdulmüttalib” ismini “Ebû Bekir” olarak yanlış aktarmaktadır.

³⁹⁴ [Bkz. al-Bukhârî, Mana Çevirisi, 4:287, bk. 54, no. 429; 6:451, bk. 60, no. 478; 9:450, bk. 93, no. 608. (Metnin başındaki “kalbin temizlenmesi” olayı için.)

³⁹⁵ Onaylanmamış. (Taş ve ağacın selamlaması bağlamında.)

Rabbin adıyla oku”³⁹⁶ İlk olarak, şöyle okumaya başladı: “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla,” yani, Allah adına, içinden gelen hileyi gizleyen biri olarak. Ardından, farkında olmadan “Hesap gününün sahibi”ni yüceltti. Bu kim olabilir ki Mesih olmasın? Çünkü onlar da Mesih’in hüküm verdiğini kabul ederler. Bu nedenle Mesih, Tanrı’dır ve hesap gününün sahibidir; istemeden de olsa, O’na tapar ve O’nu yüceltirler.]

[(B) Bu nasıl bir kitaptır? Müfessirleri bu heceleri³⁹⁷ birçok farklı şekilde yorumlamaktadır. Bazıları bu hecelerin Muhammed’in yıllarının sayıları olduğunu söyler. Diğerleri ise onları, Tanrıların adına göre yorumlar. Ve bu nedenle yazmış ve hecelerin ardından şunu eklemiştir: “O büyük levha ki gökte, melek Mikail’in gözleri önünde yükseltilmiştir” ve bunu Arapçada “levh-i mahfuz”³⁹⁸ olarak adlandırırlar.

Amar-S.
112-113
Amar-İ.
104-105

Beth. Tanrı onların kalplerini mühürlediye, nasıl inanabildiler? Yazıldığı gibi, Tanrı bütün insanların yaşamasını ve ona dönmelerini ister. Ama burada deniyor ki Tanrı onları mühürledi.

Gamal. Eğer Tanrı onların hastalıklarını artırdıysa, yani kalplerinin bozukluğunu, o zaman neyle suçlanabilirler?

Dalath. Yahudilere ve Hristiyanlara “kitap ehli” deniyor. Kitap ehli arasından inkâr edenler, peygamberlik kanıtı ve bir ayet ve mucize gelene kadar vazgeçmeyeceklerdir. İnkâr edenler geri dönmeyecekler.

(C) Şu ayetle ilgili: “Ve kitap ehli, kendilerine bilgi geldikten sonra ayrılığa düştüler.” Onlara, yalnızca saf bir vicdanla Tanrı’ya ibadet etmeleri emredilmedi mi?

İbrahimi Din Hakkında: Onlara Hanif denir, yani İbrahim’in dinine “putperestlik” derler.³⁹⁹ * Çünkü yazılar İbrahim’in dinini şu şekilde çağırır: “Çünkü

³⁹⁶ Bkz. Alak 96:1-5. Ayrıca bkz. al-Bukhârî, Mana Çevirisi, 1:3, bk. 1, no. 3; 9:92, bk. 87, no. 111.

³⁹⁷ Hecelerin başında yer alan “elif-lam-mim” harflerine bir atf.]

³⁹⁸ Sözlükte “yazı yazmaya uygun yassı ve düzgün yüzey” anlamındaki levh ile “korunmuş” mânasındaki mahfûz kelimelerinden oluşan levh-i mahfûz “üzerine yazı yazılan, silinmekten ve değişikliğe uğramaktan korunmuş düzgün satır” demektir.

³⁹⁹ [Bar Şalibi, Arapçada (حنفاء) tek tanrıcı anlamına gelen çoğul ismi çevirmiştir. Takip eden yorum, Bar Şalibi’nin bu kelimeyi Süryanice eş anlamlısıyla aynı anlama geldiğini düşündüğünü gösteriyor. Ancak, Süryanice eş anlamlısı hanpê (ܚܢܦܐ), tam tersi bir anlam taşır ve “putperestler” ya da “inanmayanlar” anlamına gelir. İbrahim’in dini meselesi, John I, Colloquy, §V’de de gündeme getirilmiştir (Nau, “Un colloque du patriarche Jean,” 249-250). Bu terimlerin Süryanice ve Arapça bağlamlarındaki etkileri için bkz. Griffith, “Prophet Muhammad,” 118-121.

İbrahim Tanrı'ya inandı ve bu, doğruluk olarak sayıldı.”⁴⁰⁰ Ve oğullarına Kanun'u yerine getirmeyi ve doğruluk yapmayı öğretti.

(D) Bize söyleyin: Size ne vahyedildi ve neye inanıyorsunuz? Bize, bir taraftan İbrahim'e, diğer taraftan İsmail'e ve kabilelere neyin vahyedildiğini gösterin. Biz deriz ki, Tanrı İbrahim'e şu sözlerle vahyetti: “Benim önümde hoşnut ol, seni büyük bir millet yapacağım”;⁴⁰¹ ve “Senin tohumunda uluslar kutsanacak”;⁴⁰² ve Tanrı ona dedi ki: “Toprağını terk et.”⁴⁰³ Ayrıca ona sünneti verdi, oysa peygamberiniz sünnet hakkında hiçbir şey yazmadı. İshak, babasının yolunda seyahat etti, Yakup da öyle. Ancak İsmail'e, çölde okçuluk öğrendiği dışında, hiçbir şeyin vahyedildiği kaydedilmemiştir.⁴⁰⁴]

[(E) Ve Musa, “Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı”⁴⁰⁵ diye yazdığında, bunu, kâtibin “kalemi” anlamına gelen kalemi yaratmadan önce söyledi.

Tanrı'nın bir şeyleri yazmaya ihtiyacı nasıl olur, unutma korkusu olmasaydı?

(F) Ve Musa göklerin önce yaratıldığını yazarken, bu yedi gök ve yedi yerin yaratıldığını söyler. Ve ardından şöyle der: yer iki günde yaratıldı. Ve bu şeylerden sonra, göğü ve yeri altı günde yarattığını söyler. Bazen de göğü ve yeri altı günde yarattığını ve sonra bunları iki günde yarattığını söyler, bu da toplamda on iki güne eşit olur.⁴⁰⁶

“Sonrasında göğe yöneldi, ki o duman hâlindeydi. Önce göğün duman olduğunu belirtti ve bu şeyleri yaptıktan sonra göğe ve yere, akıl sahibi varlıklarmış gibi, teslim olmalarını söyledi. Onlar da teslim olduklarını ifade ettiler.

(G) Bu nedenle, Tanrınız sonsuzluk hâlinde değişti, çünkü altı günün ardından tahtına oturdu.

(H) Yorumcuları ayrıca Tanrı'nın tahtını dört meleğin taşıdığını söyler. Burada Kur'an, dört tane daha ekler, bu da sekiz eder; belki de ilk dört yorulmuştur.”]

⁴⁰⁰ Yar. 15:6; Romalılar 4:3.

⁴⁰¹ Yar. 18:17-19.

⁴⁰² Yar. 12:3; 22:18.

⁴⁰³ Yar. 12:1.

⁴⁰⁴ Yar. 21:20.

⁴⁰⁵ Yar. 1:1.

⁴⁰⁶ Bu toplam, göğün ve yerin yaratılmasına altı gün atanmış olan ilk figür kümesine ve ardından yere dört gün ve göğe iki gün atanmış olan ikinci figür kümesine dayalı olabilir.

Bölüm 26

Kur'an

Amar-S.
114-115

Amar-İ.
107

[(A) Bakara Suresi'nden: Rabbin meleklerle şöyle dedi: "Yeryüzünde⁴⁰⁷ bir halife kılacağım." Melekler: "Orada, bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi kılacaksın? Hâlbuki biz, Sana hamd ediyor, Seni överek kutsuyoruz." dediler. Tanrı ise: "Ben, sizin bilmediğinizi bilirim." dedi.

(B) Tanrı, Adem'e isimleri öğretti. Sonra bunları meleklerle göstererek dedi ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, bana bu isimleri bildirin." Melekler: "Sen yücesin! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz Sen her şeyi bilensin, hikmet sahibisin." dediler.

(C) Tanrı Âdem'e dedi ki: "Ey Âdem! Meleklerle bu isimleri bildir." Âdem isimleri bildirince Tanrı dedi ki: "Ben size, göklerin ve yerin sırlarını bildiğimi ve sizin açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de bildiğimi söylememiş miydim?"

(D) Meleklerle: "Âdem'e secde edin." dedik. Onların hepsi secde etti. Ancak İblis secde etmeyi reddetti, kibirlendi ve kâfirlerden oldu. Ve biz Âdem'e dedik: "Ey Âdem, sen ve eşin cennette oturun; istediğiniz yerden yiyin, ancak şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." Ama Şeytan onları oradan çıkardı ve dedi ki: "Birbirinize düşman olarak yeryüzüne inin. Orada bir süre için yerleşip yaşayacaksınız."⁴⁰⁸

Âdem'e, başından beri emrettiğimizde uyarılarda bulunduk, ama unuttu ve kendisinde bir azim bulamadık. Meleklerle: "Âdem'e secde edin." dedik. Onlar secde etti, ancak İblis secde etmedi. Âdem'e dedik: "O, senin ve eşinin düşmanıdır; dikkat edin ki sizi cennetten çıkarmasın ve mutsuz olmayasınız. Orada açlık çekmeyecek, çıplak kalmayacaksınız. Susuz kalmayacak ve sıcaktan rahatsız olmayacaksınız."]

[Fakat Şeytan onu aldattı ve kalbine şu düşüncüyü koydu: "Size ebedilik veren ve yok olmayacak ya da kaybolmayacak bir egemenlik sağlayan o ağacı anlatacağım."⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ Çeviride "yeryüzü" olarak geçen kelime aslında "arz" olarak alınmıştır.

⁴⁰⁸ Bakara 2:30-36.

⁴⁰⁹ Tâ-Hâ 20:115-120.

Ve Rabbin meleklerle dedi ki: “Ben çamurdan bir insan yaratıyorum. Ona biçim verip kendi ruhumdan üflediğimde, ona secde ederek boyun eğin.” Ve hepsi secde ettiler, yalnızca Şeytan hariç, ki o, kâfirlerden oldu.⁴¹⁰

Gelecek olan diyarı, bu dünyada kibir veya bozguncu işler aramayanlar⁴¹¹ için hazırladık.⁴¹²

O (Allah), şöyle dedi: “Ey Şeytan! Seni kendi ellerimle yarattığıma secde etmekten alıkoyan neydi? Kendini büyük mü gördün, yoksa yücelerden mi oldun?” Şeytan dedi ki: “Ben ondan daha üstünüm⁴¹³ çünkü beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.”⁴¹⁴ Biz insanı, kuru çamurdan, şekil verilmiş kara balçıktan yarattık. Ve havada bulunan ruhları, kavurucu ateşten önce yarattık.⁴¹⁵

(E) Âdem yaratıldı ve kırk yıl boyunca yerde bir ruhsuz halde yattı. Melekler yanından geçti ve onu gördü.⁴¹⁶ Uzun bir süre bu insanın üzerinden geçti, ancak kimse onu anmadı.⁴¹⁷ Ve Şeytan dedi ki: “Ey Rabbim, çünkü sen beni azdırdın, onların hepsini kötü bir yola yönlendireceğim. Ve ben senin seçilmiş kullarını bile aldatacağım.” Ve (Tanrı) dedi ki: “Bu doğru bir yoldur; senin, bana kulluk edenler üzerinde hiçbir otoriten yoktur, yalnızca sana uyanlar üzerinde bir otoriten var. Ve cehennem, onların hepsinin toplanma yeridir.”⁴¹⁸

(F) Ve (Şeytan) dedi ki: “Çünkü sen beni azdırdın, ben de onların doğru yoluna oturacağım. Sonra onlara önden ve arkadan, sağdan ve soldan yaklaşacağım. Ve sen, onların çoğunu şükredici bulamayacaksın.” Tanrı dedi ki: “Defolun, kınanmış ve kovulmuş olarak. Size uyanlarla birlikte cehennemi dolduracağım.”⁴¹⁹ Ve Şeytan onların işlerini ve yaptıklarını onlara hoş gösterdi.⁴²⁰

⁴¹⁰ Sâd 38:71-74.

⁴¹¹ Düzeltildiği hâliyle. Olumsuzluk eki Süryanice metinde eksiktir.

⁴¹² Kasas 28:83.

⁴¹³ C metniyle karşılaştırınız.

⁴¹⁴ Sâd 38:75-76.

⁴¹⁵ Hicr 15:26-27.

⁴¹⁶ Karşılaştırınız: Taberi Tarihi, Cilt 1, s. 64.

⁴¹⁷ İnsan 76:1.

⁴¹⁸ Hicr 15:39-43.

⁴¹⁹ A'râf 7:16-18.

⁴²⁰ Neml 27:24.

Yorum

[(A) Tanrı'nın Kelamı'na ve Ruhü'na söylediği “Kendi suretimizde insan yaratalım”⁴²¹ sözünün yerine, Tanrı'nın meleklerle insan hakkında konuştuğunu yazdılar. Ve meleklerin sırların bilicileri olduğunu, “İnsan kötü olacak ve bir katil olacak.” diyerek belirttiler. Tanrı'ya kim danışmanlık yaptı? Ve ona yargının yollarını kim açıkladı?

(B) Yukarıda, meleklerin sırları bildiği öğretildi; ancak burada isimleri bilmediklerini ifade ediyor.

(C) Daha ilerisinde, Âdem'in meleklerle öğretmenlik yaptığı belirtiliyor.

(D) Tanrı, meleklerin Âdem'e secde etmesi gerektiğini söylediği anda Şeytan secde etmedi ve bunu da doğru yaptı. Ateşten yaratılmış bir varlık nasıl olur da bir ölümlüye secde eder? Ve tali ışıklar nasıl olur da üçüncül bir ışığa secde eder? Bu nedenle, mükemmel olanların ve keşiflerin meleklerden daha üstün olduğunu söyleyenler, Muhammed'in zihnindendir.

Bu kitabın kelimelerinin böylesine düzensiz bir şekilde düzenlenmiş olması oldukça dikkat çekicidir, bu yüzden buradan hatanın açıklanabileceği ortaya çıkabilir. Kutsal yazılar Havva'nın emri çiğnediğini söylerken, Muhammed Adem'in günah işlediğini söylemiştir. Âdem, günah işlediği için Cennet'ten kovulmuşsa, isyan eden ve Rabbinin sözünü dinlemeyen ve Âdem'e secde etmeyen Şeytan ne ceza aldı?

(E) *Kutsal yazılar Âdem'in altıncı günde yaratıldığını⁴²² söylerken, bu yazılar Âdem'in kırk yıl boyunca ruhsuz bir şekilde yerde toprakta yatmış olduğunu ifade ediyor. Bu nedenle, beden ruhun öncesinde olduğunu söyleyenler bu öğretiye aittir.

(F) *Bu nedenle, iki kandırıcı vardır: Şeytan'ı kandıran ve insanlığı kandıran Şeytan.]

Bölüm 27

Kur'an

[(A) 27. bölüm Nuh'un hikayesi: “Biz Nuh'u kavmine gönderdik, o onların arasında dokuz yüz elli yıl kaldı. Ve tufan onları kuşattığında, zalimlerdi.”⁴²³

⁴²¹ Yar. 1:26.

⁴²² Yar. 1:24, 26, 31.

Nuh dedi ki: “Rabbim, yeryüzünde bir tek kâfiri bile bırakma. Eğer onları bırakırsan, kullarını saptırırlar. Ve ancak fasık ve ahlaksız nesiller doğururlar. Rabbim, beni, annemi ve babamı, evime mümin olarak girenleri ve mümin erkekleri ve kadınları bağışla. Ve zalimlere, sadece yok oluş ekle.”⁴²⁴

Ve Nuh, kendisinden ayrı olan oğluna seslendi: “Oğlum, bizimle gemiye bin ve kâfirlerden olma.” O, “Bir dağa sığınacağım ve sudan kurtulacağım,” dedi. Nuh, “Bugün Tanrı’nın emrinden, O’nun merhamet ettiği kişi hariç kimse kurtulamaz,” dedi. Ve su onları birbirinden ayırdı⁴²⁵.

(B) Ve⁴²⁶ Nuh’un karısı hakkında şöyle dedi: “Lut’un karısı gibi, o da kâfirlerdendi. Ve gemiye binmediği için suda boğuldu.”⁴²⁷ Ayrıca, gemiye binmeyen ve suda boğulan Nuh’un oğullarından biri hakkında da bunu söyledi.⁴²⁸ Şöyle yazdı: “Eğer biz, sana gönderdiğimizden şüphe ediyorsan, senden önceki kitap ehlinde sor.”⁴²⁹ Şöyle dedi: “Sana vahyedilen kitap, kendisinden önce gelen Tevrat ve İncil’in adaletine ve hakikatine dayanmaktadır. Tevrat ve İncil, insanlara rehber olarak gönderilmişti.”⁴³⁰ “Elçinizin size söylediklerine tutunun. Ve size yapmamanızı söylediği şeyi yapmayı bırakın.”⁴³¹]

(‘Aws konulu ara bölüm)⁴³²

[(C) İnsanlardan yalnızca Nuh ve gemide onunla birlikte olanlar kurtuldu. Okuyucuların yazıtlarından anladıklarına göre, ‘Aws,⁴³³ ‘Anaq’ın⁴³⁴ oğlu idi. ‘Aws,⁴³⁵ Syhan’ın oğluydu ve annesi ‘Anaq idi. ‘Aws⁴³⁶ bir devdi. Tanrı tarafından yaratılan ‘Aws’un yaratılıştaki heybeti öylesine büyüktü ki, kimse onu tarif edemedi. Ve o, Müslümanların ve onların benzeri olanların düşmanıdır.

⁴²³ Ankebut 29:14.

⁴²⁴ Nuh 71:26-28.

⁴²⁵ Hûd 11:42-43.

⁴²⁶ Metinle ilgili yorumlar, bu noktaya kadar ayrı bir sütunda yer almışken, burada Kur’an metniyle birlikte verilmiştir.

⁴²⁷ Tahrim 66:10.

⁴²⁸ Hûd 11:45.

⁴²⁹ Yunus 10:94.

⁴³⁰ Âl-i İmrân 3:3-4.

⁴³¹ Haşr 59:7.

⁴³² C metniyle karşılaştırınız. ‘Aws hakkında ek bilgi, Kur’an metniyle aynı sütunda yer almaktadır.

⁴³³ C metniyle karşılaştırınız.

⁴³⁴ Sayılar, 13:25-33; Tesniye, 2:10-11, 21. “‘Anaq’ın oğulları” ya da “‘Anaqim” bu bölümlerde zikredilmiştir.

⁴³⁵ C metniyle karşılaştırınız.

⁴³⁶ C metniyle karşılaştırınız.

Ve annesi ‘Anaq, Âdem’in kızlarından biriydi. Ve onların söylediklerine göre, O, görünüşüyle güzel bir kadındı. Ancak, yazıt okuyucuları derler ki, doğumunda zaten öyle büyük bir haldeydi ki, bunu tarif etmek imkansızdır. Dev’in belinde bir kemer vardı. Ve elini denize uzatıp denizin dibinden devasa bir balığı tutup çıkarır, onu güneşe tutarak kızartır ve yerdi. Ve ömrü üç bin altı yüz yıldı; O, Âdem zamanında doğmuş ve Musa zamanına kadar yaşamış, Musa tarafından öldürülmüştür. Onu öldürmenin şu şekilde gerçekleştiği söylenir: Bu dev, uzaktan, İsrailoğulları’nın kampında dua ederken onlara baktı. Ve dev, kampın sınırının yaklaşık iki saatlik mesafede olduğunu belirledi. Ve dev, büyük bir dağa yaklaşıp kampın çevresi kadar büyük bir kaya kopardı. Ve (onu) başına koydu ve onların üzerine fırlatarak o anda onları öldürmek istedi.

Kur’an Metni Yeniden Başlıyor⁴³⁷

Ve Rabbin, Âdemoğullarından, onların sırtlarından, onların zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit kılmıştı: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” Onlar da demişlerdi ki: “Evet, şahit olduk.” Belki (şöyle diyeceksiniz): (...), “Atalarımız Tanrı’ya ortak koştı, biz de onlardan sonra gelen nesilleriz.” “Şimdi bizi, onların yaptığı o batıl işler yüzünden helak mı edeceksin?”^{438]}

[Ve peygamberlerden ahitlerini ve yeminlerini aldığımız zaman, senden, Nuh’tan, İbrahim’den, İsa ve ‘Amram oğlu⁴³⁹ Musa’dan⁴⁴⁰ ve onlardan gerçek ve güvenilir bir ahit aldık.⁴⁴¹

Yorum

(A) Burada Nuh hakkında yanlış konuşmaya başlıyor. Bizim (yani kendi) yazılarımızda tufanın Nuh altı yüz yaşındayken gerçekleştiği söyleniyor.⁴⁴² Ancak

Amar-S.

119

Amar-İ.

112

⁴³⁷ ‘Aws hakkında ek bilgilerden sonra Kur’an metninin devamı kenar notlarında belirtilmiştir. Yorumu ve metni bir başlıkla ayrılmıştır (bkz. 79v).

⁴³⁸ A’râf 7:172-173.]

⁴³⁹ Ahzâp 33:7’de “...Meryem oğlu İsa ve Musa’dan...” diye geçiyor.

⁴⁴⁰ [Alıntılanan metin “Musa ve İsa” ile ilgili olarak devam eder. Bkz. b. 25 (77r) ve 28 (81r).

⁴⁴¹ Kur’an’dan bir referans. Bkz. Ahzâb 33:7.

⁴⁴² Kaynak, Tekvin 7:6-7’ye dayanır.

burada bunun aksi kaydedilmiştir ve Nuh'un eşi ile oğullarından birinin boğulduğu belirtilmiştir.

(B) Ve hemen ardından, Tanrı ona sıradan bir kuş, bir hüthüt gönderdi ki kullarına gücünü gösterebilir. Hüthüt bir hurma dalını ve devin başı büyüklüğünde bir kayayı kaptı. Hüthüt kayayı deldiğinde, kaya devin boynuna düştü ve dev yere yıkıldı.

(C) Yine, bu anlatının inanılmaz, anlamsız ve oldukça saçma olduğunu gözlemleyin.

Eğer görüşünüze göre, iyilik ve kötülük Tanrı'dan ise, Rabbiniz Âdem oğullarının belinden bir tahıl tanesi alıp onlara karşı tanıklık edebilir miydi? Ve ruhlar, bedenleri yaratılmadan önce nasıl ikna edildi? Oysa henüz yaratılmamışlardı. Mani⁴⁴³ iki kendine yeterli varlıktan bahseder: biri iyi, diğeri kötü. Ancak bu insanlar hem iyi hem kötü olan bir varlıktan bahsediyorlar;⁴⁴⁴ çünkü iyi ve kötünün Tanrı'dan kaynaklandığını belirtiyorlar. Peygamberlerden, toprak olduklarını söylediği kişilerden bir söz aldıysa ve Muhammed'den bir söz aldıysa, peki İsa'dan nasıl söz aldı? Zira sizin yazılarınız İsa'nın Tanrı'nın Sözü ve Kutsal Ruh' un doğasından olduğunu ifade ediyor. Ve eğer Nuh'u ve İbrahim'i Âdem'in soyundan aldıysa, o hâlde nasıl İsa'yı onlarla aldı? Çünkü sizin yazılarınız İsa'nın Âdem'in soyundan olmadığını, Tanrı'nın Sözü ve Kutsal Ruh' un hipostazisi olduğunu ifade ediyor.]

Bölüm 28

Kur'an

[(A) 28. Bölüm.

Biz, İbrahim'e göklerin ve yerin hükümranlıklarını gösterdik ki O, kesin bilgiye sahip olanlardan olsun. Gece ona çöküp bir yıldız görünce, "Bu benim Rabbim" dedi. Ancak yıldız batınca, "Ben batanları sevmem" dedi. Ay'ı doğar ve parlarken görünce,⁴⁴⁵ "Bu benim Rabbim" dedi. Fakat o da batınca, "Eğer Rabbim bana yol göstermezse, mutlaka sapkınlar topluluğundan olurum" dedi.

Amar-S.

120

Amar-İ.

113

⁴⁴³ Mani (ö. 274 MS), iyilik (ışık) ve kötülük (karanlık) arasında bir düalizm üzerine kurulu dini bir sistem oluşturdu. Bu, erken dönem Hristiyanlıkta Gnostik eğilimlerle benzerlik taşımaktadır.

⁴⁴⁴ B metniyle karşılaştırınız.

⁴⁴⁵ B ve C metinleriyle karşılaştırınız.

Daha sonra güneşi doğarken görünce, “Bu benim Rabbim; bu en büyüktür” dedi. Ama o da batınca, “Ey kavmim! Şüphesiz ben, sizin Tanrı’ya ortak koştuklarınızdan uzağım” dedi. “Ben, yüzümü, gökleri ve yeri yaratana çevirdim; O’na yöneldim. Ve ben, Tanrı’ya ortak koşanlardan değilim” dedi.⁴⁴⁶

(B) Biz İbrahim’e daha önceden olgunluk verdik ve onu tanıdık. Babasına ve halkına şöyle dedi: “Bu devamlı tapmakta olduğunuz suret nedir?” Onlar dediler ki: “Babalarımızın bunlara taptığını gördük.” İbrahim dedi: “Siz ve babalarınız apaçık bir sapıklık içindesiniz.” Onlar, “Sen bize gerçeği mi getirdin, yoksa eğlenenlerden misin?” dediler. İbrahim dedi ki: “Hayır! Rabbiniz, göklerin ve yerin Rabbi ve onların yaratıcısıdır; ben de buna tanıklık edenlerdenim. Tanrı’ya yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza zarar vereceğim.” Ve onların hepsini kırdı, sadece büyüğünü bıraktı ki belki ona başvurlar.]

[Putperestler, “Tanrılarımıza bunu kim yaptı? Gerçekten o zalimlerden biridir” dediler. Bazıları, “Onları dile getiren bir genç duyduk, onun adı İbrahim” dediler. “Onu insanların huzuruna getirin ki şahitlik etsinler” dediler. Ona sordular: “Ey İbrahim! Bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?” İbrahim dedi: “Hayır! Bunu onların büyüğü yaptı. Eğer konuşabiliyorlarsa onlara sorun.” Onlar kendi içlerinde bunu düşündüler ve “Siz gerçekten zalimlersiniz” dediler. Bunun üzerine şaşkına döndüler.⁴⁴⁷ Ve onlar İbrahim’e dediler ki: “Biliyor musun, bunlar konuşabiliyor mu?” [İbrahim] onlara şöyle cevap verdi: “Tanrı’dan başka bir şeye mi tapıyorsunuz? ki bu size ne fayda sağlar ne de zarar verir? Yazıklar olsun size ve Tanrı’dan başka tapındığınız şeylere. Akıl erdiremiyor musunuz?”

Putperestler öfkelenildiler ve şöyle dediler: “Onu yakın, eğer bir şey yapacaksanız, tanrılarınızı bulacaksınız.” Ve Tanrı ateşe şöyle dedi: “İbrahim üzerine serinlikte ve esenlikte ol.” (Biz onun için mücadele ettik.)⁴⁴⁸ Biz İbrahim ve Lut’u, âlemler için bereketli kıldığımız toprağa kurtardık. Ve İbrahim’e, İshak’ı ve torunu Yakub’u verdik. Onların hepsini iyi kıldık.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ En’âm 6:75-79.

⁴⁴⁷ Kur’an’ın Enbiyâ 21:65 ayetinin Arapça metnindeki anlam belirsizliği, Süryanice tercümeyle yansımıştır.

⁴⁴⁸ Bu cümle şu cümlenin yerine geçmektedir: “Ve onlar ona bir tuzak kurmak istediler, ama biz onları en büyük kaybedenler yaptık.” Enbiyâ 21:70.

⁴⁴⁹ Enbiyâ 21:51-72.

Metinden:⁴⁵⁰ Ancak babasının ona verdiği vaat gerçekleştiğinde ve O'nun (babası) Tanrı'nın bir düşmanı olduğu kendisine belli olduğunda, babasından ayrıldı.⁴⁵¹ “Rabbim, bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Bana sonunda dürüst bir dil nasip et. Ve beni cennet nimetlerinin mirasçılarından eyle. Ve hatalı olan babamı bağışla.”⁴⁵²

(C) Rabbime gidiyorum ve O beni yönlendirecek. “Rabbim, bana (iyiler arasından) [evlatlar] bahşet.” Ve biz ona alçakgönüllü bir çocuğun müjdesini verdik. İbrahim, bir yerden yürüyerek geçerken oğluna şöyle dedi: “Ey oğlum, bir rüyamda seni öldürdüğümü gördüm ve [nezir adadım]”⁴⁵³ Oğlu da ona cevap verdi: “Babacığım, sana emredileni yap, beni Tanrı'nın izniyle sabredenlerden bulacaksın.” (...) Oğlunu yanağı üzerine yatırdığında, ona şöyle seslendik: Ey İbrahim, rüyayı gerçekleştirdin ve yerine getirdin. Biz iyilik yapanları ödüllendiririz. Ancak bu iş yapılmış olsaydı, büyük bir haksızlık olurdu.” Ve onun yerine büyük bir kurban sunduk. Ve onun soyunu nesiller boyu sürdürülebilir kıldık. Ve selam olsun İbrahim'e ki biz onu zengin ödüllerle ödüllendirdik. O, doğrulara layık olandır. Ve o, iman eden kullardandır. Ve ona, doğruların bir peygamberi olan İshak'ı müjdeledik. Ve onu ve İshak'ı bereketlendirdik. Ve onların bazı oğulları iyilik yapar, bazıları ise kendilerine zulmeden kötü kimseler olarak bilinir.⁴⁵⁴

[Bakara Suresi'nde Tanrı şöyle buyuruyor: “Musa'ya kitabı verdik ve ondan sonra peygamberler⁴⁵⁵ gönderdik. Ve Meryem oğlu İsa'ya gerçeği verdik ve onu Ruh-ul Kudüs ile güçlendirdik. Peygamberler⁴⁵⁶ size geldiğinde, merhamet göstermeksizin kibirlendiniz. Onlardan bazılarını öldürdünüz ve bazılarına iftira ettiniz.”⁴⁵⁷

De ki: Ey Muhammed'in evi! Biz Tanrı'ya, bize vahyedilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakup'a ve torunlarına, İsa'ya ve Musa'ya,⁴⁵⁸ ve peygamberlere verilenlere inandık. Ve biz birini diğerinden ayırmadık. (Ve biz onlara bağlıyız)⁴⁵⁹

⁴⁵⁰ Metinde başka hiçbir yerde geçmeyen ifade, önceki alıntıyı mevcut olandan ayırmaktadır.

⁴⁵¹ Tevbe 9:114.

⁴⁵² Şuarâ 26:83-86.

⁴⁵³ Alınan metinde “نظر” (“Bak!”) olarak çevrilen kelime, Süryanice çevirmen tarafından “نذرت” (“Adadım”) olarak okunmuş gibi görünmektedir.

⁴⁵⁴ Sâffât 37:99-113.

⁴⁵⁵ Alınan metinde “بِالرَّسُلِ” “peygamberler” yazılıdır.

⁴⁵⁶ Alınan metinde “بِالرَّسُلِ” “peygamberler” yazılıdır.

⁴⁵⁷ Bakara 2:87.

⁴⁵⁸ Alınan metinde “Musa ve İsa” yazılıdır. Ayrıca bkz. 25. bölüm (77r) ve 27. bölüm (79v).

⁴⁵⁹ Bakara 2:136. Ayrıca bkz. b. 8 (49v) ve b. 25 (77r).

Bu, Tanrı'nın vaftizidir. Tanrı'nın vaftizinden daha güzel olan nedir? Biz yalnız O'na ibadet ederiz.⁴⁶⁰

Yorum

(A) Ayrıca İbrahim'in hikayesini yanlış bir şekilde yazdı.

* Eğer İbrahim Tanrı'yı biliyorsa, neden gezegenlere şöyle dedi: "Bu benim tanrım"? Ve kutsal kitap İbrahim'e Tanrı'nın, Sodomluların davranışlarını, onların adına şefaet etmesi için gösterdiğini öğretirken, bu kişi, putperestlerin İbrahim'i ateşe attığını yazdı.

(B) * Eğer İbrahim, babası hayattayken onun adına şefaet etmediyse, çünkü ona Tanrı'nın düşmanı olduğunu söylemişse, ölümünden sonra onun ruhu için Tanrı'ya nasıl dilekte bulundu? Çünkü şöyle dedi: "Ve beni cennet ehlinin mirasçılarından kıl. Ve babamı bağışla; o, inanmayanlardandı." Şimdi düşünün, tüm Müslümanlar inanmayanların öldükten sonra affedilemeyeceğini ifade eder. Ve düşünün ki, o günahkârlar adına merhamet dilemiştir.]

[(C) Çocuğun isminin belirtilmediğini ve İbrahim'in bir rüyada oğlunu öldüreceğini gördüğünü gözlemleyin. Ve (oğlu) öldürülmeye katlanacağını söyledi. Kutsal yazı şöyle diyor: Yazı der ki: "Tek oğlun İshak'ı al ve onu yüksek bir yere çıkar."⁴⁶¹ Ancak bu metinde şöyle denir: Bir rüya gördü ve çocuk öldürüleceğini sezdi ve cevap verdi: "Öldürmeyi yerine getir." Çocuğun İshak olmadığı, şu ifadeden anlaşılmaktadır: "O'na, kurban etmek istediği oğul yerine İshak'ı duyurduk."

İshak'ı bağladı"⁴⁶² yerine şöyle denir: "Oğlunu yanağının üzerine yatırdı.

Ve "Sen Tanrı'dan korkan biri olduğunu bildirdin"⁴⁶³ yerine şöyle denir: "Çünkü gördüğüne güvendin ve rüyada yerine getirdin." Belki de herkes oğlunu kurban etmelidir ve bu yasa dünyada kalmalıdır.

Onlar Yahudiler ve Sabelliusçular gibi tek bir hipostasiye inanırlar.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Bakara 2:138.

⁴⁶¹ Yar. 22:2.

⁴⁶² Yar. 22:9.

⁴⁶³ Yar. 22:12.

⁴⁶⁴ Sabelliusçular: Üçüncü yüzyıl Hristiyan sapkınlarından biri olan Sabelliusçular, Oğul'un Baba'nın farklı bir kişiliğe (kendi hipostasiyle bireysel ilahi varlığa) sahip olmasından ziyade, Baba'nın farklı bir modu olduğunu savunmuşlardır. Bu konuda bkz. J. Pelikan, The Emergence of the Catholic Tradition (100-600), vol 1, University of Chicago Press, 1971, s. 176-180.

Gerçeğin onları nasıl fethettiğini gözlemleyin. Üç hipostasi sırrı hakkında yazdılar: ‘Biz verdik’, ‘Biz gönderdik’, ‘Biz bildirdik’ ve ‘Biz güçlendirdik.’ Eğer cevap olarak çoğul ifadeler kullandıklarını (örneğin ‘biz verdik’) belirtirlerse, Tanrı’nın yüceliği ve onurundan (biz deriz ki) Tanrı’nın sözcüklerle yüceltmeye ihtiyacı olmadığını söyleriz. O doğası gereği yücedir ve ismi büyüktür. Eğer gelenek gereği, bir kişi sözcükler aracılığıyla hipostasilerin çokluğunu yüceltirse ya da bir kişi (hatta tek bir hipostasi bile) daha fazla yüceltirse, çünkü o ruh ve beden birleşik doğasından gelmektedir, bu kişi ya birden fazla hakkında ya da tek bir kişi hakkında konuşmaktadır.

Bu ifadelerle, o (yazar), zihinden çıkan bir söz olarak, Musa ve peygamberler üzerinde Mesih’in üstünlüğü hakkında ders verdi. Kutsal Ruh’ un gücüyle verilmiş gerçek ona yalnızca verilmiştir; bu Kutsal Ruh onun özünde (ousia) ona eşittir.

Çünkü eğer peygamberlere verilen şeye inanıyorsa, neden bakire bir kız doğuracak ve ismi Emmanuel olacak, yani ‘Tanrı bizimle’ diye duyduğunu işitmedi?⁴⁶⁵ Ve üç kere kutsal ilahisi üç hipostasiyle ilgilidir.]

Bölüm 29

Kur’an

[(A) 29. bölüm Bakara Suresi’nde⁴⁶⁶ Tanrı şöyle buyurdu: “Biz bu elçilerden bazılarını diğerlerinden daha üstün kıldık.”⁴⁶⁷ Onlardan biri de Tanrı’nın konuştuğu bir elçidir. Ancak Meryem oğlu İsa’ya, ona [gerçeğin bilgisini]⁴⁶⁸ verdik ve onu Ruh’u-l-Kudüs’le destekledik.”⁴⁶⁹

(B) Maide Suresi’nde: “Ve biz Meryem oğlu İsa’yı, İbrahim’e bildirdik.”⁴⁷⁰ Ve onu, kendisinden önce gelen Tevrat’ı tasdik etmesi için gönderdik⁴⁷¹. Ve ona, içinde bir rehberlik⁴⁷² ve ışık bulunan İncil’i verdik; böylece Tevrat’ta olanı tasdik etsin ve müminlere rehberlik⁴⁷³ ve öğüt versin.”⁴⁷⁴

⁴⁶⁵ İşaya 7:14.

⁴⁶⁶ Gerşuni başlık, başka bir el tarafından sayfa kenarına çapraz olarak yazılmıştır.

⁴⁶⁷ B ve C metinleriyle karşılaştırınız.

⁴⁶⁸ Alınan metinde “el-beyyinât” (açık deliller) yazılıdır.

⁴⁶⁹ Bakara 2:253.

⁴⁷⁰ Alınan metinde “ve kademna” (ve öne geçirdik) yazılıdır.

⁴⁷¹ Alınan metinde “ala asarihim” (onların izinden) yazılıdır.

⁴⁷² B metniyle karşılaştırınız.

⁴⁷³ B metniyle karşılaştırınız.

Tanrı dedi ki: “Ey Kitap Ehli! Siz, Tevrat’ı ve İncil’i ve size [Rableri]⁴⁷⁵ tarafından indirilenleri tasdik etmedikçe hiçbir şey üzere değilsiniz.”⁴⁷⁶

Tanrı, Muhammed’e şöyle dedi: “Biz senden önce birçok [peygamber]⁴⁷⁷ gönderdik; onların kimilerini sana anlattık, kimilerini ise anlatmadık. Ve [benim]⁴⁷⁸ emrim olmaksızın hiçbir peygamber⁴⁷⁹ mucizeler getirmedi. Ve bu benim⁴⁸⁰ kararım olduğunda, o hak olarak karar verilmiştir.”⁴⁸¹

Muhammed şöyle dedi: “Ben Tanrı tarafından verilen her bir vahye inanıyorum ve bana aranızda adaletle hükmetmem emredildi. [Bizim Tanrı’mız ve sizin Tanrı’nız]⁴⁸² birdir: sizinle bir ihtilafımız yok. Çünkü gidişi O’nun huzuruna hazırladık.”⁴⁸³

(C) Muhammed dedi ki: “Ben elçilerden farklı bir şey söylemedim. Bana ve size ne olacağını bilmiyorum⁴⁸⁴. Bana vahyedileni size söyledim. Ben bir uyarıcıyım ve bir rehberim.”⁴⁸⁵

[(D) Ve Tanrı dedi ki: “Ey iman edenler, Tanrı’nın yardımcıları olun, Tanrı’nın Hristiyanları⁴⁸⁶ olun.” (...)]⁴⁸⁷ İsrailoğullarından bir kısmı inandı, bir kısmı ise inanmadı. Biz, inananları düşmanlarına karşı güçlendirdik ve sabah olduğunda⁴⁸⁸ onlara galip geldiler.⁴⁸⁹

Ve melek Meryem’e dedi ki: “Tanrı, sana bir kelimenin müjdesini veriyor. Onun adı Meryem oğlu Mesih İsa’dır, bu dünyada ve ahirette yaşayan⁴⁹⁰ biridir.”⁴⁹¹

⁴⁷⁴ Bakara 5:46. Ayrıca bkz. b. 23 (74r) ve aşağıdaki yorumlar.

⁴⁷⁵ Alınan metinde “senin” yazılıdır.

⁴⁷⁶ Bakara 5:68.

⁴⁷⁷ Alınan metinde “rusul” (elçiler) yazılıdır.

⁴⁷⁸ Alınan metinde “Tanrı’nın” yazılıdır.

⁴⁷⁹ Alınan metinde “rasul” (bir elçi) yazılıdır.

⁴⁸⁰ Alınan metinde “Allah’ın” yazılıdır.

⁴⁸¹ Mü’min 40:78.

⁴⁸² “Tanrı Rabbimizdir ve sizin Rabbinizdir” (الله ربنا وربكم).

⁴⁸³ Şûrâ 42:15.

⁴⁸⁴ B ile okuyunuz.

⁴⁸⁵ Ahkaf 46:9.

⁴⁸⁶ “أنصار” (“yardımcılar”) kelimesinin “نصارى” (“Hristiyanlar”) olarak çevrilmesi, metni Hristiyan teolojisine uyarlamak için yapılmış bilinçli bir müdahaledir.

⁴⁸⁷ İsa ve havariler arasındaki diyalog, tercümede atlanmış olsa da 23. bölüm (73r) ve 30. bölümde (83r) mevcuttur.

⁴⁸⁸ Süryanice çevirmen, “ظالجا” kelimesini “güne başlamak” anlamında yanlış anlamış olabilir. Ancak burada, “zafere ulaşmak” anlamındaki “ظهر” kökünden türeyen “ظفر” kastedilmiştir.

⁴⁸⁹ Saf 61:14.

⁴⁹⁰ Arapça kelime “حيًا” (“yaşayan”) özellikle Kûfi yazısında “سوا” olarak yanlış okunmuş olabilir.

⁴⁹¹ Âl-i İmrân 3:45. Ayrıca 16. bölümde (62v) de geçmektedir.

“O, Tanrı’ya yakın olanlardandır ve beşikteyken insanlarla konuşurdu. O, doğru olanlardandır.” Ve [Meryem] dedi ki: ‘Rabbim,⁴⁹² bana kimse dokunmadığı halde nasıl bir oğlum olabilir?’ Ve o (melek) ona dedi ki: ‘Tanrı dilediğini yaratır. Bir şeyin olmasını dilediğinde ona “Ol” der, o da olur. Tanrı ona kitabı, hikmeti, Tevrat’ı ve İncil’i öğretecek. O, İsrailoğulları’na gönderilen bir elçidir ve [onlara şöyle diyecek]: ‘Size Rabbinizden bir mucize getirdim. Ben, çamurdan bir kuş sureti yapacağım ve ona üfleyeceğim, Tanrı’nın izniyle canlı bir kuş olacaktır.’⁴⁹³ Ve ben, [cüzamlıları]⁴⁹⁴ ve alaca hastalığı olanları iyileştireceğim. Tanrı’nın izniyle ölümlere hayat vereceğim. Ve evlerinizde yiyeceğinizi ve ne yapacağınızı size bildireceğim (kutsal yazılarınızda hatırlayın).⁴⁹⁵ Eğer inanıyorsanız bunlarda (bilgi ve hayret)⁴⁹⁶ vardır.’⁴⁹⁷

Tanrı, İsa’ya dedi ki: “Seni vefat ettireceğim⁴⁹⁸ ve seni Kendime yükselteceğim. Seni inkâr edenlerden arındıracağım. Sana iman edenleri ise inkâr edenlerin üzerinde kıyamet gününe kadar üstün kılacağım. Sonra Bana döneceksiniz. Sana yaptığın her şey için mükâfat vereceğim. Ancak sana inanmayanlar için dünyada ve ahirette şiddetli bir azap hazırlayacağım. Onlara yardım eden kimse olmayacaktır.” Ancak iman edip iyi işler yapanlara mükâfatlarını vereceğim. Tanrı zalimleri sevmez.⁴⁹⁹]

[Ve Nisa Suresi’nde: Yahudiler şöyle der: “Biz, Tanrı’nın elçisi, Meryem oğlu Mesih İsa’yı öldürdük.” Ancak onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler. Fakat bu onlara öyle göründü. Ve onun hikâyesine şüpheyile bakanlar, gerçekten bir şüphe içerisindedirler. (...) Ancak Tanrı, onu Kendi nezdine yükseltti. Ve Tanrı, güçlü ve hikmet sahibidir. Kitap ehlinde hiç kimse yoktur ki, [Mesih’e]⁵⁰⁰ ölmeden önce iman etmesin. Ve kıyamet günü, o onlara karşı bir şahit olacaktır.⁵⁰¹ Mesih, Meryem oğlu,

Amar-S.

126

Amar-İ.

119-120

⁴⁹² B ile okuyunuz.

⁴⁹³ Bu alıntı ayrıca 10. bölüm (54r) ve 30. bölümde (83v) de yer alır.

⁴⁹⁴ Alınan metinde “الأكمه” (“doğuştan kör olanlar”) ifadesi yer alır.

⁴⁹⁵ B ve C ile okunmalıdır. Metnin orijinalinde “وما تذخرون في بيوتكم” (“evlerinizde biriktirdiğiniz şeyler”) ifadesi bulunmaktadır. Bu karışıklık, “تذخرون” (“biriktirmek”) kelimesinin “تذكرون” (“hatırlamak”) şeklinde yanlış okunmasından, ve “في بيوتكم” (“evlerinizde”) ifadesinin “في كتبكم” (“kitaplarınızda”) şeklinde yanlış yorumlanmasından kaynaklanıyor olabilir.

⁴⁹⁶ Alınan metin “لاية” (“bir işaret”) ifadesini içermektedir.

⁴⁹⁷ Âl-i İmrân 3:45-49.

⁴⁹⁸ Alınan metin “متوفيك” (“Seni Kendime alacağım”) ifadesini içermektedir.

⁴⁹⁹ Âl-i İmrân 3:55-57’ye atıfta bulunulmuştur. Süryanice metin, alınan metni serbest bir şekilde yorumlamaktadır.

⁵⁰⁰ Alınan metin “onu” ifadesini içermektedir.

⁵⁰¹ Nisâ 4:157-159.

Tanrı'nın elçisi, Tanrı'nın Meryem'e gönderdiği kelime ve Ruh'tur. Tanrı'ya ve O'nun Mesih'i'ne iman edin.⁵⁰²

Ve İsa dedi ki: “Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kaldırılacağım gün bana selam olsun.” Ve Tanrı dedi ki: “Bu, hakkında tartıştıkları gerçek bir kelimedir.”⁵⁰³

Kim tövbe eder, inanır ve iyi işler yaparsa, onları cennete çıkaracağım ve onlara hiç zulmetmeyeceğim. Korku ve dehşet sesini⁵⁰⁴ değil, sevinç ve barışın sesini duyacaklar. Ve sabah ve akşam rızıkları orada vardır.⁵⁰⁵

Ve Tanrı dedi ki: “Meryem, bekâretini korudu. Ve Biz, ona Ruhumuzu üfledik. Onu ve oğlunu âleme bir işaret kıldık. Bu sizin inancınızdır, * ve inancınız birdir. Ben sizin Rabbinizim, bana kulluk edin.”⁵⁰⁶

Ve Allah dedi ki: “İmram⁵⁰⁷ kızı Meryem, erdemle bekâretini koruyan; Biz ona Ruhumuzu üfledik. O, Tanrı'ya ve O'nun kitabına iman etti. Ve o, azizlerdendi.”⁵⁰⁸ Ve Tanrı Muhammed'e dedi: “Kutsal Ruh' un inişi, iman edenleri doğrulamak⁵⁰⁹ için gerçek olarak Rabbinizdendir.”⁵¹⁰

Ve Tanrı, Muhammed'e dedi ki: “Eğer sana [Kutsal] Ruh hakkında sorarlarsa, onlara de ki: ‘O, Rabbimdendir. Ve Rabbim bana yalnızca az bir bilgi verdi.’”⁵¹¹

Yorum

[(A) Peygamberlere, birini diğerinden daha fazla onurlandırmadığını söylediğinde, bunu ulusların bakış açısına göre reddetti. Ancak, Tanrı'nın bakış açısından, şunu söyleyerek; birini diğerinden daha fazla onurlandığını ifade etti.

O'nun Mesih'i peygamberlerden nasıl ayırdığını gözlemleyin. Tanrı dedi ki: Tanrı ona gerçeğin bilgisini verdi ve onu Kutsal Ruh ile güçlendirdi ki her şeyi bilsin ve her şey üzerinde güce sahip olsun, Tanrı gibi, Kutsal Ruh aracılığıyla.

Amar-S.

127

Amar-İ.

120-121

⁵⁰² Nisâ 4:171'e atıfta bulunulmuştur. Süryanice çeviri, Teslis inancına karşı yapılan polemiklerin yer aldığı metin kısmını içermemektedir.

⁵⁰³ Meryem 19:33-34. Ayrıca 22. bölümde (72v) de yer almaktadır.

⁵⁰⁴ Alınan metinde “لعبا” (“boş konuşma”) ifadesi bulunmaktadır.

⁵⁰⁵ Meryem 19:60-62.

⁵⁰⁶ Enbiyâ 21:91-92.

⁵⁰⁷ İsim burada “mim” harfi ile bitiyor. Ancak Kur'an'da bu isim “nun” harfi ile bitiyor.

⁵⁰⁸ Tahrîm 66:12'ye atıfta bulunulmuştur. Bu ayet ayrıca 24. bölüm (74v) ve 30. bölümde (84r) de farklı şekilde tercüme edilmiştir.

⁵⁰⁹ B ile okuyunuz.

⁵¹⁰ Nahl 16:102.

⁵¹¹ İsrâ 17:85.

(B) Burada, Mesih'in Yasa'nın ve peygamberlerin tasdiki ve tamamlanması olduğunu gösterdi: "Ve ona İncil'i verdik. Onda gerçeğin ve ışığın rehberliği ve sadıkları yönlendirmek ve uyarmak vardır."⁵¹² Öyleyse, sözün baştan sona hipostazını ve enkarnasyonunu açıkça gösteren İncil'i neden kabul etmiyorsunuz? İncil'de nasıl söylendiğine bakın! "Beni gören, Baba'yı görür"⁵¹³ ve "Ben ve Babam biriz"⁵¹⁴ ve "Başlangıçta Söz vardı"⁵¹⁵ ve "Babam şimdiye kadar ne yapıyorsa ben de yapıyorum."⁵¹⁶

(C) Burada kendisi hakkında bir şey bilmediğini⁵¹⁷ ve bir peygamber olmadığını ifade etmektedir.

(D) Hristiyanları, kendi halkından ya da Yahudi halkından daha fazla onurlandırdığını ve onlara "Mesih'in Havarileri" dediğini gözlemleyin. Bu, İsa'nın havarilere söyledikleriyle aynıdır. (Müslümanlar), Tanrı'ya ve kendi kitaplarına nasıl karşı değiller? Dahası, Hristiyanları zulme uğratanlar, Mesih inancına düşmandır. Aynı şekilde, onların kendi kitaplarından örneklerin bakireye verilen müjdeye, Tanrı'nın Kelamına⁵¹⁸ ve Kutsal Ruh'a tanıklık ettiğini gözlemleyin⁵¹⁹. Bu metinler, İncil'de ışık olduğunu söyleyip de gözlerini kapatarak bundan yararlanmayanlara bir uyarı görevi görür.]

Bölüm 30

Kur'an

[Kur'an'ın çeşitli yerlerinden seçmeler. Onların kitabında bilgisizce karşı çıkan biri hakkında şöyle söyleniyor:

Olaf. İnsanlardan kimi vardır ki; bilgisi, doğruluğu ve aydınlatıcı bir kitabı olmadan Tanrı için tartışır. Ve bu hesaplara Tanrı yolundan yüz çevirir. Ona bu dünyada rezillik vardır ve kıyamet günü ona yakıcı azabı tattıracağız.⁵²⁰ Yine diyor:

Bet. Bizim sözümüz ve sizinki benzerdir, sadece Tanrı'ya kulluk edelim⁵²¹.

⁵¹² Mâide 5:46.

⁵¹³ Yuhanna 14:9.

⁵¹⁴ Yuhanna 10:30.

⁵¹⁵ Yuhanna 1:1.

⁵¹⁶ Yuhanna 5:19; 14:10 ile karşılaştırınız.

⁵¹⁷ B ve C ile okuyunuz.

⁵¹⁸ B ile okuyunuz.

⁵¹⁹ B ile okuyunuz.

⁵²⁰ Hac 22:8-9. Ayrıca bkz. B. 3 (41v).

Gomal. Tanrı'nın teslis olduğunu söyleyenler kâfirdirler.⁵²² Muhammed şöyle dedi:

Dolat. “Kavmim, kara öküz üzerinde beyaz bir nokta gibi milletler arasındadır.”⁵²³

He. Şayet sana işaretler hakkında sorarlarsa onlara de ki: “Onlar Tanrı'nın yanındadır.”⁵²⁴ Bize işaretler göndermeyi engellemedi, ancak öncekiler onları yalanladılar.⁵²⁵

Ve kâfirler derler ki: “Rabbinden ona bir ayet inmedikçe, sen ancak bir uyarıcısın ve her ulusun bir uyarıcısı vardır.”⁵²⁶

Waw. O değişmeyen⁵²⁷ birdir doğurmadı ve doğrulmadı. Ve hiçbir şekilde O'na benzeyen bir şey yoktur.⁵²⁸

Zayn. Ey Peygamber, Mehirleri verdiğin eşlerini ve Tanrı'nın sana ganimet olarak verdiklerinden sağ elinin sahip olduğu her şeyi sana helal kıldık; amcanın kızları, halanın kızları, dayının kızları, teyzenin kızları ve seninle iman eden ve inanan bir kadın hayatını peygambere adarsa ve Peygamber onula birlikte olmak isterse; O, sana müstesna olarak bütün müminlerin dışında bırakılmıştır. İlişkilerinde onlar için belirlediğimiz ve sağ ellerinde bulunanları biliyoruz ki size karşı bir mahkûmiyet olmasın. Tanrı izin verdi ve bağışladı.⁵²⁹ Onlardan dilediğini boşayacaksın, dilediğini yanında tutacaksın. Ve boşandığınız kimselerden birini almak isterseniz, (onu) alırsanız size bir mahkûmiyet yoktur.^{530]}

[*Tanrı'yı ve elçilerini reddedenler, Tanrı ile elçilerini birbirinden ayırmaya çalışırlar. Bir kısmına inandıklarını söylüyorlar, bir kısmını inkâr ediyorlar. Ve bununla şu arasında bir orta yol bulmaya çalışırlar.⁵³¹

Amar-S.

129

Amar-İ.

123-124

⁵²¹ Âl-i İmrân 3:64.

⁵²² Mâide 5:73. Mevcut metin ثالث (“üçün üçüncüsü”) ifadesini içermektedir. 84v’de tekrar alıntılanmıştır ve burada Süryanice çeviri mevcut metne daha yakın bir uyum göstermektedir. Ayrıca bkz. Bl. 3 (42r) ve B. 24 (75v).

⁵²³ Bu ifade şu şekilde kaydedilmiştir: ١٧١-١٧٠، (١٩٩٥)، بيروت: دار ابن حزم، “أبي الحسين مسلم، صحيح مسلم (مجلد ١، بيروت: دار ابن حزم، ١٩٩٥)، ١٧١-١٧٠.

⁵²⁴ En’âm 6:109. Ayrıca bkz. b. 24 (91r).

⁵²⁵ İsrâ 17:59. Ayrıca bkz. b. 24 (91r).

⁵²⁶ Kur’an 13:7. Ayrıca bkz. b. 24 (91r).

⁵²⁷ الصمد (“es-Samed”) burada سَبِيح (“sabit,” “değişmeyen”) olarak çevrilmiştir. Ayrıca bkz. b. 3 (42v).

⁵²⁸ İhlâs 112:1-4.

⁵²⁹ Mevcut metin şu ifadeyi içermektedir: غفورا رحيمًا (“affedici ve merhametli”).

⁵³⁰ Ahzâb 33:50-51. Ayrıca bkz. B. 24 (91v), burada ayet farklı bir şekilde çevrilmiştir.

⁵³¹ Nisâ 4:150.

(A) Eğer Rablerinden kendilerine indirilen Tevrat’a ve İncil’e uysalardı, başlarının üstünde ve ayaklarının altından yiyeceklerdir. Onların bir kısmı salih bir kavimdir, fakat onların çoğu kötü bir şekilde iman ederler.⁵³²

Ve eğer kitap sahipleri iman etselerdi, bu onlar için hayır olurdu. İçlerinde bir kısmı mümindir, fakat çoğu zalimdir.⁵³³

Sözleri bağlamından çıkarıyorsunuz⁵³⁴.

İsa dedi: “Tanrı’nın huzurunda bana kimler yardımcı olacak?”⁵³⁵

Het. Ve Havariler dedi ki: “Biz Tanrı’nın yardımcılarıyız.”⁵³⁶

Tet. Kendilerine kitap verilenlere ve indirilenlere inanın. Çünkü O, sizinle beraber olan doğrulayıcıdır⁵³⁷.

Yud. Sana vah ettiğimizden şüphen varsa, senden önce kitap okuyanlara sor. Hak size Rabbinizden gelir. Şüphe edenlerden olmayın.⁵³⁸

Kendilerine kitap verilenler, aralarındaki çekişmelerden kendilerine ilim gelinceye kadar kendi aralarında çekişmediler.⁵³⁹

Kaf. O gün ne insana ne de şeytana⁵⁴⁰ yanlışı sorulmaz.^{541]}

[**Lomad.** Doğrusu biz onların hepsini, başlangıçtan beri yapmakta olduklarından sorguya çekeceğiz.⁵⁴²

Mim. Bugünü unuttuğunuz gibi biz de sizi unuttuk.⁵⁴³

Ve Rabbin bir şeyi unutan değildir.⁵⁴⁴

Bu konuşmayacağınız gündür.⁵⁴⁵

Sonra kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda birbirinize itham edeceksiniz.⁵⁴⁶

Amar-S.

130

Amar-İ.

124-125

⁵³² Mâide 5:66. Ayrıca bkz. B. 23 (73r).

⁵³³ Âl-i İmrân 3:110.

⁵³⁴ Kelimenin tam anlamıyla: “Sözü yerinden değiştiriyorsunuz.” Ayrıca bkz. Nisâ 4:46 ve B. 23 (73r).

⁵³⁵ Saf 61:14. Ayrıca bkz. B. 23 (73r).

⁵³⁶ Saf 61:14. Ayrıca bkz. B. 23 (73r).

⁵³⁷ Nisâ 4:47. Ayrıca bkz. B. 23 (73r).

⁵³⁸ Yunus 10:94. Ayrıca bkz. B. 21 (69v), B. 23 (73r), ve 84v, aşağıda.

⁵³⁹ Âl-i İmrân 3:19.

⁵⁴⁰ Kur’an’da جَانّ “Cin” diye geçiyor. Bk. Rahmân 55:39.

⁵⁴¹ Rahmân 55:39. Ayrıca bkz. B. 24 (74v), burada ifade biraz farklıdır.

⁵⁴² Hicr 15:92-93. Ayrıca bkz. b. 24 (74v).

⁵⁴³ Secde 32:14; 45:34. Ayrıca bkz. b. 15 (61v) ve b. 24 (74v).

⁵⁴⁴ Meryem 19:64. B. 20:52. Ayrıca bkz. b. 24 (74v).

⁵⁴⁵ Mürselât 77:35. Ayrıca bkz. b. 24 (74v).

Bugün de ağızlarını mühürleyeceğiz.⁵⁴⁷

Ve sonra dedi ki: Dilleri onlara karşı tanıklık edecek.⁵⁴⁸ O gün insanlar arasında akrabalık olmaz ve birbirlerinden bir şey hakkında seçim yapamazlar.⁵⁴⁹

Bir kimsenin⁵⁵⁰ kardeşinden, anasından ve babasından kaçacağı gün;⁵⁵¹ Birbirlerini sorgulamaya başladılar⁵⁵².

Kadınlarınızdan, çirkin davranışlarda bulunan herhangi biri, bu konuda kendisine dört şahit getirirlerse, ölüm onları yakalayınca veya Tanrı onlara bir çare buluncaya kadar onları evlerinde tutun.⁵⁵³

Zina eden erkeğe ve zina eden kadına, her birine yüz darbe (sopa) vurulur.⁵⁵⁴

Ve yüksek bir kattayken öne çıkıyor ve gökkuşağının açısı kadar ya da bundan daha yakın olarak yukarı kaldırılıyordu. Ve gösterdiğini kuluna da işaret etti. Gördüğü şey hakkında onunla tartışıyor musunuz? Ve onu başka bir inişte, bahçede, * ağacın yanında gördü ve yoldan çıkmadı ya da aldatmadı.⁵⁵⁵

Nun. Ve oraya vardığında, mübarek oadaki vadinin güney⁵⁵⁶ kenarında ağaç tarafından kendisine seslendi: “Ey Musa! Ben alemlerin İlâhıyım.”⁵⁵⁷

(B) Ve İsa Yahudilere dedi ki: “Size çamurdan kuşa benzer bir şey yaratacağım ve ben ona üfleyeceğim, Tanrı’nın izniyle kuş olacak.”⁵⁵⁸]

[**Semkat.** Kendilerine hidayet geldiği zaman, insanlar inanmaktan alıkonmadılar. Tanrı onlara elçi olarak bir insan gönderdi⁵⁵⁹. Dedi ki: “Fakat

⁵⁴⁶ Zümer 39:31. Ayrıca bkz. b. 24 (74v).

⁵⁴⁷ Yâsin 36:65.

⁵⁴⁸ Nûr 24:24.

⁵⁴⁹ Mü’minûn 23:101.

⁵⁵⁰ B ile okuyunuz.

⁵⁵¹ Abese 80:34-35.

⁵⁵² Sâffât 37:27, 50.

⁵⁵³ Nisâ 4:15.

⁵⁵⁴ Nûr 24:2.

⁵⁵⁵ Necm 53:7-17. Ayrıca bkz. b. 9 (52r).

⁵⁵⁶ Süryanice çevirmen ܐܝܡܢ ve ܐܝܡܢ “sağ”) ifadesini ܐܝܡܢ (“güney”) olarak çevirmiştir. Ayrıca bkz. b. 9 (52v).

⁵⁵⁷ Kasas 28:30.

⁵⁵⁸ Âl-i İmrân 3:49. Ayrıca bkz. b. 10 (54r) ve b. 29 (82r).

⁵⁵⁹ B ile okuyunuz.

yeryüzünde sürekli yürüyen melekler olsaydı; onlara gökten bir elçi olarak bir melek gönderirdik.”⁵⁶⁰

‘Ayn. Ve Rabbimiz yücedir, O’nun ne eşi ne de çocuğu vardır.⁵⁶¹

Pe. Ve gizli şeyleri bilir. Ve ilmin gizliliklerini, kendi seçtiği böyle bir elçiden başkası bilemez. Rablerinin elçiliğinin kendilerine kabul edildiğini bilsin diye, önünden ve arkasından bir bekçi gönderir.⁵⁶²

Sode. Tanrı’nın yedi göğü nasıl sıralar halinde yaratıldığını ve onlara Ay’ı (ışık olarak) yerleştirdiğini görmediniz mi?⁵⁶³

Olaf⁵⁶⁴ *. Tanrı yemin ettiğinde şöyle der: “Doğuların da batıların da Rabbine yemin ederim ki buna gücüm yeter.”⁵⁶⁵

Bet*. Zalimleri ve onlara eşlik edenleri ve onların taptıklarını al ve onları cehennem yoluna iletin.⁵⁶⁶

Gomal*. Ben söylemedim (onu). Ama söylemiş olsaydım, bunu bilirdin, senden gizli hiçbir şey yok.⁵⁶⁷

Dolat*. Daha sonrasında, insanı yeni bir yaratık yaptı. Yaratıcıların en mükemmeli olan Tanrı ne yücedir.⁵⁶⁸

Ve onlara iri gözlü kadınlar verdik.⁵⁶⁹

He*. Ve onlara istedikleri meyveleri ve etleri bolca gönderdik⁵⁷⁰. Ve değerli incilere benzeyen gençler etraflarında dönüp dolaşırlar.⁵⁷¹

Waw*. Ve bahçenin genişliği, göğün ve yerin genişliğidir.⁵⁷²

Zayn*. Anlamını Tanrı’dan başka kimse bilemez⁵⁷³.

⁵⁶⁰ İsrâ 17:94-95.

⁵⁶¹ Cin 72:3. Bu ayet bölümün ilerleyen kısmında tekrar alıntılanmıştır (84v).

⁵⁶² Cin 72:26-28.

⁵⁶³ Nuh 71:15-16.

⁵⁶⁴ Bu noktadan itibaren sebebi anlaşılmaz bir şekilde yeni bir numaralandırma dizisi başlar.

⁵⁶⁵ Meâric 70:40. Gelen metin “biziz” şeklindedir.

⁵⁶⁶ Sâffât 37:22-23.

⁵⁶⁷ Mâide 5:116.

⁵⁶⁸ Mü’minûn 23:14. Süryanice çeviri, mevcut metni özetleme ve yoğunlaştırma eğilimindedir. Ayrıca bkz. b. 24 (75r).

⁵⁶⁹ Duhân 44:54.

⁵⁷⁰ Tûr 52:22. Ayrıca bkz. b. 24 (91v) ve 84v, aşağıda.

⁵⁷¹ Tûr 52:24. Ayrıca bkz. 84v, aşağıda.

⁵⁷² Hadid 57:21; 3:133. Ayrıca bkz. b. 24 (91v) ve 84v, aşağıda.

Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz; bu doğruluk değildir. Tanrı'ya ve ahiret gününe iman etmeniz; bu takvadır.⁵⁷⁴

Het*. Artık yüzünü kutsal yerin⁵⁷⁵ doğusuna çevir. Nerede olursanız olun, yüzünüzü ona çevirin.^{576]}

[Doğular ve batılar Tanrı'ya aittir ve yüzünüzü çevirdiğiniz her yönde Tanrı'nın varlığı vardır. Çünkü Tanrı Ruh' tur ve bilendir.⁵⁷⁷

Tet*. Doğudan batıya kadar herkes Tanrı'nın sözlerini değiştirmek için toplansa; bunu yapamazlar⁵⁷⁸.

Amar-S.
132

Yud*. İnsanlara “Beni ve annemi iki ilah olarak bilin ve Tanrı'yı bırakıp da bize kulluk edin” diye sen mi söyledin?⁵⁷⁹

Amar-İ.
126-127

Kaf*. Kitap sahipleri ile en güzel söz dışında tartışma yapmayın⁵⁸⁰.

Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.⁵⁸¹ İyi işler yapın, çünkü Tanrı iyi işler yapanları sever.⁵⁸²

Lomad*. Ve dediler ki⁵⁸³: "Bizim için yerden bir pınar fışkırtmadıkça yahut senin hurmalardan ve üzümlerden bir bahçen olup, çevresinden ırmaklar akıtmadıkça ve göğü yere düşürmedikçe sana inanmayacağız dedin; ya Tanrı ile melekleri karşı karşıya getirirsiniz ya da altından bir eviniz olur ya da göğe yükselirsiniz, üzerimize bir azap indirinceye kadar sana inanmayacağız demiştiniz; okumamız için cennetten bir kitap." (Onlara) de ki: "Hamd Tanrı'ya mahsustur! Ben ancak beşer bir elçiyim. Kendilerine hidayet geldiği zaman, insanları iman etmekten alıkoyan nedir?"⁵⁸⁴

(Onlara) de ki: "Sizinle benim aramda şahit olarak Tanrı yeter, benim size onun elçisi olduğuma şahitlik etmem için."⁵⁸⁵

(C) Bir ayet gördüklerinde şüpheye düşerler ve "Bu apaçık bir sihirdir" derler.⁵⁸⁶

⁵⁷³ Bu ifade mevcut metinde yer almamaktadır.

⁵⁷⁴ Bakara 2:177. Ayrıca bkz. b. 21 (70v).

⁵⁷⁵ Gelen metin المسجد الحرام (el-mescidü'l-haram) ("kutsal mescit") olarak yer alır.

⁵⁷⁶ Bakara 2:144.

⁵⁷⁷ Bakara 2:115. Ayrıca bkz. b. 21 (70v).

⁵⁷⁸ Bu ifade mevcut metinde yer almamaktadır.

⁵⁷⁹ Mâide 5:116.

⁵⁸⁰ Ankebût 29:46. Ayrıca bkz. b. 24 (74v).

⁵⁸¹ Nahl 16:125. Ayrıca bkz. b. 24 (74v).

⁵⁸² Krş. Mâide 5:93.

⁵⁸³ B ve C metinleriyle karşılaştırınız.

⁵⁸⁴ İsrâ 17:90-94. Krş. K. 17:94-95, ayrıca bkz. b. 83v, yukarıda.

⁵⁸⁵ Ra'd 13:43; 46:8.

Arapların duası⁵⁸⁷: Tanrım, Muhammed ve kavminin oğulları için dua et.⁵⁸⁸ İbrahim'e ve kavmine dua ettiğiniz, kutsadığınız ve bereketlendirdiğiniz gibi, Muhammed'i ve kavmini de kutsa, çünkü o övülmeye değer ve yücedir.

(D) İffetini erdemli bir şekilde koruyan İmran⁵⁸⁹ kızı Meryem⁵⁹⁰ ve ona Ruhumuzdan üfledik. Ve Rabbinin sözlerini ve kitabını doğruladı. Ve O mükemmellerindendi.^{591]}

[Ey Harun'un kız kardeşi, baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz değildi.⁵⁹²

(E) Gökler sağ elinde yuvarlanır.⁵⁹³ Ve Tanrı'nın eli açıktır.⁵⁹⁴

*84v *Tanrı'nın elleri onların ellerinin üzerindedir.⁵⁹⁵

Ve göğü elleriyle inşa etti.⁵⁹⁶

Rabbin şanı yücedir.⁵⁹⁷

Taht üzerinde oturuyor.⁵⁹⁸

Gök duman iken göğe yükseldi.⁵⁹⁹

Hayır, bu yere yemin ederim ve sen bu yere iniyorsun ve Baba⁶⁰⁰ ve ondan olanı. Biz insanı öfke yerinde yarattık.⁶⁰¹

Kutsal Ruh' u, Rabbinizden rahmet ve nur indirdi.⁶⁰²

Ve Tanrı dedi ki: “Ey Meryem oğlu İsa, seni Kutsal Ruh' la güçlendirdiğim zaman sana ve annene olan lütfumu hatırla.”⁶⁰³

⁵⁸⁶ Sâffât 37:13-15.

⁵⁸⁷ Krş. Ahzâb 33:56.

⁵⁸⁸ Mingana, Süryanice ܐܡܡܗ (ammeh) (“onun halkı”) ile Arapça ܐܡܡܗ (ammeh) (“onun amcası”) kelimesini bu dua boyunca karıştırmıştır. Krş. Mingana, “Ancient Syriac Translation,” 230 n. 3.

⁵⁸⁹ Kur'an'daki isim formu نون (nûn) ile biter.

⁵⁹⁰ Süryanice metnin tam çevirisi şöyledir: Kadınlığının organını erdemli bir şekilde koruyan İmran kızı Meryem.

⁵⁹¹ Tahrim 66:12. Bu ayet b. 24 (74v) ve b. 29 (82v)'de alıntılanmıştır, farklı bir şekilde çevrilmiştir.

⁵⁹² Meryem 19:28. Ayrıca bkz. b. 24 (74v).

⁵⁹³ Zümer 39:67.

⁵⁹⁴ Mâide 5:64.

⁵⁹⁵ Fetih 48:10.

⁵⁹⁶ Zâriyât 51:47.

⁵⁹⁷ Cin 72:3. Bu ayet bölümün daha önceki kısmında alıntılanmıştır (83v).

⁵⁹⁸ Bu ifade mevcut metinde yer almamaktadır.

⁵⁹⁹ Fussilet 41:11.

⁶⁰⁰ Gelen metin والِد (valid) (“oğul sahibi”) olarak yer alır.

⁶⁰¹ Beled 90:1-4. Ayrıca bkz. b. 24 (75r).

⁶⁰² Bu alıntı, mevcut metinde bulunmamakla birlikte b. 24 (75r)'de de geçmektedir.

Olaf.** Tanrı için üçüncüsüdür diyenler kâfirdirler.⁶⁰⁴

Bet.** Kitap sahiplerinden, yani bütün geceyi Tanrı'nın ayetlerini okuyarak geçiren bir topluluk vardır. Tanrı'ya kulluk ederler, O'na ve ahiret gününe inanırlar. Ve onlar, iyiliği emrederler, kötülüğü yasaklarlar. Ve sevapları seve seve işlerler ve onlar iyilerdir.⁶⁰⁵

Yahudiler dediler ki: Tanrı'nın eli bağlıdır.

Gomal.** Yahudilerin elleri bağlansın ve söylediklerinden dolayı lanetlensinler.⁶⁰⁶

Yahudilerin Tanrı'nın ayetlerini inkâr etmeleri, peygamberleri haksız yere öldürmeleri ve kalplerinin kılıflanmış olduğunu söylemeleri, kalplerini küfürle mühürlediler.⁶⁰⁷

İman edenlere; “Biz Hristiyan'ız” diyenlerden daha yakın olan kimseler bulamazsın. Aralarında rahipler ve keşişler de vardır ve bunlar kibirlenmezler.⁶⁰⁸

Bu kitapta bilinmeyen yaş ve kuru hiçbir şey yoktur.⁶⁰⁹

Dolat.** Hardal tohumunun⁶¹⁰ ağırlığı ne gökte ne yerde Rabbinden gizli değildir. Ve bu kitapta bilinmeyen büyük ve küçük hiçbir şey yoktur.^{611]}

[Sana indirdiğimizden şüpheye düşersen, senden önce kitap okuyanlara sor.⁶¹²

Cennetin genişliği yerin ve göğün genişliğidir.⁶¹³ Ve içinde kirlenmemiş su nehirleri var ve tadı değişmeyen süt ırmakları ve onu içenler için lezzetli ve hoş olan şaraptan ırmaklar ve berrak bal nehirleri ve tüm meyvelerden onlara var.⁶¹⁴

Yaptıklarından dolayı afiyetle yiyip için ve sıra halinde koyulmuş sedirlere yani beşiklerin üzerine oturuyorlar. Onlara iri gözlü kadınlar verdik.⁶¹⁵ Ve onlara bol bol

Amar-S.

134

Amar-İ.

128-130

⁶⁰³ Mâide 5:110. Ayrıca bkz. b. 24 (75r).

⁶⁰⁴ Mâide 5:73. Ayrıca bkz. b. 3 (42r), b. 24 (75v) ve 82v, yukarıda.

⁶⁰⁵ Âl-i İmrân 3:113-114. Ayrıca bkz. b. 24 (75v).

⁶⁰⁶ Mâide 5:64. Ayrıca bkz. b. 24 (75v).

⁶⁰⁷ Nisâ 4:155. Gelen metindeki belirsiz ifade, Süryanice çeviriye de yansıtılmıştır.

⁶⁰⁸ Mâide 5:82. Gelen metin şu ifadeyi içerir: “Ve onları sevgi bakımından en yakın bulacaksınız....”

⁶⁰⁹ En'âm 6:59.

⁶¹⁰ Gelen metin ذرة (zerre) (“bir atom”) ifadesine sahiptir.

⁶¹¹ Sebe' 34:3.

⁶¹² Yunus 10:94. Ayrıca bkz. b. 21 (69v), b. 23 (73r) ve 83r, yukarıda.

⁶¹³ Hadid 57:21; 3:133. Ayrıca bkz. b. 24 (91v) ve 84r, yukarıda.

⁶¹⁴ Muhammed 47:15. Ayrıca bkz. b. 24 (91v).

⁶¹⁵ Tûr 52:19-20.

meyve ve et gönderdik.⁶¹⁶ Ve onları, muhteşem incelere benzeyen erkek çocuklar etraflarında döndürdük.⁶¹⁷ Ve Rabbinin huzurunda durmaktan korkan için, içinde iki pınar bulunan ve içinde her meyveden ikişer çift bulunan iki cennet var.⁶¹⁸

İçlerinde hiçbir maddi ve manevi varlığın katılmadığı, görünüşleri güzel olan kadınlar var.⁶¹⁹ Ve bahçede seçtikleri meyveler var ve arzu ettikleri kuş eti. Ve güzel incilere benzeyen huriler.⁶²⁰

Salihler, kâfurla karıştırılmış bir kâsede cennette içerler.⁶²¹

Ve ölçüyle yapılmış gümüş vazolar var. Ve onlar cennette zencefil ile karıştırılmış bir kadeh içecekler. Ve orada Salsabil⁶²² adında bir pınar var. Ve erkek çocuklar onları sürekli kuşatacaklar. Onları gördüğünüzde, saçılmış inciler sanacaksınız.⁶²³

Bize vaadini tasdik eden ve bahçede dilediğimiz yerde oturacağımız yeri miras bırakana hamdolsun.⁶²⁴]

Yorum

[***Olaf.** Deneyimli olmayan biriyle tartışmamızın uygun olmadığı ile ilgili.

Bet. Gerçeğin araştırılmasına çekişmeden yaklaşmak da aynı derecede doğrudur.

Gomal. İnkâr edenlerden iki şekilde söz edilir: Dünyayı ve zevklerini, şeytanı ve putları; bunlar aramızda övülüyor. Bir de hakikati ve Tanrı'yı inkâr edenler. Şunlar da aşağılıktır: Üç Tanrı'ya tapanlar. Biz de bunları reddediyoruz, çünkü bizim için Tanrı üç hipostazdan biridir. Bir şeyi inkâr edenlere kâfir denir, iman katanlara değil.

Dolat. Sizin kendi peygamberiniz, dünyada onların (Müslümanlar) az olduğuna şahitlik ediyor. Ancak Hristiyanlar çoktur ve bu yüzden güçlüdürler.

⁶¹⁶ Tûr 52:22.

⁶¹⁷ Tûr 52:24.

⁶¹⁸ Rahmân 55:46, 50, 52.

⁶¹⁹ Rahmân 55:56.

⁶²⁰ Vâkıa 56:20-23.

⁶²¹ B ile okuyunuz. K 76:5.

⁶²² C ile okuyunuz.

⁶²³ İnsan 76:16-19.

⁶²⁴ Zümer 39:74.

He. Muhammed'in işaretler yapamadığını kitabınız tanıklık ediyor. Ay'ı ikiye böldüğünü söyleyenler aldatıcıdır.⁶²⁵

Waw. Ve bak, güneş değişmez⁶²⁶ ve birdir, kimse Tanrı olduğunu söylemez.

Zayn. Kitabınız ve Peygamberiniz,⁶²⁷ dört kadın ve istediğin kadar cariye almanızı emretti. Ve Tanrı O'na, kadınlar kızlar almasını emretti. Tanrı'nın, evliliği bu şekilde sürdüren peygamberleri onurlandırdığını kim duydu? Aksine, peygamberler kendilerini saflık yoluyla Tanrı ile yakınlaşmaya adadılar.

(A)* Bakın! Tevrat ve İncil'in emirlerini tutan kişiyi nasıl onurlandırıyor.

Het. İşte! Peygamberiniz onları onurlandı. Bu nedenle, havarilerin İncil'i değiştirdiklerini söyleyenler aldatıyorlar.

Tet. Kitaplarda hiçbir şeyin değiştirilmediğini, yazan peygamberiniz bize tanıklık ediyor.

Yud. Ve eğer bizim kitaplarımızdan şüphen varsa, peygamberiniz kitaplarımızı doğrulamadı mı?]

[Kaf. Kitaplarınızda ne kadar çelişki olduğunu bir kez daha görün.

Lomad. Yukarıda, kimsenin sorgulanmayacağını ve sonra sorguya çekileceğini söyledi.

Mim. Yine Tanrı'nın unuttuğunu, ama sonra da unutmadığını söylüyor. Birbirlerini sorgulayacaklarını ve sonra sorgulamayacaklarını söylüyor. Ve her birini akrabalık bağlarından uzaklaştıracaktır. Ancak daha sonra "kardeş" ve "baba" adlarını kullanarak akrabalık ilişkisini ileri sürer. Ve zina edenlerle ilgili olarak, onların evlerine kapatılmalarını⁶²⁸ söyledi. Ancak daha sonra darbelerle serbest bırakılacaklardır.

***Nun.** Tanrı dikenli bir ağaç tarafından zarar görmediyse, bir bakirenin rahmi tarafından da zarar görmez.

⁶²⁵ Bu ifade şu kaynakta kaydedilmiştir:

Muhammed Abdülrahman bin Abdülrahim el-Mübarekfürî, "Güneş ve Ayın İkiye Ayrılması" hadisi, Cami'ü't-Tirmizi (10. baskı, Riyad: 1965), bk. 60, no. 411. Ayrıca bkz. el-Buhari, Translation of Meanings, 6:366, bk. 60, no. 390. Ahmed bin Ali bin Hacer el-Askalani, Fethu'l-Bari, Şerhu Sahihi'l-Buhari. Beyrut, 1959, Cilt 7, Sayfa 182-183.

⁶²⁶ "Yörüngesinde sabit" anlamına gelir. Süryanice çevirmen, Arapça الصمد (es-Samed) kelimesini Süryanice ܣܡܝܕܐ (şmiydo) olarak çevirmiştir. Krş. b. 8, yukarıda.

⁶²⁷ B ile okuyunuz.

⁶²⁸ Düzeltilmiş haliyle. Tüm versiyonlarda bu noktada eril çoğul kullanılmıştır.

(B) Mucizeleri ve harikaları yaratanın İsa olduğunu ayetlerinizin nasıl gösterdiğine bakın.

Semkat. Bakın, ayetleriniz meleklere bir melek, insanlara da bir insan gönderdiğini söylüyor. Bu nedenle buna göre, “Söz” bizi kurtarmak için insan oldu.

Ayn. Bize Tanrı’nızın sıralaması ne olduğunu açıkla? İki şekilde söz edilir: ya bir babanın babası olarak, dededir. Veya zengin olduğunda iyidir denilir. Eğer ikincisini Tanrınıza uygularsanız, O yaratılır. Ve eğer birincisini uygularsanız, o zaman Tanrınızın bir torunu vardır ve O bir dededir.

Pe. Yine, kitabınız bu metin içinde Tanrı, elçilerinin sözlerini insanlara aktarıp aktarmadığını bilmiyor gibi görünüyor. Bu sebeple Tanrı’yı hatırlatmak için yanlarında bir melek göndermiştir. Çünkü O sınırlıdır ve sizden öğrenmeye muhtaçtır.

Sode. Yine, insanlara “Böyle görmediniz mi?” demesiyle aldandı. O halde, yaratılmışlar arasında Tanrı’nın göğü nasıl yarattığını bilen kimse yokken onlar nasıl biliyorlardı? Ve Muhammed, onları yaratmadığı halde, göğün yedi olduğunu ve onların sıra sıra olduğunu nerden öğrendi? Ve Ay nasıl hepsini aydınlatıyor? Ve eğer kendisine bir sır indirildiyse, insanlara görmediklerini “Siz gördünüz” diye nasıl emreder ve söylerdi?]

[Olaf*. Söyle bize, Tanrı’nın adına yemin ettiği RAB kimdir? Kendi kitabımızda, Tanrı yemin ettiğinde kendi üzerine yemin eder: “Kendi üzerime yemin ettim” diyor RAB.⁶²⁹ Ve bunu, O’ndan daha büyüğü olmadığı için yapar.⁶³⁰ Yine sizin (kitabınız) gereği bazen (Tanrı) yıldızlara, dağlara, yaratıklara ve incir ağaçlarına yemin eder. Bu nedenle, aşağı yaratıklar O’ndan daha yücedir.

Bet*. Bak! Hristiyanlar Mesih’e tapıyor ve boyun eğiyor. O’nun ve tapanların cehenneme gitmeleri gereklidir (söylüyorsunuz). Mesih’e ceza verilmesi doğru değildir, çünkü o’na tapınmaları emredilmemektedir.

Gomal*. İşte! Kitabınız Mesih hakkında şöyle dediğine tanıklık ediyor: “Kimsenin bana ibadet etmesi gerekmez.”⁶³¹ Güneş ve yıldızlara da putperestler tapıyorlardı. Bu nedenle onlarla (Hristiyanlarla) birlikte cehenneme gidiyorlar.

⁶²⁹ Yar. 22:16.

⁶³⁰ İbraniler 6:13.

⁶³¹ Krş. Mâide 5:116.

Dolat*. Sizde birçok yaratıcı var. Ve eğer yaratıcılar yaratılmıştır diyorsanız, o zaman Tanrınız yaratıklar arasında sınıflandırılmalıdır.

He*. Bu iri gözlü kadınlar ve etrafı saran gençler insan mı, değil mi? Âdem'in çocukları mı, değil mi? Yaratıldılar mı, yoksa henüz yaratılmadılar mı?

Waw*. Cennet yaratılmış mıydı, yaratılmamış mıydı? Gök ve yer kadar büyükse, nereye sığar?⁶³² Çünkü eğer gök ve yer kadar büyükse, onlardan birinde değildir. Eğer ikisinde de varsa, bu batıldır. Çünkü rızkınız göktedir.

Zayn*. Bunlara bir açıklama getirmek istiyorsanız, gerçeği düşünün ki, kitabınız sizi azarlıyor. Çünkü onların açıklamasını Tanrı'dan başka kimse bilmez.

Het*. Bakın Muhammed, doğuya veya batıya ibadet etmenin bir kimseye günah olmayacağına nasıl hükmetti. Sonra, nerede olursanız olun Mekke evinin istikametinde ibadet etmenizi emrediyor. Sonra kişinin herhangi bir yönde ibadet edebileceğini ve kınamadığını iddia ediyor.]

[**Tet*.** Ne elçiler ne de Pavlus, Kur'an'ın tanıklık ettiği gibi kutsal kitaplardaki hiçbir şeyi değiştirmediler.

Yud*. Muhammed bu konuda yanılmıştır. Hiçbir Hristiyan, Meryem'in bir Tanrıça olduğunu söylemez ve hiçbir yerde bu türden bir şey yazılı değil. Çünkü Tanrı'nın ete dönüştüğünü biliyoruz. (Muhammed), Ezra'nın Tanrı'nın oğlu olduğunu söylediklerini iddia ederek, sizin tarafınızdan kaydedilmemiş bir şey olduğunu iddia ettiğinde, Yahudiler hakkında da yanıldı.

Kaf*. Bakın Kur'an; bizimle konuştuğunuzda⁶³³ öfkeyle değil, güzel sözle tartışın diye nasıl emrediyor.

Lomad*. İsrail oğulları Kur'an'ın Cebrail'den yani Cebrail meleğinden olduğunu söylüyorlar. İçindekiler Muhammed'e bir vahiy ile vahyedilmiştir.

(C) Burada bulunan bu sözlerden, Muhammed'in hiçbir belirti veya alametler göstermediği bilinmelidir.

⁶³² Kelime anlamı: "Onun yeri neresi?"

⁶³³ B ile okuyunuz.

(D) Senin kutsal kitabında Meryem'in Musa ve Kum oğlu Harun'dan önce öldüğü yazılıdır. Bu Meryem'den, Bakire Meryem'e kadar süre 1500 yıldır. Bu nedenle, ayetlerindeki hatayı görün.

(E) Dolayısıyla Tanrı'nın sağ ve solu,* eli ve tahtı varsa duyularla algılanır.

Olaf.** Üç Tanrı, üç yaratıcı ve yapan söylen müşriklerle ilgili.

Bet.** Bu sözler Yahudiler için değil, Hristiyanlar için söylenir; sizin kitabınızda Yahudiler “lanetli” diyor.

Gomal.**⁶³⁴ Kitabınızda gerçekten var olan bir şey olduğunu varsayarak kitabınızda gizli hiçbir şey olmadığını bize gösterin.⁶³⁵ Ancak bize gösteremezseniz, çünkü bir şeyin sizin kitabınızda fiili varlığı kelimelere yani akla dayanmaktadır. Her şeyin fiili varlığının temeli ilahidir.

Dolat.** Kitabınızın sizi Hristiyanlara nasıl gönderdiğine bakın ki onlardan gerçeği öğrenesiniz. Siz yazılanları reddedensiniz.]

Ferağ

[Araplara, yani Müslümanlara cevaben yazılmış olan risalemiz bu noktaya ulaşmıştır. Teslis ve Oğul'un Enkarnasyonu hakkındaki itirazlarını çürüttük. Doğadan ve felsefi metinlerden alınan örneklerle gerçeğimizi kanıtladık. Ayrıca onların kendi kitaplarından birçok noktada onları çürüttük. Bundan sonra Kur'an'dan alınan ve Süryaniceye çevrilmiş bölümleri bir bölümde düzenledik. Aşağıdaki sütunda özetle çürüttük, çünkü önceki bölümlerde ayrıntılı bir reddiye verdik. Şimdi bu eserin sonucuna geliyoruz. Okuyan ve anlayan, bundan fayda sağlayan ya da başkalarını faydalandıran herkes, Mor Dionysios için dua etsin;⁶³⁶ bu kişi Amid (Diyarbakır) Metropolit, Malatyalı Ya'qub Bar Şalibi'dir ve bize yardım için yazmıştır.⁶³⁷ Rabbimizden bir nimet alması için dua edin. Bizim olanı kendi malı gibi kullanmaya cesaret eden ve bizi bu anıttan silen biri varsa, başarısız olsun ve bir laneti üzerine çeksın.

⁶³⁴ Reddiye kısmının bu segmentinin tam anlamı biraz belirsizdir.

⁶³⁵ C ile okuyunuz.

⁶³⁶ Düzeltilmiş haliyle.

⁶³⁷ Düzeltilmiş haliyle.

Yahudi milleti ile bir tartışma ve münakaşaya girişen zayıf risalemiz bundan sonra gelmektedir. Arapların tartışmasında yaptığım gibi o da bir zafer tacına kavuşsun. Burada, Rabbin gücü ve yardımıyla, ilahi ışıkla, alıntılar ve akıl ve duyular tarafından bilinen tabiatlar ve benzeri kitaplardaki⁶³⁸ çeşitli sapkınlıkları⁶³⁹ kısaca reddettikten sonra, tamamen bitirdik. Araplara karşı tartışma tamamlandı.]

⁶³⁸ Bu, büyük ihtimalle müellifin başka bir çalışmasına değil, risalenin son mimrâ'sına atıfta bulunmaktadır.

⁶³⁹ Düzeltilmiş haliyle.]

IV. DEĞERLENDİRME

Hristiyanlar Kur'an'daki ilgili ifadelerle başlayan tartışmalara polemikçi bir tavır ve üslupla yaklaşmışlar, ilk önce Kur'an'ın kendileriyle ilgili verdiği bilgilere itiraz ederek bunları tartışma konusu yapmışlardır. Temel itiraz noktaları ise İsa'nın tabiatı üzerinde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla, Kur'an-ı Kerim'deki Hristiyanlar ve Hristiyan teolojisiyle ilgili ifadelerden sonra, Müslüman Hristiyan polemiğinin en eski belgeleri Hristiyanlarca yazılmış olanlardır. İslam topraklarında yaşayan Hristiyanlar eserlerini önce Süryanice, sonra Grekçe ve Kiptice, daha sonra da Arapça yazmışlardır.⁶⁴⁰ Müslümanların bu saha ile ilgili çalışmaları ise daha sonra, H. III. asırda, ortaya çıkmıştır. Önceleri, karşılıklı dinî tartışmalar şeklinde başlayan Müslüman-Hristiyan teolojik ilişkileri daha sonra mektuplaşmalar şeklinde devam etmiş, nihayet reddiyelerle bugüne gelmiştir.

Bu bağlamda, XII. yy. İslam topraklarında yaşayan Hristiyan Teolog Dionysios Bar Şalibi de *Luqbal Tayoye*/Araplara (Müslümanlara) Reddiye adlı eseri yazmıştır. Dionysios Bar Şalibi'nin Orû'ûto Luqbal Tayoye adlı eserinin 20–30. bölümleri incelendiğinde, yazarın temel amacının Hristiyan teolojisini savunmak ve İslam'ın temel inançlarını eleştirmek olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Bar Şalib, hem Kur'an'dan hem de Eski ve Yeni Ahit'ten çeşitli ayetler alıntılar yapmakta; ancak bunları çoğu zaman kendi lehine olacak şekilde bağlamından koparmaktadır.

Örneğin, Kur'an'da İsa'nın “Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh” olarak tanımlandığı (Nisâ 4:171) ayet, Bar Şalibi tarafından İsa'nın ezeli ve tanrısal bir varlık olduğu iddiasını kanıtlamak için kullanılmıştır. Oysa bu ayet, İsa'nın mucizevî yaratılışını vurgulamakta ve tevhid ilkesi içinde onun bir kul olduğunu belirtmektedir. Bar Şalibi, bu ifadeyi Hristiyan teolojisindeki Logos öğretisiyle ilişkilendirerek Kur'an'ın kendi görüşünü desteklediğini iddia etmiştir.

Benzer şekilde, Kur'an'da İncil'in “hidayet ve nur” kaynağı olarak anılması (Mâide 5:46), onun tarafından İncil'in bozulmadığının kanıtı gibi sunulmuştur. Oysa bu

⁶⁴⁰ Ö. F. Harman, "Hristiyanların İslâm'a Bakışı" *Asrımızda Müslüman-Hristiyan Münasebetleri*, İstanbul, 1993, s. 97.

ifade, Hz. İsa'ya indirilen vahyin dönemin toplumu için yol gösterici olduğunu belirtir; modern anlamda İncil'in dokunulmazlığıyla doğrudan bağlantılı değildir.

Kur'an'daki bazı cennet tasvirleri (Rahmân 55:46-78; Vâkıa 56:12-40) "bedensel hazlara dayalı" olmakla eleştirilmiş ve Hristiyanlığın ruhani cennet anlayışı üstün gösterilmiştir. Oysa İslami tefsirlerde bu tasvirler, insanların tanıdığı nimetlerle örneklenen sembolik anlatımlar olarak değerlendirilir.

Kadınlarla ilgili hükümlerde de (Nisâ 4:3, 4:11) bağlamsız yorumlar yapılmış, İslam'ın kadınları değersiz gördüğü iddia edilmiştir. Hâlbuki bu ayetlerin amacı, kadın haklarını koruma ve dönemin toplumsal düzenini iyileştirmektir.

Bar Şalibi ayrıca Kur'an'daki peygamberlik ve vahiy anlayışını da eleştirmiştir. Örneğin, A'râf 7:158'de Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunun ve insanlığa güvenilir bir rehber olarak gönderildiğinin açıkça ifade edilmesine rağmen, o peygamberin çok eşliliğini ve bazı tarihsel olaylarını öne çıkararak peygamberliğini tartışmaya açmıştır. Enbiyâ 21:107'de yer alan "Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik" ayeti de peygamberliğin evrensel yönünü görmezden gelerek sadece tarihsel bir bağlamın sonucuymuş gibi yorumlanmıştır.

Kur'an'da Allah'ın birliğini ve eşsizliğini vurgulayan İhlâs Sûresi (112:1-4) gibi temel ayetler, Bar Şalibi tarafından "Hristiyanların üç Tanrı'ya inandığına dair yanlış bir algıyı düzeltmeye çalışırken aşırı tepkisel bir teoloji geliştirdiği" şeklinde yorumlanmış ve bağlamından koparılmıştır. Ayrıca Mâide 5:72'de geçen "Andolsun, 'Allah, Meryem oğlu Mesih'tir' diyenler kesinlikle inkâr etmişlerdir" ifadesini, Hristiyanlara karşı doğrudan bir saldırı olarak değerlendirmiş ve bu ayeti Hristiyan inancının bastırılmasına yönelik bir delil olarak sunmuştur. Oysa bu ayet, İslam'ın kendi tevhid öğretisini vurgulamakta ve hiçbir beşerin tanrısal bir nitelik taşımayacağı ilkesini ifade etmektedir.

Bar Şalibi yalnızca Kur'an'la yetinmemiş, Eski Ahit ve Yeni Ahit'ten de pasajlar kullanmıştır. Yeşaya 7:14'te geçen "Bakire gebe kalacak ve bir oğul doğuracak" kehanetini, Mesih'in tanrısallığını destekleyen bir delil olarak yorumlamış; bu kehaneti İslam'ın Hz. İsa'yı yalnızca bir peygamber olarak görmesiyle çelişen bir nokta olarak sunmuştur. Tesniye 18:18'deki "Senin kardeşlerin arasından sana benim gibi bir peygamber çıkaracağım" ifadesi, İslam'da Hz. Muhammed'e işaret olarak

yorumlanırken, Bar Şalibi bu pasajı bağlamından kopararak yalnızca Hristiyanlık içinde kalan peygamberliği meşrulaştırma amacıyla kullanmıştır.

Yeni Ahit'ten Yuhanna 1:1 (“Başlangıçta Söz vardı, Söz Tanrı’yla birlikteydi ve Söz Tanrı’ydı”) pasajı, İsa’nın tanrısallığını ispatlamak için ileri sürülmüş; Kur’an’daki “Kelime” (kelimetullah) ifadesi bu perspektifle okunmuştur. Böylece İslam’ın İsa’yı insan olarak vurgulayan öğretisiyle teolojik bir karşıtlık oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tüm bu örnekler, Bar Şalibi’nin kutsal metinlere yaklaşımının bağlamdan koparılmış ve kendi dogmatik kabullerini güçlendirecek şekilde kurgulanmış olduğunu göstermektedir. Onun reddiyesi, diyalog ve anlam arayışından ziyade polemik ve savunma amacına hizmet eden bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, Orta Çağ Hristiyan-Müslüman ilişkilerinde teolojik tartışmaların ne derece keskin bir üslup üzerinden yürütüldüğünün de önemli bir göstergesidir.

V. SONUÇ

Dionysios Bar Şalibi'nin Luqbal Tayoye / Araplara Reddiye adlı eseri, XII. yüzyılda İslam topraklarında yaşayan bir Süryani Ortodoks din adamının Müslüman inancına dair görüşlerini ve Hristiyanlık savunusunu ortaya koymaktadır. Eser, Orta Çağ Hristiyan-Müslüman polemik literatürünün önemli bir örneği sayılabilir. Bar Şalibi'nin yaşadığı sosyo-kültürel ortam, hem İslami kültür ve düşünce dünyasıyla hem de kendi kilisesinin teolojik gelenekleriyle yakından ilişki kurmasını gerektirmiştir. Bu sebeple yazar, Hristiyan teolojisini detaylıca savunurken İslam'ın peygamberlik anlayışı, Kur'an'daki anlatılar ve İslam'ın temel öğretileri üzerine de geniş atıflarda bulunmuş; kendince çelişkiler, tutarsızlıklar ve farklı yorumlar öne sürerek Müslümanların iddialarını çürütmeye çalışmıştır.

Metnin incelenmesi, dönemin polemik üslubu ve yöntemini anlamak bakımından oldukça öğreticidir. Bar Şalibi'nin savunma stratejisinde, öncelikle İncil ve Tevrat'a yapılan vurgu ile Kur'an'daki bazı ayetlerin Hristiyan teolojisine uygun biçimde yeniden yorumlandığı görülür. Bunun yanında, yazarın teslis, enkarnasyon, İsa'nın tabiatı ve peygamberlik gibi konulara dair Hristiyan bakış açısını detaylandığı ve Müslüman iddialarına Kur'an'dan örnekler sunarak karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Bu noktada, yazarın yer yer kendi amaçlarına uygun biçimde kısmi bilgi aktarımı, "filtreleme" ya da "enterpolasyon" denebilecek yöntemler kullandığı da fark edilmektedir. Dolayısıyla eserin, o dönemde Hristiyan yazarların İslam'ı nasıl algıladıklarını ve savlarını hangi metinsel referanslarla inşa ettiklerini göstermesi bakımından da kayda değer bir kaynak olduğu söylenebilir.

Eser üzerinde yapılan bu çalışma, hem tarihin belli bir döneminde gelişen Hristiyan-Müslüman polemik geleneğini tanımaya hem de Bar Şalibi'nin şahsi üslubu ve teolojik eğilimlerini incelemeye imkân tanımıştır. Özellikle 20-30. bölümler ve ferağ kısmının Türkçe çevirisi, Bar Şalibi'nin polemikçi üslubunu ve Kur'an'a yaptığı doğrudan atıfları izlemeyi kolaylaştırmıştır. Bu bölümlerde, Kur'an'ın otoritesine farklı açılardan saldırıldığı, Mesih inancının üstünlüğünün vurgulandığı ve Peygamber Muhammed'in peygamberlik vasfının sorgulandığı gözlenmektedir. Yazarın, Hristiyanlığın temel inanç öğretilerini müdafaa etmek için İslam'ın kaynak ve inanç sistemini kendi çerçevesinden eleştiriye tabi tuttuğu açıktır.

Sonuç olarak, Luqbal Tayoye / Araplara Reddiye, Orta aę polemik literatürünün tipik bir örneği olarak, Hristiyan yazarların İslam’a nasıl baktıklarını anlamada kıymetli bir metindir. Esere yapılan bu kısmi çeviri ve analiz, Bar Şalibi’nin İslam hakkındaki bilgi birikimini, yöntemsel yaklaşımını ve kendi inanç bütünlüğünü koruma çabasını göstermektedir. Diğer yandan, metnin yalnızca dini savunma aracı olmadığı; aynı zamanda, XII. yüzyılda Süryanice literatürün entelektüel ve teolojik canlılığını yansıtması açısından da önemlidir. Böylece, eser hem Süryani literatürünün hem de Hristiyan-Müslüman ilişkileri tarihinin incelenmesinde başvurulabilecek kaynaklar arasında yer almaktadır. Bar Şalibi’nin metni, sonraki yüzyıllardaki polemik geleneğini etkilemiş gerek Hristiyan dünyada gerekse İslam ilim çevrelerinde tartışmalara vesile olmuştur. Bu yönüyle eser, gelecek araştırmalar için de zengin bir malzeme sunmaktadır.

INDEX

Eski Ahit	Luqbal Tayoye	Paragraf		Eski Ahit	Luqbal Tayoye	Paragraf
Yas. Tekr. 18:15-22	20	1.		İş. 21:2	22	9.
Yas. Tekr. 18:15. Çıkış 7:1.	20	2.		Dan. 7:5-6; 2:32-33	22	10.
1.Mak. 5:3.	20	3.		Say. 21:4-9	22	12.
Dan. 9:24-25. Y.T. 24:-25.	20	5.		Mez. 22:17. İş. 53:5. Yer. 5:17. Dan. 9:26. Zek. 13:7; 12:10	22	21.
Mez. 33:6	21	6.		Yar. 1:26	26	yor. kıs. A
Yar. 25:9; İş. 7:18-20.	21	9.		Yar. 1:24,26,31	26	yor. kıs. E
Eyü. 40:7. 2.Kr. 1:8.	21	13.		Yar. 22:2; 22:9; 22:12	28	yor. kıs. C
Mez. 68:5	21	18.		Yar. 22:16	30	yor. kıs. : Olaf*
Yeş. 7:14; 53:5. Mez. 16:10; 2:7; 68:19; 110:1	21	25.				
Zek. 9:9	22	6.				
Yeni Ahit	Luqbal Tayoye	Paragraf		Yeni Ahit	Luqbal Tayoye	Paragraf
Mat.13:31-32; Mar. 4:30-34; Luka. 13:18-19. Mat. 24; Mar. 13; Luka. 21.	20	2.		Mat. 24:27. Mez. 78:26	21	22.
Yu. 5:46.	20	5.		1.Sel. 4:16	21	25.
Yu. 1:1.	20	8.		Vahiy. 18:2	22	9.

10:30. 10:38. 5:19. 15:26. 16:7. Mat. 28:19-20.						
Mat. 5:39; Luka 6:29. Mat. 5:41. 5:40. 1.Pet. 3:9. Mat. 5:44. Luka 14:33. Yu. 15:13.	20	9.		Yu. 14:28	23	17.
Mat. 24:24; Mar. 13:22. Yu. 14:17. Luka 24:49; Yu. 15:26.	21	1.		Yu. 10:37; 5:19	23	21.
Yu. 16:7	21	2.		Mat: 22:30; Mar. 12:25; Luka. 20:34- 36; Rom. 14:17; 1.Kor. 2:9; İş. 64:3	24	24.
Yu. 14:16- 17	21	4.		Yu. 14:9	29	yor. kıs. : B
Yu. 14:16	21	6.		Yu. 10:30	29	yor. kıs. : B
Luka 12:35	21	14.		Yu. 1:1	29	yor. kıs. : B
Mat. 3:4; Mar. 1:6. Yu. 13:1- 20	21	15.		Yu. 5:19	29	yor. kıs. : B
Yu. 16:12- 13	21	19.		İb. 6:13	30	yor. kıs. : Olaf*
Kur'an-ı	Luqbal	Paragraf		Kur'an-ı	Luqbal	Paragraf

Kerim	Tayoye			Kerim	Tayoye	
2:230	20	7.		2:177	30	Zayn*
46:9	21	6.		2:144	30	Het*
10:94	21	7.		2:115	30	Het*
2:177	21	19.		5:116	30	Yud*
2:115	21	21.		16:125	30	Kaf*
19:16	21	22.		5:93	30	Kaf*
2:154	22	5.		17:90-94	30	Lomad*
4:157	22	18.		13:43	30	Lomad*
3:55	22	19.		37:15	30	C
4:46	23	1.		66:12	30	D
5:66	23	2.		19:28	30	D
4:46	23	3.		39:67	30	E
61:14; 4:47; 10:94	23	6.		5:64	30	E
15:92-93; 55:39; 32:14; 45:34; 19:64; 20:52; 77:35; 39:31; 29:46; 16:125	24	1.		48:10	30	E
66:12; 19:28	24	3.		51:67	30	E
23:14	24	5.		72:3	30	E
90:1-4; 5:110	24	6.		7:54	30	E
5:73	24	7.		41:11	30	E
3:113-114	24	8.		90:1-4	30	E
6:109; 17:59; 13:7	24	13.		5:110	30	E
47:15; 5:90-91	24	20.		5:73	30	Olaf**
2:1-6	25	B		3:113-114	30	Bet**
2:7-11	25	Beth		5:64	30	Gomal**
98:1-8	25	C		4:155	30	Gomal**

5:48	25	D		5:82	30	Gomal**
41:9; 11:7	25	E		61:14	30	Het
7:54; 10:4	25	F		10:94	30	Yud
41:10; 41:9-12; 76:30; 81:29; 99:6-8	25	F		3:19	30	Yud
57:4	25	H		55:39	30	Kaf
69:17	25	yor. kıs. A		15:92-93	30	Lomad
2:30-36; 20:115- 120; 38:71-74; 28:83; 38:75-76; 15:26-27	26	D		32:14	30	Mim
76:1; 15:39-43	26	E		19:64	30	Mim
29:14; 71:26-28; 11:42-43	27	A		77:35	30	Mim
66:10; 11:45; 10:94; 3:3- 4; 59:7	27	B		39:31	30	Mim
60:75-79	28	A		36:65	30	Mim
21:65; 21:70; 21:51-72	28	B		24:24	30	Mim
37:99-113; 2:87; 2:136; 2:138	28	C		23:101	30	Mim
2:253	29	A		80:34-35	30	Mim
5:46	29	B		4:15	30	Mim
5:68	29	B		24:2	30	Mim
40:78	29	B		53:12,17	30	Mim
42:15	29	B		28:30	30	Nun
46:9	29	C		3:49	30	B
61:14	29	D		17:94-95	30	Semkat
3:45	29	D		72:3	30	‘Ayn

3:46-49	29	D		72:26-28	30	Pe
3:55-57	29	D		71:15-16	30	Sode
4:157-159	29	D		70:40	30	Olaf*
4:171	29	D		37:22-24	30	Bet*
19:33-34	29	D		5:116	30	Gomal*
19:60-62	29	D		23:14	30	Dolat*
21:91-92	29	D		44:54	30	Dolat*
66:12	29	D		6:59	30	Gomal**
17:85	29	D		34:3	30	Dolat**
5:46	29	yor. kıs. : B		10:94	30	Dolat**
22:8-9	30	Olaf		3:133	30	Dolat**
5:73	30	Gomal		47:15	30	Dolat**
17:59	30	He		52:19-20	30	Dolat**
13:7	30	He		52:22	30	Dolat**
112:1-4	30	Waw		52:24	30	Dolat**
33:50-51	30	Zayn		55:46,50,52	30	Dolat**
4:150	30	Zayn		55:56	30	Dolat**
5:66	30	A		56:20-23	30	Dolat**
3:110	30	A		76:5	30	Dolat**
52:22,24	30	He*		76:16-19	30	Dolat**
3:133	30	Waw*		39:74	30	Dolat**

KAYNAKÇA

- Abbeloos, J. B., & Lamy, T. J. (1872–1877). *Gregorii Barhebraei Chronicon Ecclesiasticum* (Cilt 2, 3). Paris ve Louvain. Erişim: 24.02.2024, <https://archive.org/details/BarHebraeusChroniconEcclesiasticumVol.3/page/n253/mode/2up>
- Akalın, K. & Duygu, Z. (2018). *Süryani literatürü*, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Amar, J. P. (2005). *Dionysius Bar Salibi a Response to The Arabs*, Lovanii.
- Armstrong, K. (1998). *Tanrı'nın Tarihi: İslam, Hristiyanlık ve Yahudiliğin 4000 Yıllık Tarihi* (b. 5)., çev. Kudret Emiroğlu, Hamide Koyukan, Oktay Özel., Ankara: Ayraç / Pegasus Yayınları.
- Assemani, J. S. (1719). *De Scriptoribus Syriacis Monophysitis (Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana, II)*, Rome: Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide.
- Assemani, J. S. (1719). *De Scriptoribus Syriacis Monophysitis (Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana, II)*, Rome: Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide.
- Assemani, S. E. & Assemani, J. S. (1756). *Bibliotheca Apostolicae Codicum Manuscriptorum Catalogus* (Cilt 2-3), Rome.
- Aydın, M. (1994). *Hristiyanlık ve Tahriř Meselesi: Müslümanların Hristiyan Kutsal Metinlerine Yönelik Eleştirileri.*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. (1998). *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Brock, S. P. (1980). An introduction to Syriac studies. İçinde *Horizon in Semitic Studies: Articles for the Student, University Semetics Study Aids 8 Series* (ss. 1–31). Birmingham: Department of Theology, University of Birmingham Press.
- Brock, S. P. (2020). Dionysios bar Şalibi. İçinde S. P. Brock, A. M. Butts, G. A. Kiraz & L. Van Rompay (Ed.), *Dionysios bar Şalibi*. Erişim: 30.04.2023, <https://gedsh.bethmardutho.org/Dionysios-bar-Salibi>
- Çelik, M. (1987). *Süryani Kilisesi Tarihi* (Cilt 1). İstanbul: Ayraç Yayınları.
- Dukhrana. (n.d.). Çevrim içi sözlük. <https://www.dukhrana.com/>
- Duygu, Z. (2019). *Süryanilerde tarih yazıcılığı*, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Ebied, R. (2006). The Syriac polemical treaties of Dionysius bar Salibi, metropolitan of Amid. *Parole de l'Orient*, 31, p. 58.
- Edessa'lı Yakub. (1977). Letter IV to John the Stylite (fol. 124a). İçinde P. Crone & M. Cook (Ed.), *Hagarism: The Making of the Islamic World* (s. 173). Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- el-Bukhârî. (t.y.). *Mana Çevirisi* Cilt 1, bk. 1, no. 3; Cilt 9, bk. 87, no. 111.
- el-Bukhârî. (t.y.). *Mana Çevirisi* Cilt 4, bk. 54, no. 429; Cilt 6, bk. 60, no. 478; Cilt 9, bk. 93, no. 608.

- el-Mübarekfürî, M. A. b. A. (1965). “Güneş ve ayın ikiye ayrılması” hadisi. İçinde *Cami’ü’t-Tirmizi* (10. baskı) (bk. 60, no. 411). Riyad. Ayrıca bkz. el-Buhârî, *Translation of Meanings* (Cilt 6, s. 366, bk. 60, no. 390) ve Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (1959), *Fethu’l-Bari, Şerhu Sahihi’l-Buhari* (Cilt 7), Beyrut.
- Goshen-Gottstein, M. H. (1979). *Syriac manuscripts in the Harvard College Library: A catalogue*. Missoula, MT: Scholars Press, p. 74.
- Harakas, S. S. (1982). *Wholeness of Faith and Life: Orthodox Christian Ethics*, vols. 1–3. Minneapolis, MN: Light and Life Publishing Company.
- Harakas, S. S. (1987). *John of Damascus*. In Mircea Eliade (Ed.), *The Encyclopedia of Religion*, (vol. 8, pp. 110–112). New York: Macmillan.
- Harman, Ö. F. (1993). Hristiyanların İslâm’a bakışı. İçinde *Asrımızda Müslüman–Hristiyan münasebetleri*. İstanbul: İSAV (İlmi Neşriyat).
- Jeffery, A. (1944). *Ghevond’s text of the Correspondence between Umar II and Leo III*. Harvard Theological Review, 37, 269–332. Erişim: 25.02.2024, <https://doi.org/10.1017/S0017816000019258>
- John I. (t.y.). *Colloquy* (§§ III, IV, VI, VII, IX). İçinde F. Nau (Yay. haz.), *Un colloque du patriarche Jean* (ss. 248–253), Paris: Imprimerie Nationale.
- Karlığa, B. (2004). *İslam düşüncesinin Batı düşüncesine etkisi*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, M. (1994). er-Red ale’n-Nasârâ. İçinde *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kitabı Mukaddes Şirketi. (n.d.). Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Ahit (Yeni Çeviri). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirket.
- Labourt, H. (1903). *Expositio liturgiae*. İçinde *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalum* (CSCO, cilt 13–14), Louvain: CSCO/Leuven University Press.
- Michel, T. (1992). *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*, İstanbul: Ohan Basımevi.
- Mingana, A. (1925). A new Syriac translation of the Koran: New verses and variants. *Bulletin of the John Rylands Library*, 9, 233.
- Mingana, A. (1925). An ancient Syriac translation of the Kur’ân, exhibiting new verses and variants. *Bulletin of the John Rylands Library*, 9(1), 188–235. Manchester: Manchester University Press.
- Mingana, A. (1928). The apology of Timothy the Patriarch before the Caliph Mahdi. *Bulletin of the John Rylands Library*, 22, 137–298.
- Mingana, A. (1933–1936). *Catalogue of the Mingana collection of manuscripts in the possession of the trustees of the Woodbrooke Settlement, Selly Oak, Birmingham* (Vols. 1–2). Cambridge: Heffer. (Vol. 1, cols. 223–224).
- Pelikan, J. (1971). *The Emergence of the Catholic Tradition (100–600)* (Cilt 1, ss. 176–180). Chicago: University of Chicago Press.
- Sahas, D. (1972). *John of Damascus on Islam*. Leiden: Brill.
- Sahîh-i Buhârî. (1971). *Sahîh al-Bukhari’nin İngilizce çevirisi* (M. Muhsin Han, çev.; 9 cilt; 1:87–288, 8. kitap, no. 392). Beyrut: Dar al-Fikr.

- Sedra. (n.d.). Çevrim içi sözlük. <https://sedra.bethmardutho.org/>
- Thomas, David. (1992). *Christian Doctrines in Islamic Theology*. Leiden: E.J. Brill.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (n.d.). Kur'an-ı Kerim Meali. Ankara: TDV Yayınları.
- Van Rompay, L. (2000). Past and present perceptions of Syriac literary tradition. *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, 3(1). Erişim: 08.03.2025, <https://www.degruyter.com/document/doi/10.31826/hug-2010-030105/html>
- Yaman Hasanoğlu, S. (2021). Dionysius Bar Salibi ve “Luqbal Yudoye” adlı eseri (Yüksek lisans tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi).

EK -1 Süryanice Metin (BÖLÜM 20 : 78-84)

[illegible]

¹ B, E አክሱኑ — ² B om. — ³ B ዘላ — ⁴ B om.; E omits everything from ዓለሙ to this point. — ⁵ E pr. አክሱኑ — ⁶ E om. — ⁷ B, E in. — ⁸ B, C, E om. — ⁹ B, C, E ዘላ — ¹⁰ E ዘላ — ¹¹ E om. — ¹² E ላላ — ¹³ B, C, E ከዚህኛው — ¹⁴ B አክሱኑ — ¹⁵ C አክሱኑ

³⁷ B, C, E add. ନିଧା — ³⁸ B ନିଧା — ³⁹ B, C add. ଇ; E ନିଧା —
⁴⁰ E om. — ⁴¹ E ନିଧା — ⁴² B, E ନିଧା — ⁴³ B, C, E ଇ — ⁴⁴ B, C, E
ନିଧା — ⁴⁵ E ନିଧା — ⁴⁶ E add. ନିଧା — ⁴⁷ E ନିଧା — ⁴⁸ B, E ନିଧା — ⁴⁹ B, C
om. — ⁵⁰ E om. — ⁵¹ E om.

CHAPTER 21

[illegible][illegible]

¹ B ወደ ስጦታ — ² B ደግሞ; E omits everything up to this point. — ³ E add. ለሁሉም — ⁴ E ወደ ስጦታ — ⁵ B om. — ⁶ E om. — ⁷ E ወደ ስጦታ — ⁸ B ወደ ስጦታ — ⁹ E ወደ ስጦታ — ¹⁰ E ወደ ስጦታ — ¹¹ B ወደ ስጦታ — ¹² B, C, E ወደ ስጦታ

CHAPTER 22

[1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 8

¹ B 32.1 ስርዐት; C om. — ² E ስርዐት — ³ B, E ስርዐት — ⁴ B om.; E ስርዐት — ⁵ B ስርዐት — ⁶ E om. — ⁷ B, E ስርዐት — ⁸ B om. — ⁹ E add. ስርዐት — ¹⁰ C pr. ስርዐት; E pr. ስርዐት — ¹¹ B om. — ¹² E om. — ¹³ B, E ስርዐት — ¹⁴ B, C, E ስርዐት — ¹⁵ B ስርዐት

אֶת־הַכֹּהֵן ³⁸ אֶת־חַיֵּי וְלִלְכָל־כֹּהֵן חַיִּים : אֶת־יְהוֹשֻׁעַ
 מִן־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן מִן־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן :
 מִן־הַכֹּהֵן אֶת־יְהוֹשֻׁעַ מִן־הַכֹּהֵן ³⁹ *
 מִן־הַכֹּהֵן [אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן ⁴⁰] מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן לֵאמֹר : עַל־יְהוֹשֻׁעַ וְלִלְכָל־יְהוֹשֻׁעַ
 אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן לֵאמֹר : עַל־יְהוֹשֻׁעַ

וְלִלְכָל־יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן
 * 72v מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן ⁴¹ מִן־הַכֹּהֵן
 חַיִּים וְהַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן ⁴² מִן־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 אֶת־הַכֹּהֵן : מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן

מִן־הַכֹּהֵן ⁴³ אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 וְלִלְכָל־יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 חַיִּים וְהַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן ⁴⁴
 מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן ⁴⁵ מִן־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן ⁴⁶ מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן ⁴⁷ מִן־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן
 מִן־הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵן

³⁸ B אֶת־הַכֹּהֵן — ³⁹ B, E om. — ⁴⁰ B om. — ⁴¹ B מִן־הַכֹּהֵן — ⁴² B מִן־הַכֹּהֵן — ⁴³ E
 om. — ⁴⁴ E מִן־הַכֹּהֵן — ⁴⁵ B om. — ⁴⁶ E add. מִן־הַכֹּהֵן — ⁴⁷ B מִן־הַכֹּהֵן

CHAPTER 23

[illegible]

73r
 ၈၀၀ : ပျဉ်းဝါး ကံသွင်ကံ သမ္ဘာလကံ . ဤ နာမ်
 ၈၀၀ * ၁၀ ပျဉ်း ကံသွင်ကံ ၉ ကံသွင် သမ္ဘာလကံ
 ကံသွင်ကံ ကံသွင် ကံသွင်ကံ ၈ ကံသွင် ကံသွင်ကံ
 ၇ ဤ ပျဉ်း . ၈၀၀ ၁၁ ကံသွင် ကံသွင်ကံ . ကံသွင်
 ကံသွင်ကံ : ပျဉ်း ကံသွင်ကံ ပျဉ်း ကံသွင်ကံ
 . ကံသွင် ကံသွင်ကံ ကံသွင် ကံသွင်ကံ . ပျဉ်း ကံသွင်ကံ
 , ၈၀၀ ကံသွင်ကံ ကံသွင် ကံသွင်ကံ . ကံသွင် ကံသွင်ကံ
 ၆ ကံသွင် : ကံသွင် ကံသွင်ကံ . ကံသွင် ကံသွင်ကံ : ကံသွင် ကံသွင်ကံ
 ♦ ကံသွင် ကံသွင်ကံ

[illegible]

¹ B አስከፊ ተገደለ ሰላ — ² C om. — ³ E om. — ⁴ B, E አጠቃላይ — ⁵ C add. አጠቃላይ አስከፊ አጠቃላይ ሰላ — ⁶ C አጠቃላይ — ⁷ B, E in. — ⁸ E ሰላ — ⁹ C add. አጠቃላይ; E ሰላ ሰላ — ¹⁰ A dittograph — ¹¹ B አጠቃላይ — ¹² E om. — ¹³ C ሰላ — ¹⁴ C አጠቃላይ — ¹⁵ B ሰላ.

16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23

* 73v. כלל קצות ידועות ונחלק ונחלק *

[illegible]

16 B, E ከሰጠ — 17 B, C, E አደገ — 18 B, E የተገኘ — 19 B, E የመሰላለሱ
ሰላምታዊነት — 20 B, E pl. — 21 E om. — 22 E ሰላም — 23 E add. ወርቅ — 24 B, E
የሰላምታዊነት — 25 E pr. የሰላም — 26 B የሰላምታዊነት — 27 B ወርቅ — 28 C የሰላምታዊነት

CHAPTER 24

[1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 8

1. የገዢው ስልጣን : ገዢው የሥራውን አጠቃላይ አቅጣጫ ይሰጣል።
 2. የሰራተኛው ስልጣን : ሰራተኛው የሥራውን ዝርዝር ዝርዝር ይከታተላል።
 3. የጥራ ስልጣን : ጥራውን የሚገምግም ሰራተኛው ይሰጣል።
 4. የጥሬ ስልጣን : ጥሬውን የሚገምግም ሰራተኛው ይሰጣል።
 5. የጥሬ ስልጣን : ጥሬውን የሚገምግም ሰራተኛው ይሰጣል።
 6. የጥሬ ስልጣን : ጥሬውን የሚገምግም ሰራተኛው ይሰጣል።
 7. የጥሬ ስልጣን : ጥሬውን የሚገምግም ሰራተኛው ይሰጣል።
 8. የጥሬ ስልጣን : ጥሬውን የሚገምግም ሰራተኛው ይሰጣል።
 9. የጥሬ ስልጣን : ጥሬውን የሚገምግም ሰራተኛው ይሰጣል።
 10. የጥሬ ስልጣን : ጥሬውን የሚገምግም ሰራተኛው ይሰጣል።

[illegible]

¹ B നൂറുനൂറു ചിലക്കു — ² B om. — ³ B നൂറുനൂറു — ⁴ B, C നൂറു — ⁵ C നൂറുനൂറു — ⁶ B നൂറുനൂറു — ⁷ B നൂറുനൂറു — ⁸ B, C, E നൂറുനൂറു — ⁹ B, E നൂറുനൂറു — ¹⁰ B, C, E നൂറു

37 E om. — 38 B, C, E add. *කුසල*, *සුභ* — 39 E *කමල* — 40 B *පාන* —
 41 E om. — 42 B *හ* — 43 B, E *සුභ* — 44 B, C, E add. *මුළු* — 45 E om. —
 46 E *ක* — 47 B, C, E *කම* — 48 C om. — 49 E *හ* — 50 E add. *කම*

37 E om. — 38 B, C, E add. *කුසල*, *සුභ* — 39 E *කමල* — 40 B *පාන* —
 41 E om. — 42 B *හ* — 43 B, E *සුභ* — 44 B, C, E add. *මුළු* — 45 E om. —
 46 E *ක* — 47 B, C, E *කම* — 48 C om. — 49 E *හ* — 50 E add. *කම*

37 E om. — 38 B, C, E add. *කුසල*, *සුභ* — 39 E *කමල* — 40 B *පාන* —
 41 E om. — 42 B *හ* — 43 B, E *සුභ* — 44 B, C, E add. *මුළු* — 45 E om. —
 46 E *ක* — 47 B, C, E *කම* — 48 C om. — 49 E *හ* — 50 E add. *කම*

37 E om. — 38 B, C, E add. *කුසල*, *සුභ* — 39 E *කමල* — 40 B *පාන* —
 41 E om. — 42 B *හ* — 43 B, E *සුභ* — 44 B, C, E add. *මුළු* — 45 E om. —
 46 E *ක* — 47 B, C, E *කම* — 48 C om. — 49 E *හ* — 50 E add. *කම*

CHAPTER 25¹

* 76r ലക്കം 1 നോക്കുക. 3 ലെ നിലയിൽ നോക്കുക 2 ഓർ * (A)
 6 നോ 5 നോക്കുക നോക്കുക] നോ 4 നോ നോ നോ നോ
 നോ നോക്കുക , നോ നോക്കുക നോക്കുക] നോ
 7 നോക്കുക നോക്കുക നോക്കുക നോക്കുക നോക്കുക

Qur'ān

තමන්ගේ මනස තුළ ⁸ ආදර්ශයක් තිබීම]
 තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම.
⁹ ආදර්ශයක් තිබීම. තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම.
 තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම. ¹⁰ තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම.
 තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම. ¹¹ තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම.
 තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම. ¹² තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම.
 තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම. ¹³ තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම.
 තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම. ¹⁴ තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම.
 තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම. ¹⁵ තමන්ගේ මනස තුළ තමන්ගේ මනස තිබීම.

¹ Beginning with ch. 25, A and C are divided into right and left columns; the right column contains excerpts from the Qur'ān translated into Syriac, and the left, a commentary or observation on the excerpts. In B, the text of the Qur'ān is given on the upper portion of each folio, while the commentary appears on the lower portion. In the present edition, the translated excerpts from the Qur'ān appear at the beginning of each chapter and are followed by the commentary. Also, the scribes occasionally have employed letters of the Syriac alphabet or a variety of symbols in order to indicate those sections of text and commentary that relate to each other. Letters of the Syriac alphabet, where they are used in the manuscripts, are transliterated, e.g. *Alaf, Beth, Gamal*, etc. in the present text. The various symbols employed by the scribes have been replaced by letters of the Latin alphabet that appear in parentheses, e.g. (A), (B), (C), etc., — ² B om. — ³ B om. — ⁴ B ܐܪ — ⁵ B ܐܪܬܐ ܕܪܬܐ — ⁶ B om. — ⁷ B ܡܢ ܐܪܬܐ ܕܪܬܐ — ⁸ B, C om. — ⁹ B ܐ — ¹⁰ B add. ܐܪܬܐ ܕܪܬܐ — ¹¹ C ܐ — ¹² B ܐܪܬܐ — ¹³ B add. ܐܪܬܐ — ¹⁴ B ܐܪܬܐ

* 76v ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

¹⁵ B add. ¹⁶ B ¹⁷ B om. — ¹⁸ mg. — ¹⁹ B om. — ²⁰ B om.

³⁰ Read $\aleph$, i. e. المحفوظ — ³¹ I. e. حفاء

* 77v

* 78r

³² Read قلم, i. e. قلم.

CHAPTER 26

Qur'ān

[illegible][illegible]

1. මෙම වාර්තාවේ අර්ථය වන්නේ (D)
 2. මෙම වාර්තාවේ අර්ථය වන්නේ (D)
 3. මෙම වාර්තාවේ අර්ථය වන්නේ (D)
 4. මෙම වාර්තාවේ අර්ථය වන්නේ (D)
 5. මෙම වාර්තාවේ අර්ථය වන්නේ (D)
 6. මෙම වාර්තාවේ අර්ථය වන්නේ (D)
 7. මෙම වාර්තාවේ අර්ථය වන්නේ (D)
 8. මෙම වාර්තාවේ අර්ථය වන්නේ (D)
 9. මෙම වාර්තාවේ අර්ථය වන්නේ (D)
 10. මෙම වාර්තාවේ අර්ථය වන්නේ (D)

ה. וְיָמֵי לֵלָה אֵלֶּיךָ יִשְׁמְרוּךָ וְיִשְׁמְרוּךָ מִכָּל
 אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּךָ מִכָּל אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּךָ מִכָּל אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּךָ

¹ B, C om. — ² B, C add. شكر — ³ B مورسوس; C مورسوس — ⁴ B, C add. ح

Commentary

134

[illegible]

(Text of Qur'ān resumes)

⁶ B 2a; B, C add. 2a 2b — ⁷ C 5a — ⁸ C 5a — ⁹ C 5a — ¹⁰ C 5a — ¹¹ B, C 10 — ¹² B 2a

Commentary

[illegible]

137

138

CHAPTER 29

Qur'ān

[illegible][illegible]

¹ B om. — ² The *karshūnī* title is written diagonally in the margin by another hand. — ³ B, C add. *ḥayy* — ⁴ B *ḥayyān* — ⁵ B *al-ḥayy* — ⁶ B, C *ḥayyān* — ⁷ B *ḥayyān* — ⁸ B, C om. — ⁹ B add. *ḥayyān ḥayyān ḥayyān*

CHAPTER 30

Qur'ān

[illegible]

¹ B pr. ḫal ḫal — ² B err. ḫal — ³ B, C ḫal — ⁴ C ḫal — ⁵ B ḫal — ⁶ B om. — ⁷ B err. ḫal — ⁸ B, C ḫal

* 83r

⁹ B *ḥiḥ* — ¹⁰ B, C add. *ḥ* — ¹¹ B, C add. *ḥ*

א. יעזובו ויחזקו אלהים : כל אדם וכל חיה.
והיה כבודו.

ב. שם יחזקו ויחזקו אלהים ויחזקו אלהים.
כל אדם וכל חיה.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.

והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.

והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.

והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.

והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.

והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.

והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.
והיה כבודו, ויהיה כבודו, ויהיה כבודו.

¹² B add. ויהיה — ¹³ B add. ,ו — ¹⁴ B, C ויהיה — ¹⁵ C ויהיה — ¹⁶ B ,ויהיה

Commentary

* 82v כ. חל דל וזמ ונשפ לז מנח.
 ב. ונעכז וזמ ונחמז לז ח, ונחמז חל עזיז חל
 חזיז.

א. חפזיז חזיז ונחמז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז

א. ונחמז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז

א. חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז

א. חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז

* 83r (A) * חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז

א. חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז
 חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז חזיז

³³ B — חזיז חזיז חזיז חזיז — ³⁴ B add. חזיז — ³⁵ B om.

אחלה זכור לחיטתך אבך פמו אכזי וטוהר חגך וכל
וה.

א. * אכזי ל חט זכר וטוהר חט אכזי. חט זכר וטוהר
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.

ב. * חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.

ג. * חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.

ד. * חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.

* 84r * 40 *

ה. * חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.

ו. * חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.

ז. * חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.
חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר. חט אכזי חט זכר.

³⁷ C add. חט זכר — ³⁸ C pr. חט — ³⁹ C add. חט — ⁴⁰ Where A is illegible, the text is supplied from B.

COLOPHON

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000. 1001. 1002. 1003. 1004. 1005. 1006. 1007. 1008. 1009. 1010. 1011. 1012. 1013. 1014. 1015. 1016. 1017. 1018. 1019. 1020. 1021. 1022. 1023. 1024. 1025. 1026. 1027. 1028. 1029. 1030. 1031. 1032. 1033. 1034. 1035. 1036. 1037. 1038. 1039. 1040. 1041. 1042. 1043. 1044. 1045. 1046. 1047. 1048. 1049. 1050. 1051. 1052. 1053. 1054. 1055. 1056. 1057. 1058. 1059. 1060. 1061. 1062. 1063. 1064. 1065. 1066. 1067. 1068. 1069. 1070. 1071. 1072. 1073. 1074. 1075. 1076. 1077. 1078. 1079. 1080. 1081. 1082. 1083. 1084. 1085. 1086. 1087. 1088. 1089. 1090. 1091. 1092. 1093. 1094. 1095. 1096. 1097. 1098. 1099. 1100. 1101. 1102. 1103. 1104. 1105. 1106. 1107. 1108. 1109. 1110. 1111. 1112. 1113. 1114. 1115. 1116. 1117. 1118. 1119. 1120. 1121. 1122. 1123. 1124. 1125. 1126. 1127. 1128. 1129. 1130. 1131. 1132. 1133. 1134. 1135. 1136. 1137. 1138. 1139. 1140. 1141. 1142. 1143. 1144. 1145. 1146. 1147. 1148. 1149. 1150. 1151. 1152. 1153. 1154. 1155. 1156. 1157. 1158. 1159. 1160. 1161. 1162. 1163. 1164. 1165. 1166. 1167. 1168. 1169. 1170. 1171. 1172. 1173. 1174. 1175. 1176. 1177. 1178. 1179. 1180. 1181. 1182. 1183. 1184. 1185. 1186. 1187. 1188. 1189. 1190. 1191. 1192. 1193. 1194. 1195. 1196. 1197. 1198. 1199. 1200. 1201. 1202. 1203. 1204. 1205. 1206. 1207. 1208. 1209. 1210. 1211. 1212. 1213. 1214. 1215. 1216. 1217. 1218. 1219. 1220. 1221. 1222. 1223. 1224. 1225. 1226. 1227. 1228. 1229. 1230. 1231. 1232. 1233. 1234. 1235. 1236. 1237. 1238. 1239. 1240. 1241. 1242. 1243. 1244. 1245. 1246. 1247. 1248. 1249. 1250. 1251. 1252. 1253. 1254. 1255. 1256. 1257. 1258. 1259. 1260. 1261. 1262. 1263. 1264. 1265. 1266. 1267. 1268. 1269. 1270. 1271. 1272. 1273. 1274. 1275. 1276. 1277. 1278. 1279. 1280. 1281. 1282. 1283. 1284. 1285. 1286. 1287. 1288. 1289. 1290. 1291. 1292. 1293. 1294. 1295. 1296. 1297. 1298. 1299. 1300. 1301. 1302. 1303. 1304. 1305. 1306. 1307. 1308. 1309. 1310. 1311. 1312. 1313. 1314. 1315. 1316. 1317. 1318. 1319. 1320. 1321. 1322. 1323. 1324. 1325. 1326. 1327. 1328. 1329. 1330. 1331. 1332. 1333. 1334. 1335. 1336. 1337. 1338. 1339. 1340. 1341. 1342. 1343. 1344. 1345. 1346. 1347. 1348. 1349. 1350. 1351. 1352. 1353. 1354. 1355. 1356. 1357. 1358. 1359. 1360. 1361. 1362. 1363. 1364. 1365. 1366. 1367. 1368. 1369. 1370. 1371. 1372. 1373. 1374. 1375. 1376. 1377. 1378. 1379. 1380. 1381. 1382. 1383. 1384. 1385. 1386. 1387. 1388. 1389. 1390. 1391. 1392. 1393. 1394. 1395. 1396. 1397. 1398. 1399. 1400. 1401. 1402. 1403. 1404. 1405. 1406. 1407. 1408. 1409. 1410. 1411. 1412. 1413. 1414. 1415. 1416. 1417. 1418. 1419. 1420. 1421. 1422. 1423. 1424. 1425. 1426. 1427. 1428. 1429. 1430. 1431. 1432. 1433. 1434. 1435. 1436. 1437. 1438. 1439. 1440. 1441. 1442. 1443. 1444. 1445. 1446. 1447. 1448. 1449. 1450. 1451. 1452. 1453. 1454. 1455. 1456. 1457. 1458. 1459. 1460. 1461. 1462. 1463. 1464. 1465. 1466. 1467. 1468. 1469. 1470. 1471. 1472. 1473. 1474. 1475. 1476. 1477. 1478. 1479. 1480. 1481. 1482. 1483. 1484. 1485. 1486. 1487. 1488. 1489. 1490. 1491. 1492. 1493. 1494. 1495. 1496. 1497. 1498. 1499. 1500. 1501. 1502. 1503. 1504. 1505. 1506. 1507. 1508. 1509. 1510. 1511. 1512. 1513. 1514. 1515. 1516. 1517. 1518. 1519. 1520. 1521. 1522. 1523. 1524. 1525. 1526. 1527. 1528. 1529. 1530. 1531. 1532. 1533. 1534. 1535. 1536. 1537. 1538. 1539. 1540. 1541. 1542. 1543. 1544. 1545. 1546. 1547. 1548. 1549. 1550. 1551. 1552. 1553. 1554. 1555. 1556. 1557. 1558. 1559. 1560. 1561. 1562. 1563. 1564. 1565. 1566. 1567. 1568. 1569. 1570. 1571. 1572. 1573. 1574. 1575. 1576. 1577. 1578. 1579. 1580. 1581. 1582. 1583. 1584. 1585. 1586. 1587. 1588. 1589. 1590. 1591. 1592. 1593. 1594. 1595. 1596. 1597. 1598. 1599. 1600. 1601. 1602. 1603. 1604. 1605. 1606. 1607. 1608. 1609. 1610. 1611. 1612. 1613. 1614. 1615. 1616. 1617. 1618. 1619. 1620. 1621. 1622. 1623. 1624. 1625. 1626. 1627. 1628. 1629. 1630. 1631. 1632. 1633. 1634. 1635. 1636. 1637. 1638. 1639. 1640. 1641. 1642. 1643. 1644. 1645. 1646. 1647. 1648. 1649. 1650. 1651. 1652. 1653. 1654. 1655. 1656. 1657. 1658. 1659. 1660. 1661. 1662. 1663. 1664. 1665. 1666. 1667. 1668. 1669. 1670. 1671. 1672. 1673. 1674. 1675. 1676. 1677. 1678. 1679. 1680. 1681. 1682. 1683. 1684. 1685. 1686. 1687. 1688. 1689. 1690. 1691. 1692. 1693. 1694. 1695. 1696. 1697. 1698. 1699. 1700. 1701. 1702. 1703. 1704. 1705. 1706. 1707. 1708. 1709. 1710. 1711. 1712. 1713. 1714. 1715. 1716. 1717. 1718. 1719. 1720. 1721. 1722. 1723. 1724. 1725. 1726. 1727. 1728. 1729. 1730. 1731. 1732. 1733. 1734. 1735. 1736. 1737. 1738. 1739. 1740. 1741. 1742. 1743. 1744. 1745. 1746. 1747. 1748. 1749. 1750. 1751. 1752. 1753. 1754. 1755. 1756. 1757. 1758. 1759. 1760. 1761. 1762. 1763. 1764. 1765. 1766. 1767. 1768. 1769. 1770. 1771. 1772. 1773. 1774. 1775. 1776. 1777. 1778. 1779. 1780. 1781. 1782. 1783. 1784. 1785. 1786. 1787. 1788. 1789. 1790. 1791. 1792. 1793. 1794. 1795. 1796. 1797. 1798. 1799. 1800. 1801. 1802. 1803. 1804. 1805. 1806. 1807. 1808. 1809. 1810. 1811. 1812. 1813. 1814. 1815. 1816. 1817. 1818. 1819. 1820. 1821. 1822. 1823. 1824. 1825. 1826. 1827. 1828. 1829. 1830. 1831. 1832. 1833. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846. 1847. 1848. 1849. 1850. 1851. 1852. 1853. 1854. 1855. 1856. 1857. 1858. 1859. 1860. 1861. 1862. 1863. 1864. 1865. 1866. 1867. 1868. 1869. 1870. 1871. 1872. 1873. 1874. 1875. 1876. 1877. 1878. 1879. 1880. 1881. 1882. 1883. 1884. 1885. 1886. 1887. 1888. 1889. 1890. 1891. 1892. 1893. 1894. 1895. 1896. 1897. 1898. 1899. 1900. 1901. 1902. 1903. 1904. 1905. 1906. 1907. 1908. 1909. 1910. 1911. 1912. 1913. 1914. 1915. 1916. 1917. 1918. 1919. 1920. 1921. 1922. 1923. 1924. 1925. 1926. 1927. 1928. 1929. 1930. 1931. 1932. 1933. 1934. 1935. 1936. 1937. 1938. 1939. 1940. 1941. 1942. 1943. 1944. 1945. 1946. 1947. 1948. 1949. 1950. 1951. 1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020. 2021. 2022. 2023. 2024. 2025. 2026. 2027. 2028. 2029. 2030. 2031. 2032. 2033. 2034. 2035. 2036. 2037. 2038. 2039. 2040. 2041. 2042. 2043. 2044. 2045. 2046. 2047. 2048. 2049. 2050. 2051. 2052. 2053. 2054. 2055. 2056. 2057. 2058. 2059. 2060. 2061. 2062. 2063. 2064. 2065. 2066. 2067. 2068. 2069. 2070. 2071. 2072. 2073. 2074. 2075. 2076. 2077. 2078. 2079. 2080. 2081. 2082. 2083. 2084. 2085. 2086. 2087. 2088. 2089. 2090. 2091. 2092. 2093. 2094. 2095. 2096. 2097. 2098. 2099. 2100. 2101. 2102. 2103. 2104. 2105. 2106. 2107. 2108. 2109. 2110. 2111. 2112. 2113. 2114. 2115. 2116. 2117. 2118. 2119. 2120. 2121. 2122. 2123. 2124. 2125. 2126. 2127. 2128. 2129. 2130. 2131. 2132. 2133. 2134. 2135. 2136. 2137. 2138. 2139. 2140. 2141. 2142. 2143. 2144. 2145. 2146. 2147. 2148. 2149. 2150. 2151. 2152. 2153. 2154. 2155. 2156. 2157. 2158. 2159. 2160. 2161. 2162. 2163. 2164. 2165. 2166. 2167. 2168. 2169. 2170. 2171. 2172. 2173. 2174. 2175. 2176. 2177. 2178. 2179. 2180. 2181. 2182. 2183. 2184. 2185. 2186. 2187. 2188. 2189. 2190. 2191. 2192. 2193. 2194. 2195. 2196. 2197. 2198. 2199. 2200. 2201. 2202. 2203. 2204. 2205. 2206. 2207. 2208. 2209. 2210. 2211. 2212. 2213. 2214. 2215. 2216. 2217. 2218. 2219.